

Μ. ΣΕΤΑΤΟΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Ἀρχαῖα ἑλληνικὰ ἀλφάβητα

Ἀρχαία καὶ νέα ἑλληνικὴ διαλεκτολογία

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

1972

ΔΙΑΚΡΙΤΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀνήκει στὴν ομάδα τῶν ἰνδοευρωπαϊκῶν γλωσσῶν καὶ διακρίνεται ἀπὸ τὶς συγγενεῖς γλῶσσες (ἰνδική, ἱρανική, ἀρμενική, ἀλβανική, ἰταλική, κελτική, τευτονική, βαλτική, σλαβική, τοχαρική, ἀνατολική κοινὴ κᾶ.) μὲ τὰ ἐξῆς διακριτικὰ τῆς χαρακτηριστικὰ :

Α. Φωνολογία.

1. Τὰ $*\epsilon, *i > \alpha$, αλ ἢ ρα, λα, π.χ. $*\epsilon t k o >$ ἄρκτος.
2. Τὸ $*i > j$: (α) $*j > / \zeta$, π.χ. ὄς - σανσκρ. yaj , $*i u d g o m$ ζυγόν, (β) ἄφωνα (θασέα) ὑπερωϊκὰ καὶ ὀδοντικά $+j >$ ττ/σσ (>σ), π.χ. $*\varphi u l a k i j o$ > φυλάττω, $*medhros$ > μέσος, (γ) $*g j$ καὶ $*d j > \zeta (=zd)$, π.χ. $*meghron$ > μέζων, Ζεύς - σανσκρ. $dyauh$, (δ) χειλικό $+j >$ χειλικό + ὀδοντικό, π.χ. ἐρέπτομαι - $\varphi a r i \dot{o}$
3. Τὰ μέσα θασέα > φίλα θασέα, π.χ. $*b h e z o$ > φέρω.
4. Τὸ τέλος λέξης παρουσιάζει μόνον τὰ σύμφωνα ν (συχνά $*m$), ρ, ζ.
5. Τὸ σύνολο τῶν παθήσεων τοῦ $*s$ διαφέρει ἀπὸ τὶς ἄλλες 1Ε γλῶσσες $:\# *s > h$ (ὅπως καὶ στὰ ἱραν.), $*s +$ ἔρρινα/ὕγρα > Σ' (π.χ. $*se > \dot{s}$, πβ. ἀρμ $*se > \dot{s}$), $\Phi s \Phi > h$ (πβ. ἱραν.) > -φ- (π.χ. $*eu so$ > εὔω, πβ. $\dot{u} t o$), Σς Σ > -φ.
6. Τὸ $*t i >$ σι.
7. Διατήρηση τοῦ 1Ε μουσικοῦ τόνου (ὅπως καὶ στὰ ἰνδικὰ καὶ βαλτοσλαβικά), ἀλλὰ μὲ ἀνάπτυξη τοῦ νόμου τῆς τρισυλλαβίας.

Β. Τυπικό.

1. Τὰ ἄρσεν. $*\bar{a}$ -θέματα διατηροῦνται μόνον στὴ βοιωτικὰ καὶ μερικὲς ΒΔ διαλέκτους (π.χ. Ὀλυμπιονεῖα, πβ. $roet\bar{a}$), ἄλλοι ὀνομ. σέ - $\bar{a}$ ς (πχ. Ἀτρεΐδης, ἰδίως ὀνόματα σέ - $\tau\bar{a}$ ς/-της).
2. Σύστημα πέντε πτώσεων (συγκρητισμός γεν. + ἀφαιρετικῆς, δοτικῆς + τοπικῆς + ὀργανικῆς τῆς 1Ε).
3. Νέος ὑπερθετικός σέ -τατος.
4. Νεοσχηματισμοὶ ἀντωνυμιῶν (π.χ. οὗτος, αὐτός, ἐκεῖνος).
5. Καταλήξεις μέσης φωνῆς μὲ -σθ- (π.χ. ἔπεσθε).
6. Παρακείμενος σέ -κα (πχ. λέλυκα).
7. Παθητικός ἀόριστος σέ -θην, -ην.

Γ. Σύνταξη.

1. Γενική ἀπόλυτος (ἐνῶ στὰ λατ. ἀφαιρετικὴ ἀπόλυτος, στὰ σανσκρ. τοπικὴ ἀπόλυτος καὶ στὰ βαλτοσλαβικά δοτικὴ ἀπόλυτος).

Δ. Λεξιλόγιο.

1. Λέξεις ὅπως λέγω, ποιέω, ξένος, ὄκη κᾶ. μὲ τὶς σημασίες πού ἔχουν στὰ ἑλληνικά.
2. Πολλὰ παράγωγα σέ -εύς καὶ γενικά παραγωγικότητα στὴ σύνθεση ὀνομάτων, στὰ ὀνομαστικά ρήματα κτλ.
- Ἐκτός ἀπὸ τὰ παραπάνω χαρακτηριστικὰ, ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα παρου-

σιάζει καὶ ἄλλα, ποὺ συναντοῦμε καὶ σὲ ἄλλες ΙΕ γλῶσσες, ἀλλὰ ποὺ τὸ σῦνολο τους δημιουργεῖ τὴν ἰδιοτυπία τῆς ἐλληνικῆς, ὅπως τὰ χαρακτηριστικά τῶν γλωσσῶν *ceŋtum*, τὴν αὔξηση, τὴ θέση τοῦ τόνου, τὸν οὐϊκό, τὸν ἄοριστο καὶ παρακειμένο σὲ καθορισμένες χρήσεις, τὸ ΙΕ φωνηεντικό σύστημα μὲ διφθόγγους καὶ μετάπτωση κᾶ.

ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΕ ΑΛΛΕΣ ΙΝΔΟΕΥΡΩΠΑΙΚΕΣ ΓΛΩΣΣΕΣ

A. Γενικότερες σχέσεις.

1. Φωνητικά ἰσόγλωσσα :

α) τὰ συλλαβικά ἔρρινα καὶ ὑγρά τῆς ΙΕ πατρνουν ἕναν χρωματισμό α (π.χ. αρ, $\eta > \alpha$): τὰ ὑγρά στὰ ἑλλην., ἄρμεν., χετιτικά καὶ τοχαρικά, τὰ ἔρρινα στὰ ἑλλην., ἰνδοϊρανικά, ἄρμεν., φρυγικά, χετιτικά, τοχαρικά, ἱλλυρικά, βενετικά.

β) ἡ διάκριση (μὲ διάφορα μέσα) τῶν ἡχηρῶν ἄφωνων καὶ ἡχηρῶν ὁασέων στὰ ἑλλην., ἄρμεν., λατιν., ὀσκοουμβρικά, τευτονικά, ἰνδικά κᾶ.

γ) ὑπερωϊκά ἄφωνα τῶν γλωσσῶν *ceŋtum* (σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ τριβόμενα τῶν γλωσσῶν *sakam*) τῆς ΙΕ, δηλ. τῆς ἑλλην., λατ., κελτικῆς, τευτονικῆς, ὀσκοουμβρ., τοχαρικῆς.

δ) τὰ ΙΕ ὀδοντικά $t > s$ στὰ ἑλλην., ἱρανικά, βαλτικά, σλαβικά.

ε) τὸ ΙΕ *st > h* στὰ ἑλλην., ἔ στὰ ἄρμεν., τοχαρικά.

στ) τὸ ΙΕ $-m > n$ ο' ὅλες τῆς ΙΕ ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἰνδοϊραν., λατιν.

ζ) ἄηχα ὁασέα στὰ ἑλλην., ἰνδοϊραν., ἄρμεν., σλαβικά.

2. Μορφολογικά ἰσόγλωσσα :

α) αὔξηση στὰ ἑλλην., ἰνδοϊραν., ἄρμεν., φρυγικά.

β) τρία χρονικά θέματα (ἐνεστώτα-ἄοριστου-παρακειμένου) στὰ ἑλλην., ἰνδοϊρανικά.

γ) γενική ἐνικοῦ σὲ $^{*}-osyo$ στὰ ἑλλην., ἰνδοϊραν., φαλισκική.

δ) ὀργανική πληθυντικοῦ σὲ $^{*}-bhis$ στὰ ἑλλην. (-φι), ἰνδοῦρ., ἄρμεν.

ε) χρήση διαφορετικῶν λέξεων γιὰ τὴ διάκριση συνεχοῦς καὶ στιγμιαίας ἐνέργειας τοῦ ρήματος (π.χ. ὀρᾶν-ἰδεῖν) στὰ ἑλλ., ἰνδοῦρ, χετ.

B. Στενότερες σχέσεις.

οἱ ΙΕ διαλεκτολογικῆς ἔρευνες μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ διακρίνουμε μιὰ ἀνατολική ὁμάδα ΙΕ γλωσσῶν, στὴν ὁποία ἀνήκουν ἡ ἰνδοϊρανική, ἡ βαλτική, ἡ σλαβική, ἡ ἐλληνική, ποὺ συνδέονται μεταξὺ τους πιδ στενά ἀπ' ὅ, τι μὲ τῆς ὑπόλοιπες τῆς Α ὁμάδας, δηλ. τὴν ἄρμενική, θρακική, φρυγική καὶ τῆς πιδ ἀπομακρυσμένες ἁλβανική, χετιτική, τοχαρική. Ἡ Α ὁμάδα δὲν χωρίζεται ἀπόλυτα ἀπὸ τὴν Δυτική (λατ., τευτονική, κελτική κᾶ.), ἀλλὰ παρουσιάζονται ὀριακῆς ζῶνες (π.χ. ἰταλικῆς, τευτονικῆς, ἁλβανικῆς, ἑλλην.) καὶ γενικά μεγάλη ποικιλία σχέσεων μετὰξὺ δύο, τριῶν κτλ. γλωσσῶν, ἀπὸ τῆς ὁποῦς ἀναφέρω ἐνδεικτικὰ με-

ρικές :

α) έλλην. καλ ιταλικές, πβ. τὰ κοινά χαρακτηριστικά : (1) γεν. πληθ. τῶν $\bar{a}$ -θεμάτων $\bar{a}soim$ > έλλ. -άων> -ῶν, λατ. - $\bar{a}tium$, δοκικά - $\bar{a}tium$, (2) αἵτ. πληθ. έλλ. -ανς> $\bar{a}s$, δοκ. - $\bar{a}ss$, οὐμβρια - $\bar{a}f$, (3) καταλ. προστακ. -τω, λατ. $\bar{a}t$.

β) έλλην. καλ αρμενική, πβ. (1) αρκτικό φωνήεν λέξεων, π.χ. ὄδοντ- $\bar{a}tami$ (άλλά λατ. $\bar{d}ens$), ἀνήρ $\bar{a}it$ (άλλά σανσκρ. $\bar{n}at-$), (2) $\bar{a}mes$ > $\bar{e}nnumi$ z. $\bar{g}enim$, (3) κοινές λέξεις, π.χ. ἡμάρ $\bar{a}ut$, κίων $\bar{s}iun$ κᾶ.

γ) έλλην. καλ ινδοϋρανική, πβ. (1) IE φωνηεντικά ἔρρινα > α, (2) συγκριτικός σέ -τερο-, - $\bar{t}at-$, (3) ρημ. κατάλ. -ται, - $\bar{t}e$, (4) κοινές λέξεις ἔπος $\bar{u}kas$, καινός $\bar{k}anua$ κᾶ.

δ) έλλην., ινδοϋρανική, βαλτική, ολαβική, πβ. (1) ἀναφορ. ἄντων. ὅς, ινδικά $\bar{y}at$, αρχ. έκκλησ. σλαβική $\bar{i}ze$, (2) κοινές λέξεις, π.χ. ἡέλιος, ινδ. $\bar{s}uita-$, λιθουανικά $\bar{s}aule$ κᾶ.

ε) έλλην., άλβανικά, αρμενικά, χετιτικά, πβ. έμέ, άλβ. $\bar{i}m$, αρμ. $\bar{i}m$, χετιτ. $\bar{amtu}g(k)$. κτλ. κτλ.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙ ΓΕΙΤΟΝΙΚΕΣ ΓΛΩΣΣΕΣ

Οἱ νεωτερισμοί τῆς έλληνικῆς γλώσσας, πού τή διαφοροποιοῦν ἀπό τήν IE, προϋποθέτουν διαφορετικές τάσεις ἀπ' αὐτήν καλ τήν ἐπίδραση τῶν ἐγχώριων πληθυσμῶν (μεσογειακός πολιτισμός) μέ τοὺς ὁποίους ἀναμείχτηκαν οἱ ἐπιδρομεῖς Ἰνδοευρωπαῖοι (τὰ έλληνικά φύλα πού κατέβηκαν ἀπὸ Β). Τὸ έλληνικό λεξιλόγιο ἀντικατοπτρίζει ἕναν ἐγκόσμιο τύπο πολιτισμοῦ (δέν εἶναι "ἱερο", ἀλλά τοῦ "ἀνθρώπινου λογικοῦ") καλ ἡ έλληνική σκέψη δημιουργεῖ ἕνα νέο συνδυασμό, διαφορετικό ἀπὸ τὸν IE καλ αἶγατο τύπο), τὸν έλληνισμό (πβ. τὰ ἀφηρημένα σέ -σις, -της, τὰ οὐδ. σέ -μα, κοντὰ στήν αὐτονομία τῶν λέξεων τῆς IE τήν ἀφομοίωση χρήσιμων ξένων ὀρων κτλ.).

Πληροφορίες γιά τοὺς Ἕλληνες ἔχουμε ἀπὸ πολύ παλιά σέ αἰγυπτιακά κείμενα (τοῦ 13. αἱ. π. Χ., ὅπου γίνεται λόγος γιά ἕναν "λαὸ τῆ θάλασσας" πού κᾶνει ἐπιδρομές στήν Αἴγυπτο, τοὺς $\bar{A}kaiuni$ (πβ. Ἀχαιοί, $\bar{A}chiu$), ἀλλά πού ἀναπτύσσει καλ ἐμπορικές σχέσεις) καλ σέ παλαιότερα χετιτικά (πού μιλοῦν γιά τοὺς $\bar{A}hhiu$). Οἱ γλώσσες τῶν λαῶν αὐτῶν ὅεν φαίνεται νά ἐπέδρασαν στήν έλληνική, ἐνῶ ἀντίθετα ἀπὸ τοὺς Σημίτες ἔχουμε στά έλληνικά δάνεια τεχνικοῦ χαρακτήρα, π.χ. τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου (Φοίνικες), τὲς λέξεις σᾶκκος, κᾶδος, μνᾶ, χρῦσος, χιτῶν-κιθῶν, μῦρρα κᾶ. Γενικά οἱ γνώσεις μας σχετίζονται μέ τή γλωσσική γεωγραφία τῶν μεσογειακῶν λαῶν τῆς ἐποχῆς πού ἐμφανίζονται οἱ Ἕλληνες εἶναι ἀτελεῖς καλ ἀσαφεῖς (λείπουν κείμενα καλ ἡ κατανομή τῶν γλωσσῶν τῆς ιστορικῆς ἐποχῆς δέν ἀποκαλύπτει αὐτήν. πού ὑπῆρχε πρὶν ἀπὸ λίγους αἰῶνες). Ὁ πολιτισμός

πού επέδρασε στην ελληνική είναι του μεσογειακού κόσμου, του οποίου η γλώσσα είναι άγνωστη (βλ. επόμενο κεφάλαιο), πβ. τὰ δάνεια ἔλαι(Ϝ) ἔλαι(Ϝ)ον (οἶον, ἄρμεν. *ewē*), Ἰσθμός (ιῆνις, ἄραβ. *waḡh*, ἑβραϊκό *waḡh*, βαβυλ. *Ἰθν*, ἄρμεν. *gini*, ἄλβαν. *uehë*, ἐνῶ ἀπὸ τὰ ΙΕ μέθυ), ῥόδον λεσβ. βρόδον (ῥοσά, ἄρμεν. *uakā*, περσικό *gud*), ἀσάμ-ινθος κκ. Ἀπὸ τὰ κύρια ὀνόματα, τοπωνύμια κτλ. βγάζουμε ἀβέβαια συμπεράσματα (γιατὶ ὑφίστανται παραμορφώσεις καὶ ἀπρόβλεπτα ἀτυχήματα, μεταφέρονται ἀπὸ μακριὰ καὶ συχνὰ δὲν ἀκολουθοῦν τοὺς κανόνες τῆς ἐγχώριας ὁμιλίας) καὶ κυρίως ὅτι ἡ ελληνική πῆρε τὴ θέση διαφόρων γλωσσῶν, τῆς ἴδιας ἴσως οἰκογένειας μὲ ὀρισμένες ἄλλες γλώσσες τῆς Α Μεσογείου (τὰ περισσότερα τοπωνύμια τῆς Ἑλλάδας δὲν ἔχουν ελληνική ἐτυμολογία).

ΠΡΟΕΛΛΗΝΙΚΗ

Πρόβλημα : ποιά γλώσσα ἢ γλώσσες μιλοῦνταν στὴν περιοχὴ τῆς Α Μεσογείου καὶ ἰδιαίτερα στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴν περιοχὴ τοῦ Αἰγαίου πρὶν ἀπὸ τὴν ἀφίξη τῶν ΙΕ λαῶν; (πβ. καὶ τὸ ὄνομα "Πελασγοί")

Α. Μὴ πελασγικὲς θεωρίες.

Εἶναι δύο εἰδῶν : 1) ὅσες βασίζονται στὴ μαρτυρία τοπωνυμίων καὶ ἀναφέρουν ἄλλες λέξεις συμπληρωματικά, 2) ὅσες βασίζονται κυρίως στὸ λεξιλόγιο.

(1) "Αἶγαλα" θεωρία : οἱ Kretschmer (πού ἀργότερα περιέλαβε καὶ ἓνα πρωτοΙΕ στοιχεῖο), Schachermayer, Blegen, Haley μὲ βάση τὰ τοπωνύμια καὶ ὀρισμένα ἐπιθήματα (-νθ- στὴν Ἑλλάδα, -ηδ- στὴ Μ. Ἀσία, -σσ- καὶ στίς δυὸ) δέχονται μιὰ προϊστορική μετανάστευση ἀπὸ τὴν Μ. Ἀσίαν στὴν Ἑλλάδα ἐνὸς μὴ ΙΕ λαοῦ. Ἡ θεωρία αὕτῃ ἔγινε ποραδεκτὴ ἀπὸ πολλοὺς καὶ ἴσως εἶναι ἀληθινὴ (τουλάχιστο ὅσο ἀφορᾷ τὸ ἑλλην. ὕλην, γιατί τὸ ἀνατολικὸ σώζεται σὲ ἑλλινική γραφικὰ συστήματα), ἂν καὶ θὰ χρειάζονταν μερικὲς τροποποιήσεις.

"Μεγαλύτερα ὑποστρώματα" : "Ἀλαροδικό", "Ἰαπετικό", "Μεσογειακό", "Βασκοκαυκασιακό", "Εὐρασιακό" ἐνώνουν τοπωνύμια καὶ διαφορὲς λέξεις τῆς μεσογειακῆς περιοχῆς μὲ ἄλλα στοιχεῖα, Βασκικά, Καυκασικά, Νουβιανά, Δραβιδικά. Ἡ μέθοδος αὕτῃ συνίσταται στὴν ἀπομόνωση μιᾶς "ρίζας", στὴν ὁποία προσάπτεται μιὰ σημασία καὶ γιὰ τὴν ὁποία ἀναζητοῦνται ἄλλοι ὅμοιοιτες. Παρόμοιες θεωρίες δὲν εἶναι δυνατό νὰ ἀποδείχτουν ἐσφαλμένες, ἀλλὰ λίγοι διστάζουν νὰ τὶς ἀπορρίψουν.

(2) Ὁ Meillet ἔδειξε ὅτι κοινὲς λέξεις τῆς ἐλληνικῆς, λατινικῆς καὶ διαφόρων ἀνατολικῶν γλωσσῶν, ὅπως τῆς σημιτικῆς, δὲν ἐξηγοῦνται ὡς σημιτικὰ δάνεια στὰ ἑλληνικά ἢ ἐλληνικά στὰ λατινικά, ἀλ-

λά φαίνεται ότι προέρχονται από άλλες, μή ΙΕ γλώσσες. Τόν ακολουθούσαν άλλοι (Cuny, Glotz, Debrunner) επεκτείνοντας τόν πίνακα τῶν δάνειων λέξεων ποικίλης φύσεως (φυτά, πολιτιστικά προϊόντα κτλ.), πού συνήθως λέγονται "μεσογειακές" καί προτιμότερα "αἰγαῖες" καί δέν ἔχουν ἑλληνική ἢ σημιτική ἑτυμολογία.

Οἱ *Haemaiistōm*, *Kretschmer*, *Brachenstein* βασίζονται σέ μερικές ἑτρουσκικές λέξεις πού ἡ σημασία τους εἶναι κατά προσέγγιση γνωστή (π.χ. *huith* = 4 ἢ 6, πβ. Ὑπτην(α), ἀλλά ἡ μαρτυρία τους εἶναι πολί μικρή. Ὁ *Ralmer* δέχεται Δουβλούς στήν κρήτη καί ὁ *Heuback* χετίτες (μέ βάση τή σύγχυση *d-l*).

Β. Πελασγική θεωρία.

Γιά νά ἐξηγήσουν μερικοί γλωσσολόγοι τή διαφορά πού ὑπάρχει π.χ. μεταξύ τῶν (**dhēbhos*) τάφος - τύμβος δέχονται τό δεύτερο ὡς δάνειο ἀπό ἄλλη ΙΕ γλώσσα (στενά συνδεδεμένη μέ τίς ΙΕ τῆς Μ. Ἀσίας), ὑποθέτοντας ὅτι σ' αὐτή (οἱ λεπτομέρειες ποικίλλουν κατά γλωσσολόγο καί ἐπαχή) παρατηροῦνται οἱ ἐξῆς φωνητικές ἀλλαγές ἀπό τά ΙΕ :

ἡχηρά δασέα > ἡχηρά ἄφωνα	* <i>z</i> > <i>ur/ry, or/ro, ir/ri</i> ;
ἄηχα ἄφωνα > ἄηχα δασέα	* <i>e</i> > <i>i</i> , * <i>ei</i> > <i>i</i> , * <i>ai</i> > <i>a</i> ;
λαρυγγοχειλικά > λαρυγγικά	κάποτε * <i>u</i> > <i>o</i> ;
* <i>s</i> διατηρεῖται σ' ὅλες τίς θέσεις	κτλ.
* <i>o</i> > <i>a</i>	

ἀνομόλωση δασέων σέ δύο στάδια : πρὶν ἀπό τή μετακίνηση τῶν φθόγγων καί μετὰ τόν δανεισμό στά ἑλληνικά

1. "Ανατολική πελασγική σχολή" (Βιέννη, Σόφια).

Ὁ *U. Geiziger*, ὁ ἰδρυτής τῆς "πελασγικῆς" θεωρίας, δέχεται στήν ἀρχή "Πρωτοἰλλυριούς" (*Uililyuier*), πού μπῆκαν στή Ἑλλάδα πρὶν ἀπό τοὺς Ἕλληνες (πού κατέβηκαν ὅλοι μαζί κατά τίς δωρικές εἰσβολές) καί ἔκτισαν τὰ μυκηναϊκά ἀνάκτορα. Ἀργότερα ἐγκατέλειψε τόν ὄρο αὐτό καί ἀρνήθηκε τήν ὑπαρξή μὴ ΙΕ στή Ἑλλάδα, δοκίμασε νά ἐξηγήσῃ τή Γραμμικὴ Β (βλ. ἐπὶ μ. κεφάλ.) ὡς πελασγική καί τελευταῖα δέχτηκε μιά ὁμάδα συσχετιζόμενων ΙΕ φύλων μέ διαφορετικά φωνολογικά συστήματα (Δακομυσιανή, Θρακική, ἱελασγική, Μακεδονική, ἱπρωτοφρυγική, Ἰλλυρική) καί ἐγκατέλειψε τήν ὁμαδική μεταναστεύση τοῦ 1200 π.Χ.

Ὁ *W. Meitzinger* δέχεται ἀρχικά ἓνα ὑπόστρωμα μέ τρεῖς ΙΕ γλώσσες (ἀχαϊκή, ψ-ἑλληνική, -*nd* - γλώσσα) καί μιά μὴ ΙΕ, πού μεταδίδεται μετὰ τήν καταστροφή τοῦ κρητικοῦ πολιτισμοῦ τό 1400 π.Χ. στοὺς Ἕλληνες, ἀλλά τήν ἐγκαταλείπει μετὰ τήν ἀνάγνωση τῆς Γραμμικῆς Β καί ὑποθέτει ὅτι οἱ Μυκηναῖοι Ἕλληνες μπῆκαν στήν Ἑλ-

λάβω κάτω από την αρχηγία ξένων κυρίων (ἀχαϊκό υπέρστρωμα σέ υπόστρωμα "ψ-έλληνικό").

Ο Θ. Ηακς θεωρεῖ τὸ υπόστρωμα τοῦ *Geizigien* ὡς ἓνα *adstātum* καὶ εἰσάγει ἓνα δικό του υπόστρωμα, χωρὶς νὰ εἶναι πολὺ κατηγορηματικός γιὰ τὴ σύσταση τῆς προέλληνικῆς.

2. "Δυτικὴ πελασγικὴ σχολή".

Ὁ Α. ν. Windelkens διατύπωσε τὴ γνώμη ὅτι οἱ Πελαργοὶ κατέβηκαν πρὶν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες γύρω στὸ 2000 π.Χ. καὶ ἔστρεψε τὴν προσοχὴ του στὶς "πολιτιστικὲς λέξεις".

Ὁ Α. Κατσοῦ ἔγραψε ἑτυμολογικὸ λεξικὸ μὲ 500 ἑτυμολογίες λέξεων (καὶ 300 κυρίων ὀνομάτων), ποὺ βασίζονται σέ ἀσαφῶς ὁμοίες ρίζες καὶ σημασίες.

Ἡ κριτικὴ τῶν θεωριῶν αὐτῶν, ποὺ στὸ σύνολό της ὑπῆρξε ἐχθρική ἢ ἀδιάφορη, δέχεται ὅτι ἡ ἐπινοητικὴ καὶ ἡ σοφία τῶν γλωσσολόγων δημιούργησαν μιὰ φανταστικὴ ΙΕ γλῶσσα ἀπὸ μὴ ΙΕ ὕλικό. Πάντως φαίνεται ὅτι ὑπάρχει ἓνας μικρὸς ἀριθμὸς πιθανῶν ΙΕ δάνειων στὰ ἑλληνικά ἀπὸ γειτονικὲς γλῶσσες (ὄχι ἀπὸ υπόστρωμα ἢ υπέρστρωμα), ποὺ εἶναι τελείως ἄσχετες μὲ τὴν αἰγαια. Εἶναι πιθανὰ ἐπίσης τοπωνύμια ἀπὸ υπόστρωμα ἢ υπέρστρωμα, λεξιλόγιο ἀπὸ ἓνα ἢ περισσότερα υπέρστρώματα, λέξεις ἢ μεμονωμένα στοιχεῖα ἀπὸ υποστρώματα ἢ γειτονικὲς γλῶσσες.

Γ. Ὑλικό.

1. Αἰγαιεὺς λέξεις, ποὺ δὲν μπόρεσαν νὰ ἐξηγηθοῦν μὲ ΙΕ ἑτυμολογίες (πιθανές ἐξαιρέσεις ποὺ δὲν ἀρκοῦν γιὰ νὰ ὀρίσουν μιὰ νέα ΙΕ γλῶσσα : πύργος-σανσκρ. *bṛhant-*-γερμ. *Burg*, *Beiz* -ἱεργαμον-φύρκος-τετχος-κατὰ τὸν *Geizigien* καὶ σλαβ. *bŕěgŭ* κἄ.) :

ἀκαλανθός ἀκανθός, ἀκανθος ἀκανθα, (F) ἀναξ, ἀρύβαλλος, ἀσάμινθος, ἀψίνθιον, βασιλεύς, βόλινθος, βόνας(σ)ος, γέλινθοι· ἐρέβινθοι, γοργυνθία, δάφνη (Περγ. λάφνη), δευθις· οἶνος, διθύραμβος, ἔλαιον, ἑλαία, ἐρέβινθος, ζακυνθίδες· κολοκύνθαι, θάλασσα/ττα, θρίαμβος, θώραξ ἱάμβος, ἱανθον· ἄνθος καὶ χρῶμά τι πορφυροειδές, κάδος, κάνθαρος, κάνθων, κᾶσσ(σ)τερος, κᾶστανον, κέρασος, κιθάρα, κίθαρις, κισσός, κολοσσός, κρωσσός, λαβύρινθος, λεβίνθοι· ἐρέβινθοι, λέπανθος· λιπιδερμος, λήκυθος, λίμινθες· ἑλμινθες, (σ)μήρινθος, μίνθα/η μίνθος, μδλυβ(δ)ος βόλιμος, νάρκισσος, νύσσα, ξανθος, ξίφος ('Ησ. σκίφος), οἶνη οἶνος, ὀλύνθη, ὄνθος, παλλακή, πελρίνθα, πλίνθος, πύργος; , ῥόδον (αἰολ. βροδον = *Frj*), σάκ(κ)ος, σαλαμίνθη· ὁ κατοικίδιος μῦς, σάλπιγξ, σάμψυχον, σιβύνη, σίδη, σίδηρος, σίκυς, σίσαρον, σῆτος, σμίνθος, σόλος, σῦκον (βοιωτ. τῦκον), σῦριγξ, τέρμινθος, τερέβινθος, τινθος, τύραννος, ὑάκινθος ὑσσός, φάλανθος, φόρμιγξ, χαλκός, χιτών (ἰων. κιθών)

2. Πελασγικές λέξεις, πού οι περισσότερες όφείλουν τήν κατάταξη τους έδώ στό ότι παρουσιάζουν μιá μετακίνηση φθόγγων. Στην περίπτωση όπου τά ^{*}ετ-, ^{*}ελ- καί ^{*}εμ-, ^{*}εη- + φ > -αρ-, -αλ-, -αμ-, -αν- στά έλληνικά, έχουμε μέ έτεροίωση σέ ο μιá πελασγική έτυμολογία. Παραδείγματα :

ήχηρδ δασύ > ήχηρδ άφωνο : βορέας, δονέω, λαμβάνω κά.

ήχηρδ άφωνο > ήχηο άφωνο : κῶας, ταμίας κά.

άφωνο ήχηο > δασύ : άλειφω, φύλαξ, χρόνος κά.

ούράνωσθ : σῶμα κά.

διατήρηση στϕ : σέλμα, σῦς κά.

λέξεις μέ πολλές άλλαγές : άμβων, σαφής, ταχύς κά., πβ. τύμβος - τάφος-τάφρος-θάπτω-ετάφην-*tuμiυiυs tuμiεo* -άρμεν.*δαμβαν*

3. Τοπωνύμια μέ τίς καταλήξεις -ινθός (<^{*}ent, πβ. σλαβικό -et, χε- τιτ.-*κνt*), π.χ. κδρ-ινθός (πβ. οανσκρ. *giti-* 'βουνό'), -σ(σ)ος (<^{*}s(y)-) 'Ο *Hester* δέχεται ότι τά έπιθήματα -νθ-, -νδ-, -ρν-, -μν-, -τι- καί μερικά -οσ-, -ντ- δείχνουν ένα κοινό γλωσσικό σχήμα.

ΚΡΗΤΟΜΥΚΗΝΑΪΚΗ

Α. Μητές.

Πήλινες πινακίδες μέ Γραμμική Β (3000 στην Κνωσσό, 1000 στην Πύλο, 12 στις Μυκήνες), πού χρονολογούνται τόν 14.-12. αί. π.Χ. Περιλαμβάνουν κείμενα οικονομικά καί διοικητικά, καταλόγους διαφόρων ειδών (χορηγήσεις, κτηματολόγια, σκλάβους, ταχνύτες), πίνακες (έργα- λείων, όπλων, άμαξών) κτλ. Οί καλύτερες είναι τής Πύλου (συνθηματικά ΡΥ, πβ. καί ΚΝ, ΜΥ). Οί παραπομπές στις εκδόσεις τους γίνονται μέ δύο ο γράμματα (τύπος ταξινόμησης) καί έναν αριθμό, π.χ. ΡΥ Τα 641.

Τό σύστημα γραφής τους, ή Γραμμική Β, άποκρυπτογραφήθηκε τό 1951 από τόν Μ. Ventris καί περιλαμβάνει (έκτός από φωνογράμματα καί ιδεογράμματα για αριθμούς, μέτρα, όντα, αντικείμενα) θσ-δγ στοιχεία ή συλλαβογράμματα (δηλώνουν συήτως ΕΦ, άλλα καί α, ρτε, πκ κτλ). Μερικά δέ διαβάστηκαν μέ βεβαιότητα (π.χ. τά 83, 85), ενώ άλλα αποτελούν όμόφωνα (δηλώνονται μέ εκθέτες, π.χ. *da₂*). Τό σύστημα αυτό έχει τά εξής ιδιαίτερα χαρακτηριστικά :

1. Τά συλλαβογράμματα αποτελούν σειρές, π.χ. Κα-κε-κι-κο-κυ.

2. Τά ρ καί λ δηλώνονται μέ τήν ίδια σειρά, π.χ. στή συνηθισμένη λατινική μεταγραφή *pu-το* = Πύλος.

3. Τά ψιλά, μέσα καί δασέα δέν διακρίνονται (έκτός από τή σειρά δ), π.χ. *εγευτετο* = έλεύτερος, *τοΚοδομο* = τοιχοδόμος.

4. Τά ο, ρ, ν, μ, λ δέν γράφονται μπροστά σέ σύμφωνο καί στό τέλος λέξης, π.χ. *ρεμκ* = σπέρμα, *ΚαΚευ* = χαλκός.

5. Σέ άλλα συμφωνικά συμπλέγματα γράφεται τό πρώτο Σ μέ τό Ε

του δευτέρου. π.χ. *rotinija* = πότνια. "Αν τὸ 2.Σ εἶναι F ἢ j χρησιμο-
ποιεῖται ἔνα Φ (u, i) γιὰ ὑποστήριξη, π.χ. *kesenowo* = ξένος. Κατ' ἐξαί-
ρεση ἐπαναλαμβάνεται τὸ προηγούμενο Φ, π.χ. *wakakato* = ἄνακτος.

6. Τὰ διπλά Σ δὲν δηλώνονται, π.χ. *Konoso* = κνωσσός.

7. Ἡ δασεία δὲν γράφεται, π.χ. *ijeto* = ἱερὸς.

8. Ἡ ποσότητα τῶν Φ δὲν διακρίνεται, π.χ. *Kato* = κάστωρ, *Katoto* =
κάστορος.

9. Τὸ δεύτερο στοιχεῖο τῶν διφθόγγων i δὲν δηλώνεται, π.χ. *eke* =
ἔχει (στὶς κN ὅμως *wokode* = οἰκόνδε).

10. Ἀντίθετα γράφονται οἱ ὀφθογγοὶ μέ u, π.χ. *atouka* = ἄρουρα.

11. Μεταξύ i, u + Φ γράφεται συνήθως j, w, π.χ. *ehijauisijo* = Ἐνιαύσιο
Ἡ ἀτέλεια τοῦ συλλαβικοῦ αὐτοῦ ἄλφαβήτου, ποὺ δὲν εἶναι κατάλ-
ηλο γιὰ τὴ γραφὴ τῆς ἐλληνικῆς (οἱ Ἕλληνες τὸ πῆραν ἀπὸ ἄλλου
φαίνεται ἀπὸ τὴν ποικιλία τῶν δυνατῶν ἀναγνώσεων, π.χ. -ο :-ος,
-ωι, -ον, -οι, -ων, -ονς.

Β. Ἰδιὴν χαρακτηριστικὰ τῆς κρητομυκηναϊκῆς.

1. Ἀρχαϊκά :

α) διατήρηση τῶν λαρυγγοχειλικῶν (σειρά q-), ποὺ ξεχωρίζουν ἀ-
πὸ τὶς σειρές p- καὶ d-/t-, π.χ. *qumqat* = βουβότης, -qe = τε.

β) γενικὴ χρῆση τοῦ ἐπιθέματος -pi (= -phi, πρ. ὁμηρ. -φι) γιὰ τὸν
σχηματισμὸ τῆς ὀργανικῆς καὶ τοπικῆς πληθ., π.χ. *teuKepi* = τεύχεσι

γ) *ḫsu*. ἐν. συμφωνικῶν θεμάτων σέ -e (ἴσως = εἰ), π.χ. *tuKakete*, καὶ
γεν. ἐν. σέ -oio.

δ) διατήρηση θεμάτων σέ -m, π.χ. *eme* = εμεῖ (ἐνί)

ε) συγχὴ ἀπουσία τοῦ συνδετικοῦ p-o- στὴν παραγωγὴ καὶ σύνθε-
ση, π.χ. *k.pori* = πορρhi < πορphi

στ) ἀρχαϊκοὶ τύποι ὀρισμένων προθέσεων, π.χ. *posi* (πρ. ποτι, πός)

ζ) ἀπουσία ὀριστικοῦ ἄρθρου.

η) συγχὴ ἀπουσία τῆς αὔξεσης (συλλαβικὴ αὔξεση μόνο μιὰ φορά;
xpedeke).

2. Νεωτερισμοί :

α) συμφωνοποίηση τῶν i, e μπροστὰ σέ a, o σέ ὀρισμένες λέξεις.

β) οὐκὴς τῶν α-θεμάτων σέ -o, π.χ. *tapexo* = ταπεινός

γ) ἐπέκταση τῶν παραγῶν σέ -eus, π.χ. *amotewo* (ἁμωτεῖν-)

δ) ἐπέκταση τῶν ἄρσεν. παραγῶν σέ -tā, π.χ. *tanaketa* (ἑλwangetā-)

ε) ἐπέκταση τῶν ἄρσεν. παραγῶν μέ ἐπλήθη -teros, π.χ. *wakaketa* =
wakaketero, πρ. βασιλεύτερος.

Γ. Ἑσπερικὲς διαλεκτικὲς διαφορὲς στὰ κρητομυκηναϊκά.

Γενικὰ παρατηροῦμε τὴν ἴδια οἰάλετο στὴν Ἠλόο, κνωσσὸ καὶ
μυκηνες (ἴσως λόγα παραδόσεως γραφῶν ἢ πολιτικῆς ἐνώσεως ἀπὸ

τόν βασιλιά των Μυκηνηών), αλλά η έλλιπής γραφή μπορεί νά κρύβη μικρές διαφορές, π.χ. οί ΜΥ χρησιμοποιούσιν συχνότερα δοτ. σέ -i για τὰ συμφωνικά θέματα, οί ΡΥ *remo* ενώ οί ΚΝ *rema* κτλ.

Δ. Κλίσση. Ένδεικτικά παραδείγματα :

ούσιαστ. : *tizipo*, *tizipodo*, *tizipode* - *tizipode* - *tizipode*, *tizipodo*, *tiziposi*, *tizipori*
kaKen, *kaKe* (καλκή), *kaKeno*, *kaKeweli* - *kaKewe*, *kaKewo*, *kaKensi*, *kaKeuri*

έπλθ. : *eumene*, *eumeneo*, *eumenei* - *eumenee* - *eumenea*

άντων. : *mi* = μιν, *tojo* = τοτό

ρήματα : *ekosi*, *euteuteose*, *wide*, *euketo*, *dososi*, *ape* - *ekote*, *orezosa*, *kekawene*

Ε. Θέση κρητομυκηναϊκής.

1. Έλληνικά χαρακτηριστικά :

α) Φωνολογία : τὸ ἀρκτικό *i > z, *o* (*zeuKensi* , *o=ho* < *iō), ἀπώλεια *s στήν ἀρχή λέξεων καί μεταξύ φωνηέντων (*eqeta* , *rawea*) κᾶ.

β) Μορφολογία : γεν. έν. ἄρσεν. σέ -āo (*eteāo*), δοτ. πληθ. συμφωνικών θεμ. σέ -si, ἄδριστος σέ -sa ἀντί *IK* -s- (*deKasato*), ἀπαρέμφα το σέ -een (*eKee*)

γ) Ξηματισμός λέξεων : ούσιαστ. σέ -ēu- (*ijerēu*), έπλθ. σέ -wenē- (*mitowēsa*), ούσιαστ. ένεργ. προσώπου σέ -tā- (*toKosota*)

δ) Δεξιλόγιο : ἄνθρωπος, ἱερός, θεός, σημασίες ἀρχαϊκές για τὰ βασιλεῦς, κτολνᾶ, ἀγορά.

2. Θέση στίς ἑλληνικές διαλέκτους.

Ἡ κρητομυκηναϊκή παρουσιάζει κοινά χαρακτηριστικά μέ τίς ἀνατολικές ἑλλην. διαλέκτους (ἰωνική, ἄρκαδοκυπρ., αἰολική, π.χ. *ti* > *si* (*orezosi*), μέλλ. σέ -sō (*dososi*) κᾶ.), μέ τήν ἄρκαδοκυπρ. καί αἰολική (π.χ. ἀρκτικό *pt*- (*rotolijo* ;), προσέσεις *aru*, *reda*, *z έν μέρει > *zo/oz*, *qetozorori*, πβ. ἄρκαδ. τέτορτος), μέ τήν ἄρκαδοκυπριακή (πχ. 3. έν μέσης φωνῆς -to (=τοι, *euketo*, πβ. ἔσεται), πρόθ. *rosi* κᾶ.), μέ τήν ἰωνική (π.χ. *rosedao* = *roseidāōn*, ὄνομ. έν. οέ -eus ένw ἄρκαδ. -ης, πρόθ. *meta*, *Kusu* κᾶ.), μέ αἰολική (π.χ. χρήση ἀντί γενικής πατρωνυμικών ἐπιθέτων : *akelutawewo etewokezeweijo* = Ἀλεκτηρών Ἐτεφοκλέφειος)

Τὰ περισσότερα κοινά χαρακτηριστικά συμφωνοῦν μέ τήν ἄρκαδο-κυπριακή, πού μπορεί νά θεωρηθῇ ὡς κατάλοιπο τῶν διαλέκτων τῆς προδωρικής Πελοποννήσου. Τὰ κοινά μέ τήν ἰωνική γνωρίσματα παριστάνουν διατηρημένα ἀρχαϊκά χαρακτηριστικά (μπορεῖ ὅμως οἱ διάλεκτοι αὐτές νά ἀποτελοῦσαν παλαιότερα μία διαλεκτική ομάδα). Ἡ "ἀρχαϊκή" διάλεκτος πού ὑπέθεσε ὁ Meillet για νά ἐξηγήσῃ τὰ μή ἰωνικά ἢ αἰολικά στοιχεῖα τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν μπορεί νά εἶναι ἡ κρητομυκηναϊκή (ἢ μιά πρωτοῖωνική ;).

ΑΡΧΑΙΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΙ

Α. Εισαγωγικά.

Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἑλληνικῆς παραδόσεως κάθε περιοχὴ καὶ πόλη ἔχει τὴν τοπικὴ τῆς διάλεκτο, ποὺ χρησιμοποιεῖται σχεδὸν παντοῦ στὶς δημόσιες καὶ ἰδιωτικὲς πράξεις, καὶ κάθε λογοτεχνικὸ εἶδος ἔχει τὴν ἰδιαίτερή του γλῶσσα, ποὺ σχεδὸν κάθε συγγραφέας μεταχειρίζεται μὲ τὸ δικό του τρόπο. Ὅλες αὐτὲς οἱ διαφορετικὲς μορφές ποὺ παρουσιάζει ἡ ἑλληνικὴ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς κατὰτάσσονται σ' ἓνα μικρὸ ἀριθμὸ οἰκογενειῶν, τὶς διαλέκτους.

Τὰ γλωσσικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν λογοτεχνικῶν γλωσσῶν τῆς ἑλληνικῆς (ὅπως καὶ ἄλλων γλωσσῶν) δὲν εἶναι σαφὴ καὶ δίνουν μιὰ ἀλλοιωμένη εἰκόνα τῆς προφορικῆς χρήσης. καμιά δὲν συμφωνεῖ ἀκριβῶς μὲ τοὺς τύπους τῶν ἐπιγραφῶν (ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Λέσβου), ἔχουν ὅμως τὸ πλεονέκτημα ὅτι μᾶς προμηθεύουν φράσεις διαφόρων τύπων καὶ πλούσιο λεξιλόγιο. Οἱ ντόπιες ἐπιγραφές μᾶς δίνουν ἀκριβῆ στοιχεῖα γιὰ τὴν προφορά καὶ τοὺς γραμματικούς τύπους κάθε πόλης καὶ συμπληρῶνται ἀπὸ τὴ γραμματεία (πρ. τὶς παρωδίες διαλέκτων, στὶς κωμῳδίες τοῦ Ἀριστοφάνη, τὸ λεξικὸ τοῦ Ἡσυχίου κἄ.). Οἱ λογοτεχνικὲς γλῶσσες διατήρησαν, ὡς τὴν αὐτοκρατορικὴ τουλάχιστο ἐποχὴ, τὴν ἐπαφὴ μὲ τὴν γλῶσσα τῆς καθημερινῆς ὁμιλίας, τῆς ὁποίας τὴν ἐπίδραση δέχτηκαν, ἔτσι ὥστε νὰ ἀντικατοπτρίζουν τὶς τοπικὲς διαφορές καὶ τὶς διαδοχικὲς ἀλλαγές της.

Οἱ διαφορές μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν διαλέκτων δὲν ἦταν τέτοιες ὥστε νὰ χάσουν οἱ Ἕλληνες τὸ αἶσθημα ὅτι μιλοῦν τὴν ἴδια γλῶσσα.

Β. Κατάταξη.

Ἡ ἔλλειψη μαρτυριῶν δὲν ἐπιτρέπει μιὰ ἀκριβῆ λύση τῆς διαλεκτολογικῆς ταξινομήσεως τῶν ΑΕ διαλέκτων. Ἱπρέπει νὰ ἔχουμε ὑπόψη ὅτι

α) ἡ ἑλληνικὴ δὲν παρουσιάζει ἀναγκαστικὰ μιὰ τέλεια ἐνότητα (πρ. ἄττ.-μεν : ὦρ.-μες).

β) οἱ μεταναστεύσεις τῶν λαῶν (ὅπως καὶ τῶν Ἑλλήνων) γίνονται μὲ συνεχεῖς μετακινήσεις καὶ αὐτὸ ὁδηγεῖ σὲ ἀνάμειξη διαλέκτων. Οἱ ἑλληνικὲς ὁμάδες ἐπισωρεῦνται ἢ μὴ στὴν ἄλλη.

γ) οἱ Ἕλληνες συναντοῦν μὴ ἑλληνικοὺς πληθυσμούς.

δ) κατὰ τὴν ἰδιαίτερή ἐξέλιξή τους τὰ διάφορα ἑλλην. ἰδιώματα ἀναπτύσσουν πολλοὺς νεωτερισμούς.

ε) οἱ μεγάλες ὁμάδες τῶν ἐπιδρομῶν διασπῶνται σὲ μικρότερες, μὲ προηγούμενες περιόδους κοινῆς ἀναπτύξεως, ὅπως φαίνεται ἀπὸ κοινούς νεωτερισμούς.

στ) οἱ φωνητικὲς ἀντιστοιχίες μεταξὺ τῶν διαλέκτων παρουσιάζουν ἀκόπε μερικὲς ἀσυνέπειες, ἀποτέλεσμα τοῦ δανεισμοῦ λέξεων

ἀπὸ τὸ ἓνα ἰδίωμα στὰ ἄλλα.

Οἱ ὁμοιότητες ποὺ διαπιστώνουμε λοιπὸν μεταξὺ θαφθῶρων ἰδιωμάτων ἐπιδέχονται διαφορετικές δυνατόες ἐξηγήσεις : διαλεκτικές ἰδιοτυπίες ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς "πρωτοελληνικῆς κοινῆς" (τῆς ἐποχῆς ποὺ ἡ ἑλληνικὴ ἦταν ἀκόμη ἐνιαῖα στὸ σύνολό της, μὲ τὰ χαρακτηριστικά ποὺ εἶδαμε στὸ Α' κεφ.), ἴδιες ἐξωτερικὲς ἐπιδράσεις ποὺ γίνονται ὅμως δεκτὲς ξεχωριστὰ, περὶ ὅσοι κοινῆς ζωῆς μετὰ τὴν πρωτοελληνικὴ κοινὴ (δηλ. ἀφοῦ ἄρχισε ἡ διαλεκτικὴ διάσπαση), κατὰ λοιπα παλιὰς διαλέκτου ὅταν ἓνας πληθυσμὸς ἀλλάξῃ διάλεκτο, παρὰ λήγες καὶ ἀνεξάρτητες ἐξελίξεις, δάνεια ἑνὸς ἰδιώματος σὲ ἄλλο. Οἱ διαλεκτικὲς ὁμάδες δὲν παρουσιάζουν πάντα συνέχεια : ἰδιώματα τῶν πρὸ διαφορετικῶν τύπων μποροῦν νὰ συνορεύουν. Ἀπὸ τὰ πρῶτα ὅμως γλωσσικὰ μνημεῖα παρουσιάζεται ἡ τάση πρὸς ἐνοποίηση : ποτὲ δὲν ἐμφανίζεται μιὰ ἑλληνικὴ διάλεκτος ὡς αὐτόνομη.

Βλ. στὰ παραρτήματα ἓνα διάγραμμα τῶν ΑΕ διαλέκτων μὲ τὰ κυριότερα χαρακτηριστικά τους.

Γ. Ἡ γλῶσσα τῶν Μακεδόνων.

Ἡ ἑλλειψὴ ἐπιγραφικῶν κειμένων καὶ οἱ πολιτικὲς καὶ ἱστορικοθεωρητικὲς ἐπιπτώσεις τῆς ἐποχῆς τοῦ Δημοσθένους καὶ Φιλίππου (ἀλλὰ καὶ τοῦ 19. αἰ. μ.Χ.) ἔθεσαν τὸ πρόβλημα τῆς ἑλληνικότητος τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων. Ἄλλοι δεχόνται τὴν ἑλληνικοποίητά τους (π.χ. Fick, Hoffmann, Solmsen, Χατζιδάκης, Beloch, Szozanos), ἄλλοι καταλήγουν σὲ διαφορετικὰ συμπεράσματα (π.χ. K.O. Müller, H. Hirt, G. Meyer, Thumb, Kretschmer, Καζανώ, Bezenliew).

Οἱ μακεδονικὲς "γλῶσσαι" (140) καὶ τὰ κύρια ὀνόματα δεῖχνουν μὲ τὴ φωνητικὴ τους ὅτι ἡ ἀρχαία μακεδονικὴ (ποὺ ἀνήκει στὶς γλῶσσες *centum*, ἃν πάρομε ὑπόψιν μας τὰ ἀκρο-, ἄγρ-) ἦταν διάλεκτος τῆς ΑΕ, ἰδιορρυθμὴ καὶ ὅχι ἀπαλλαγμένη ξένων λεξιῶν καὶ φωνητικῶν στοιχείων, ποὺ πῆρε ἀπὸ γειτονικά θρακοῦλλυρικὰ φύλα (π.χ. ἀδῆ·αἰθήρ, δηλ. ἑλλην. λέξη μὲ κατάληξιν καὶ φωνητικὴ μορφή μὴ ἑλλην., πρ. σανσκρ. *mātā*). Τὸ μακεδονικὸ λεξιλόγιο εἶναι ἑλληνικὸ : πολιτικοστρατιωτικοὶ ὅροι (τᾶγός, ἄγημα, ἑταῖροι), λέξεις καθημερινῆς ζωῆς (δράμις 'φωμί', δάρατος, ματτύα). Τὰ κύρια ὀνόματα μοιάζουν ἑλληνικά (Μακεδόνες, Μακέται, πρ. μακεδνός), ἰδίως τῶν ἀρχηγῶν, ἐνῶ τῶν κατωτέρων δύνουν τὴν ἐντύπωσιν ξένων.

Γνωρίσματα τῆς ἀρχαίας μακεδονικῆς : (α) ρσ > ρρ (πρ. ἄττικῆ), π.χ. δάρρων=θάρρων, (β) σν > νν (πρ. αἰολικῆ), π.χ. κρατέννας, (γ) ορ ἀντὶ αρ (πρ. αἰολ., θεσσαλ.), π.χ. κὸρᾶνος, (δ) β, γ, δ ἀντὶ φ, χ, θ (ἡ σποιδαιότερη διαφορὰ ἀπὸ τίς ἄλλες ἑλλην. διαλ.), π.χ. Βέλιππος, κεβαλά, δάνος 'θάνατος', ἀγέρδα=ἄχερος, (ε) ου ἀντὶ ω (πρ. θεσσαλ.),

π.χ. ἄκρουνος, (στ) ἀποκοπή προθέσεως (πβ. θεσσαλ.), π.χ. ἄγ-χαρμος, (ς)οιέ=οιά (πβ. θεσσαλ.), (η)-ρη-, -ωσα κρινά με ὠρικῆ, (θ)ἰδι-αίτερα : ἀνάπτυξη Φ (π.χ. δέδαλας·δεσμός), οὐγχυση ὁ καὶ μ (πχ. ρουβοτός·ρόφημα) κτλ.

Οἱ μακεδόνες ("Δωρικὸν ἔθνος" κατὰ τὸν Ἡρόδοτο, I, 56) ξαπλώνονται πάνω ἀπὸ τὸν Ἀλιάκμονα σέ περιοχὴ Ἰλλυριῶν καὶ Θρακῶν (Αἰγὰς, Πέλλα) καὶ ἀποτελοῦν τὸ ἄνωτερο κοινωνικὸ στρώμα (παίρνοντας ὀρισμένα ξένα γλωσσικὰ στοιχεῖα). Τὰ ἡχηρὰ ἄφωνα ἀντὶ δασέων δειχνοῦν ὅτι χῶρισαν ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἕλληνες σέ ἐποχὴ πού τὰ δασέα προφέρονταν ἀκόμη ἡχηρὰ (δηλ. bh, dh, gh ἀντὶ ph, th, kh) καὶ ἔχασαν τὴν δασύτητά τους ἀργότερα σέ περιβάλλον καὶ ἐπιδραση ξένη. Ἡ πολιτικὴ ἄνοδος τῆς μακεδονικῆς βασιλείας ἔφερε τὴν παρακμὴ τῆς διαλέκτου, γιὰτὶ ἀπὸ τὸ 400 π.Χ. ἡ ἀττικὴ εἰσχωρεῖ στὴν αὐλὴ τῆς Πέλλας.

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΛΦΑΒΗΤΟ

Α. Προέλευση.

Τὸ ἑλληνικὸ ἀλφάβητο προέρχεται ἀπὸ τὸ φοινικικὸ (πβ. "Φοινικῆ γράμματα"), πού εἶναι ἴσως αἰγαιὰς προελεύσεως, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ ἑξῆς : (α) μεγάλη ὁμοιότητα γραφημάτων (βλ. παραρτήματα), (β) ἴδια σειρὰ γραμμάτων, (γ) ἴδια περίπου φωνητικὴ ἀξία (δ) συμφωνία στὰ ὀνόματα τῶν γραμμάτων, πού ἔχουν κάποια σημασία μόνο στίς σημιτικὰς γλώσσες. Τὸ ἑλληνικὸ ἀλφάβητο μοιάζει περισσότερο μὲ τὸ τοπικὸ φοινικικὸ τῆς Σαμαρίας καὶ φαίνεται ὅτι τὸ πῆραν οἱ Ἕλληνες γύρω στὸ 875 π.Χ. πιθανῶς στὴ Ρόδο, ἐπειδὴ ἡ κύπρος εἶχε τότε ἓνα ἰδιαίτερο συλλαβικὸ ἀλφάβητο (π.χ. po-to-li-se = πόλις, πρ. καὶ Γραμμικὴ Β).

Β. Εἶδη.

Στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα χρησιμοποιοῦνταν διάφορα ἀλφάβητα, πού ὁ Kitzchhoff κατὰταξε σέ τέσσαρες ὁμάδες (δὲν συμπίπτουν μὲ τίς διαλεκτικὰς περιοχάς) καὶ τίς ὅλως με ξεχωριστὰ χρώματα πάνω στὸν χάρτη (κυρίως διαφέρουν στὰ γραφήματα γιὰ τὸ Ξ καὶ στὴ δημιουργία νέων γιὰ Φ, Χ, Ψ). Τὸ πράσινο εἶναι τῆς παλιότερης φάσης (ἀρχαῖα : κρήνη, μήλος, θήρα, ἴσως κόρινθος), τὸ μπλε (α) ἰωνικὸ Μιλήτου, (β) ἀνατολικὰ νησιά Αἰγαίου, Ἄργος, κόρινθος) καὶ τὸ οὐρανί (Βακυκλάδες, Ἀθήνα, Αἰγίνα) εἶναι τὰ ἀνατολικὰ καὶ τὸ κόκκινο (Βοιωτία, Λακωνία, Ἀρκαδία, Εὐβοία, Φωκία, Θεσσαλία, Κ' Ἰταλία) εἶναι τὸ δυτικὸ, πού δανερίστηκαν οἱ λατομοὶ (ἀπὸ τοὺς Χαλκιδεῖς). Ἡ δευτέρη φάση εἰσάγει γράμματα γιὰ τὰ δασέα (ph, kh, ἐνῶ γιὰ τὸ th εἶχε χρησιμοποιηθῇ νωρίτερα τὸ φοινικικὸ tēb) καὶ ἡ τρίτη γιὰ τὰ

σίζοντα(π.χ.στήν Μ. 'Ασία τό Τ-^{fr}ss>σσ/τι καλ ἀργότερα $\mathfrak{D}$ =σαμπ=900)

Γ. Ἱστορία.

Τό φοινικικό ἀλφάβητο ἦταν συλλαβικό ἢ καλύτερα συμφωνικό φωνογραφικό (γράφει μόνο τὰ σύμφωνα),γιαυτό ἡ ἑλληνική χρειάστη κε νά δημιουργήσῃ νέα γράφηματα γιά τὰ φωνήεντα, χρησιμοποιώντας ἄχρηστα γι' αὐτήν φοινικικά γράμματα (ʾlḫ, ʾjḫ, hē, jād γιά τὰ α, θ, ε, ι ἀντίστοιχα) ἢ μεταβάλλοντας ἄλλα (τό F σέ Υ). "Εἴτσι οἱ Ἕλληνες δημιούργησαν μιὰ καθαρά ἀλφαβητική φωνογραφική γραφή. Τό ἑλληνικό αὐτό ἀλφάβητο χρειάστηκε νά συμπληρωθῇ ἀργότερα, γιά νά δηλωθῇ ἡ βασιική γιά τήν ΑΕ διάκριση τῆς ποσότητος τῶν φωνηέντων. Ἡ λύση ἤρθε μέ φυσικό τρόπο στήν ἰωνική τῆς Μιλήτου, πού ἦταν φιλιωτική καί χρησιμοποίησε τό $\text{hē}(\text{H})$ γιά τό ē (=η) καλ ἀργότερα γιά τό δ τροποποίησε τό υ σέ ω. Ἡ διάκριση μεταξύ κάππα (μπροστά σέ α, ε, ι) καλ κόππα (μπροστά σέ ο, υ) ἐγκαταλείφθηκε γρήγορα καί τό κόππα δηλώνει στό ἐξῆς τό θυ. "Όταν τό ἀλφάβητο τῆς Μιλήτου γίνεται δεκτό ἀπό τοὺς Ἀθηναίους, τό 403 π.Χ. (ἐπὶ ἄρχοντος Εὐκλείδου), χρειάστηκε νά δημιουργηθῇ ἕνα γράφημα γιά τόν φθόγγο ḥ. Μέ κάθετη τμήση τοῦ Η πλάστηκαν ἡ δασεῖα (H') καί ἡ ψιλὴ (H''), πού ὅεν ἦταν φωνητικό γράφημα, ἀλλά χρῆσιμευε ἀρχικά γιά τήν διάκριση τῶν λέξεων, πού χρησιμοποίησαν συστηματικά οἱ Βυζαντινοί (πρ. καλ ὡ=ὦλον, κόμμα<κόπτω, ; <ζ(ήτησις), ἐνῶ οἱ τόνοι εἶναι σημάδια πού εἰσήγαγε ὁ Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος, ἀφοῦ ἀπό τόν 3. αἰ π.Χ. ἀρχίζει ἡ ἀλλαγὴ τοῦ μουσικοῦ τόνου σέ δυναμικό καλ ἡ ἀνάγκη νά διακρίνεται ἡ τονιζόμενη συλλαβή. Τὰ ὀνόματα "προσῳδία ὀξεῖα α" (´), "βαρεῖα" (˘) καλ "ὀξυβαρεῖα" ἢ "περισπωμένη" (^) προέρχονται ἀπό τοὺς ἀλεξανδρινούς γραμματικούς). Ἡ ἑλληνική γραφή εἶχε στή ἀρχὴ κατεύθυνση ἀπὸ τὰ δεξιὰ πρὸς τὰ ἀριστερά, ὅπως καί ἡ σημιτική, ἀργότερα ὅμως γράφεται ἀπὸ τὰ ἀριστερά πρὸς τὰ δεξιὰ (μέχρι τόν 5. αἰ. π.Χ. βρίσκουμε καί τὴ γραφή "βουστροφηδόν", δηλ. ἀπὸ Δ → Α → Δ κτλ.). Τό ἀλφάβητο τῶν Ἀθηνῶν διαδόθηκε σ' ὅλο τόν ἑλληνικό κόσμον καλ σ' ἄλλους λαοὺς (τόν 4.-9. μ.Χ. αἰ. στοὺς Γότθους, Ἀρμενίους, Σλάβους κἄ.).

ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

Α. Γενικότητες.

Ἐντός ἀπὸ τῆς ἐπιγραφῆς, τὰ γλωσσάρια καλ ἄλλα διαλεκτικά στοιχεῖα πού διέσωσαν οἱ ἀρχαῖοι γραμματικοί, ὅ, τι σώζεται ἀπὸ τὰ ΑΕ εἶναι τὰ κείμενα τῆς ἀρχαίας γραμματείας καλ αὐτὰ ἐννοοῦμε ὅταν μιλοῦμε ουνήθως γιά ΑΕ, ἰδίως ὅσα εἶναι στή γλώσσα τῶν Ἀθηνῶν. Γιά τήν καθημερινὴ ὁμιλίαν ἔχουμε λιγότερα στοιχεῖα ἀπ'

ὅ,τι γιὰ τὴ λατινικὴ (ἀπὸ τοὺς *Plautus, Terentius*),γιαυτὸ πρέπε νὰ καθοριστῇ ἡ σχέση τῶν λογοτεχνικῶν γλωσσῶν μ' αὐτῇ. Οἱ γλῶσσες ποὺ διαδίδονται πλατιά εἶναι οἱ μεγάλες γλῶσσες πολιτισμῶν, ὅπως ἡ ἑλληνικὴ, καὶ δὲν εἶναι τυχαῖο τὸ ὅτι ἔχουμε μόνο μορφές ἀριστοκρατικές καὶ λογοτεχνικές. Οἱ γλωσσολόγοι συνήθως δυσπιστοῦν πρὸς αὐτές, ἂν καὶ μποροῦν νὰ βγάλουν ὀρισμένα συμπεράσματα γιὰ τὴν καθημερινὴ ὁμιλίαν ἀπὸ ὀρθογραφικὰ λάθη κτλ. Κάποτε, ὅπως στὰ ἑλληνικὰ, ὅπου κάθε μεγάλη ομάδα τείνει νὰ δημιουργήσῃ τὴ λογοτεχνικὴ τῆς γλώσσα, αὐτές βρίσκονται πολὺ κοντὰ στὴν καθημερινή.

Οἱ λογοτεχνικὲς γλῶσσες ἔχουν τὸ προτέρημα ὅτι προσφέρουν σταθεροποιημένους τύπους, συνείδηση τῶν ὁποίων ἔχουν λάβει οἱ ὁμιλητές, ἀντίθετα μὲ τὴ μεγάλη διαφοροποίηση τῶν διαλέκτων (ποὺ δυσκολεύει τὸν γλωσσολόγο στὸν καθορισμὸ τοῦ ἀντικειμένου ἔρευνας) Ὁ ρόλος τῶν στῆν ἐξέλιξη τῶν γλωσσῶν δὲν εἶναι ἀμελητέος, γιὰτὶ μιὰ γλῶσσα μὲ δύναμη ἐπεκτάσεως εἶναι κατ' ἀνάγκη τὸ ἰδιώμα μιᾶς ομάδας ἐνεργῶν ἀνθρώπων, μὲ συναίσθηση τῆς δυνάμεως καὶ ἀξίας τῶν, ποὺ ἐκφράζεται στὴ λογοτεχνία τους (καὶ μὲ αὐτῇ ὡς ὄργανο ἐπιδρῶν σὲ ἄλλους).

Οἱ λογοτεχνικὲς γλῶσσες ἀνήκουν στὴν κατηγορίαν τῶν εἰδικῶν γλωσσῶν (ποὺ συνήθως διαφέρουν μόνο στὸ λεξιλόγιο, π.β. ἐπαγγελματικές, ἐκκλησιαστικές κ.ά., ἀλλὰ χαρακτηρίζονται καὶ ἀπὸ ἀρχαϊσμοὺ καὶ διαλεκτισμοὺς στὸ γραμματικὸ καὶ φωνητικὸ σύστημα, καθὼς καὶ ἀπὸ μιὰ ὁργάνωση φράσεων ποὺ κρύβει κάποια ἀναμφλ.) Οἱ ΑΕ λογοτεχνικὲς γλῶσσες δὲν προέρχονται ἀπὸ ἐκκλησιαστικὲς (ὅπως ἡ κλασικὴ ἀραβικὴ ἀπὸ τὴ γλῶσσα τοῦ Κορανίου) ἀλλὰ ἀπὸ ἐγκόσμιες βάσεις (γλῶσσες ἀριστοκρατίας ἀνεξάρτητες ἀπὸ θρησκευτικὲς τελετουργίες, γλῶσσες διανοητικὲς, π.β. αἰοδούς) καὶ θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι κάθε ἑλληνικὸ λογοτεχνικὸ εἶδος διατήρησε τὴν διάλεκτό τῆς περιοχῆς, ὅπου ἀρχικὰ καλλιεργήθηκε.

Β. Ὀμηρικὴ.

Εἶναι ἡ πιὸ παλιὰ καὶ ἡ δυσκολώτερη στῆν ἐκτίμηση λογοτεχνικὴ γλῶσσα. Ἡ γλῶσσα αὐτὴ κάθε ἐξαμετρικῆς ποιήσεως σχηματίστηκε στῆν Μ. Ἀσία ἀπὸ Αἰολεῖς καὶ Ἴωνες καὶ χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἕλληνες, ἀποτελώντας κοινὸ ἀγαθὸ (σὲ ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές κτλ.) καὶ ἐπιδρώντας σ' ὅλες τῆς ἄλλες. Εἶναι ἓνα λογοτεχνικὸ ὄργανο χωρὶς καμιά διαλεκτικὴ καθαρότητα.

Τὸ κείμενο τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν, ποὺ κυμαίνονταν, τὸ γνωρίζουμε μὲσω διαφόρων ἐκδόσεων φιλολόγων τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων. Κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν τὸ προσάρμοζαν συνεχῶς στοὺς ἀκροατές, γιὰ νὰ γίνῃ πιὸ κατανοητὸ, ἐκτός ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους τύπους ποὺ ἡ μετρικὴ

μορφή δέν επέτρεπε τήν ἀλλαγὴ τους. Ἡ μετρικὴ καὶ γλωσσολογικὴ ἐξέταση τοῦ κειμένου καταλήγει σέ συμπεράσματα πού δείχνουν προοδευτικὴ προσαρμογὴ τῆς γλώσσας τῶν ἐπῶν στοὺς ἀκροατὲς καὶ ὀρθογραφικὴ ἀναγένωση τοῦ κειμένου, πού παρουσιάζεται μὲ ἰωνικὴ γραφή, π.χ. οἱ λέξεις πού ἄρχιζαν μέ F στὴν πρωτοελληνικὴ κοινὴ θεωροῦνται (ἀλλὰ ὑπάρχουν καὶ ἐξαιρέσεις) ὅτι ἀρχίζουν ἀπὸ Σ στὴν ὁμηρικὴ (τὸ F προφέρονταν ἀπὸ τοὺς πρῶτους στιχουργούς, ἂν καὶ ἀργότερα δέν γράφεται), ἡ γεν. ἐν. παρουσιάζει τὴν κατάληξη -οιο (ἀρχαῖκη, αἰολ.) ἀλλὰ καὶ τὴν -ου ἀπὸ συναίρεση τῆς *-οο κτλ. IIβ. καὶ τύπους ἀπὸ οὗο διαφορετικὲς διαλεκτικὲς μορφές (ἰωνικὴ καὶ αἰολικὴ), π.χ. πολυκτῆμων E613 - πολυπάμων Δ 433, ἀπαρέμματα σέ -ναι - -μεν(αι) κτλ. Ὅπου ἡ μετρικὴ δέν επέτρεπε ἰωνικοῦς τύπους, βλέπουμε νὰ ἀναφαίνεται ἡ αἰολικὴ διάλεκτος, πού δέν ἀντιστοιχεῖ ὅμως σέ καμιά γνωστὴ αἰολικὴ μορφή. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ ἐξηγηθῇ, ἂν ὑποθέσουμε ὅτι ἡ παλιότερη μορφή τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων εἶχε συνταχθῇ πρῶτα στὴν αἰολικὴ ἢ ὅτι ἡ ἀνάμειξη αἰολικῆς καὶ ἰωνικῆς προέρχεται ἀπὸ τὴν παραγμένη κατάσταση πού ἐπικράτησε στὶς αἰολικὲς πόλεις πού πέρασαν στὴν ἰωνικὴ ἐπικράτεια (ἴσως καὶ οἱ δύο ὑποθέσεις περιλαμβάνουν μέρος τῆς ἀλήθειας). IIβ. ὅτι ἡ ὁμηρικὴ ποίηση δέν ἔχει τίποτε τὸ λαϊκὸ, εἶναι ἔργο συντεχνίας αἰοιδῶν. Τὸ ἐπικὸ ποίημα εἶναι γιὰ τὸν αἰοιδὸ ἀπλῶς ἓνα θεμα, καθορισμένο κατὰ μεγάλο μέρος, πού εἶναι ἐλεύθερος νὰ τροποποιήσῃ, καὶ ἡ ἐπικὴ γλώσσα ἀποτελεῖται ἀπὸ *formulae*, πού μποροῦν νὰ καλύψουν μιὰ ὀρισμένη θέση τοῦ στίχου (π.χ. IIδτνια Ἡρῆ) ἀνακουφίζοντας τὴν προσοχὴ τοῦ ἀκροατῆ, οἰευκολύνοντας τὸν αἰοιδὸ καὶ δημιουργώντας τὴν ἐνότητα τῆς γλώσσας. Τὸ λεξιλόγιό τῆς ὁμηρικῆς χαρακτηρίζεται ἀπὸ σύνθετα καὶ ὄρους ξένους, πού δείχνουν ἐπαφές μέ τὴν ἀρναδοκυπριακὴ διάλεκτο.

Γ. Λυρικὴ ποίηση.

Οἱ γλῶσσες τῆς λυρικῆς ποίησης ποικίλλουν κατὰ εἴδη, ἀνήκουν σέ διαφορετικὲς διαλέκτους, εἶναι ὅλες σέ διαφορετοὺς βαθμούς τεχνητές καὶ παρουσιάζουν μερικὰ κοινὰ χαρακτηριστικά (π.χ. ἐλευθερία στὴ χρῆση -οἶσι ἢ -οις, παράλειψη ἄρθρου, τεχνητὴ σειρὰ λέξεων κτλ.) :

1. Ἑλεγειακὴ : βᾶση ἰωνικὴ μέ στοιχεῖα ἐπικῆς γλώσσας (π.χ. μέτρο, γεν. ἐν. σέ -οιο κᾶ., πβ. Ἀρχίλοχος, ἐνῶ ὁ Σιμωνίδης ἔχει καὶ δωρικὰ στοιχεῖα).

2. Ἰαμβικο-τροχαῖκὴ ἰωνικὴ ποίηση : σέ λαϊκὰ μέτρα καὶ στὴν ἰωνικὴ κοινὴ (τῇ γλώσσᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ τὸν 6. αἰ. π.χ.) δέν εἶναι καθαρὰ ποιητικὴ. Ὅταν ὑψώνεται ὁ τόνος (θηρησκευτικὰ

καί ἥρωικά θέματα), βρίσκουμε ἀναμνήσεις τῆς ἐπικῆς γλώσσας καί τῆς ὑψηλῆς λυρικῆς ποιήσεως, ἐνῶ οἱ ποιητές τῶν κατωτέρων τάξεων παρουσιάζουν ἔχνη λαϊκῆς γλώσσας (π.χ. ὁ Ἰππῶνας). Ποιητές : Ἀρχιλοχος, Ἀνακρέων, Βακχυλίδης, σκόλια.

3. Αἰολική λυρική ποίηση : ὅπως οἱ Ἴωνες καί οἱ Βοιωτοί, οἱ Αἰολεῖς κατὰ τοὺς 7.-5. αἰ. π.Χ. συνθέτουν μικρά ποιήματα σέ μέτρα τῆς λαϊκῆς ποίησης καί στή γλώσσα τῶν καλλιεργημένων ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς (ὄχι ἐνός τόπου, ἀλλά μιᾶς περιοχῆς, τῆς Λέσβου), χωρὶς ξένους ὅρους καί τεχνητά σύνθετα. Τά ἔργα τους παρ' ὅλ' αὐτά ξαπλώνονται καί πέρα ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ τους κοιτίδα (Ἀλκαίος, Σαπφώ).

4. Χορική λυρική ποίηση : δὲν εἶναι ἔργο τῶν Δωριέων (οἱ Συμωνίδης καί Βακχυλίδης εἶναι Ἴωνες, ὁ Πίνδαρος Βοιωτός), ἀλλὰ πῆγασε ἀπὸ τῆς θρησκευτικῆς λειτουργίης καί τὰ χορικά ᾄσματα τοὺς, σὲ ὅποια ξένοι ἀνέλαβαν νὰ δώσουν καλλιτεχνικὴ μορφή, ἀποφεύγοντας ὅ,τι θὰ ὀφλυνε τὴν γλώσσα πολιτισμοῦ, τὴν ἰωνικὴ (π.χ. χρησιμοποιοῦν ᾠάντις ἡ, ἀπαρέμφ. σέ -μεν, γεν. πληθ. -ᾶν, ἀλλὰ καί ὁ ἀόριστος σέ -ξα εἶναι σπάνιος κτλ.). Ἡ ποίηση αὕτη προορίζεται γιὰ τὴ δῆμοσια ζωὴ ὁμάδων καί χρησιμοποιεῖ μιὰ γλώσσα μὲ τεχνητὸ λεξιλόγιον (πολλά σύνθετα, "γλῶτται" κτλ.).

Δ. Ἀττικὴ τραγῳδία.

Στὴν ἀττικὴ τραγῳδίᾳ καταλήγουν ὅλα τὰ εἴδη τῆς Αἰ. ποίησης σέ ἓνα θέαμα ὃχι μόνον τῆς ἀθηναϊκῆς μουσικοῦρας, ἀλλὰ καί γενικὰ τῆς ἐλληνικῆς, μὲ στοιχεῖα παρμένα ἀπ' ὅλους τοὺς Ἕλληνες καί μὲ προορισμὸ τοὺς ἴδιους. Ὁ χορὸς γράφεται μὲ τὰ μέτρα καί τὴ συνηθισμένη γλώσσα τῆς χορικῆς λυρικῆς ποίησης, ἀλλὰ πιδ ἀχρωμάτιστα καί φυσικά, μὲ ἐπιδόραση τῆς ἀττικῆς (τὸ ᾠ δειλχνεὶ χωρισμὸ ἀπὸ καθημερινῆς ζωῆς). Ὁ διάλογος χρησιμοποιεῖ μέτρα ἱαμβικο-τραχαϊκοῦ τύπου καί γλώσσα πού πλησιάζει τὴ συνηθισμένη, μὲ βάση ἀττικὴ (πχ ᾠ - ἡ ὅπως στὴν ἀττικὴ, ἐνῶ ὁρισμένα χαρακτηριστικὰ ἀκολουθοῦν πρότυπα ἰωνικά, γιὰ νὰ δώσουν λογοτεχνικὸ κρηκτῆρα στὸ ἔργο τους, ἀποφεύγοντας τὸ τοπικὸ χρῶμα, πού βλάπτει τὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ ὕφους των, π.χ. ὅπῃκα ἀντὶ ἐδρακα). Τὸ λεξιλόγιον εἶναι πιδ τεχνητὸ, χρησιμοποιεῖ ἀπλὰ ῥήματα ἀντὶ συνθέτων καί ἀντιστροφῶν (π.χ. θνήσκω ἀντὶ ἀποθνήσκω), λέξεις γειτονικῆς τῶν ἀττικῶν (π.χ. οἰκῆτωρ ἀντὶ οἰκητής), λέξεις ἰωνικῆς (π.χ. κεῖνος), λέξεις τοῦ σικελικοῦ πολιτισμοῦ (π.χ. κυνᾶγός).

Ε. Ἰωνικὸς καί ἀττικὸς πεζὸς λόγος.

1. Ὁ λογοτεχνικὸς πεζὸς λόγος εἶναι δημιουργήμα τῶν Ἰώνων. Ἡ ἐπίσημη ἰωνικὴ εἶναι ἡ πρώτη "κοινὴ" πού γνώρισε ἡ Ἑλλάς, καί κοινὴ μιᾶς περιοχῆς μὲ ἀποφασιστικὴ ἐπιδόραση στὸ ἔθνος (πρὸ τῆν

ἐπέκταση τοῦ ἰωνικοῦ ἀλφαβήτου). Ἡ κοινὴ τῆς ἰωνικῆς δωδεκάπολης τῆς Μ. Ἀσίας δὲν εἶναι ρητορικὴ ἀλλὰ διδακτικὴ (γιά τὴν ἱστορίαν, φιλοσοφίαν, ἐπιστήμην). Ἡ γλῶσσα αὐτὴ συμφωνεῖ μὲ τὴν ἐπίσημην τῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῇ λυρικῇ τοῦ Ἀρχιλόχου καὶ δὲν παρουσιάζει ἔχνη ξένου μοντέλου. Χρησιμοποιεῖται γιά τὴν ἔκφραση γεγονότων καὶ ἰδεῶν, δὲν ἔχει συναισθηματικὰ στοιχεῖα, ἀλλὰ καλλιεργεῖ τοὺς λεκτικοὺς τρόπους ποὺ συμβάλλουν στὴν ἐνάργεια τῶν ἰδεῶν : συγκρότηση λεξιλογίου τεχνικῶν ὄρων ἀπὸ τὴν ἴδια τῇ γλῶσσῃ (π.χ. παράγωγα σε-σις, -μα), δομὴ φράσης μὲ παίχνιδι μορίων (π.χ. δέ, γάρ κτλ.), ἄρθρου, μετοχῶν καὶ ἀπαρεμφάτων, σειρᾶς λέξεων κτλ. (ποὺ ἐπιτυχαίνει μὲ φυσικὸν τρόπο τὴν ἔκφραση τῶν στοιχείων στίς ἀκριβεῖς σχέσεις τους, παρόλο ποὺ ἡ ὑπόταξις τῶν φράσεων εἶναι ἀκόμη πολὺ κοντὰ στὴν ἀπλὴ παράταξις).

2. Οἱ Ἀθηναῖοι ὁμιλοῦν μὲ βάση τὸ ἰδίωμα τους μιά λογοτεχνία καὶ νέα λογοτεχνικά εἶδη (τὸν διάλογο τῆς τραγωδίας, τὴν κωμῶδα τοῦ Ἀριστοφάνη καὶ κυρίως τὴ ρητορικὴν, ποὺ γνωρίζει τὴν ἐπιτυχίαν γιατί ἐτοιμάζει στὴν πολιτικὴ δράσιν). Ἡ ἀττικὴ ἦταν ἰδίωμα ἀρχαῖοῦ τύπου (πρ. δυϊκὸ, οἶδα-ἴσμεν κτλ.), γιὰ αὐτὴν ἀρχὴ δὲν τολμοῦν νὰ γράψουν μὲ τὸν τοπικὸν τύπον (π.χ. ὁ θυκυδίδης διατηρεῖ τὰ ἰωνικά -σσ-, -ρσ-), ἀλλὰ μὲ τὴν ὀλοένα μεγαλύτερη χρῆσιν τῆς ρητορικῆς στὴν πολιτικὴ καὶ στὰ δικαστήρια πλησιάζουν τὴν καθημερινὴ ὁμιλίαν (ττ, ρρ). Κοντὰ στὴ ρητορικὴ ἀναπτύχθηκε μιά ἡθικὴ φιλοσοφία, ποὺ διδασκόνταν κυρίως μὲ συζητήσεις καὶ ποὺ χρησιμοποιεῖ ἕνα πρωτότυπον λογοτεχνικὸ εἶδος, τὸν διάλογον (Πλάτωνας, Ξενοφώντας). Ὁ δραματικὸς καὶ προσωπικὸς χαρακτήρας τοῦ διαλόγου ὁδηγεῖ τὸν περὶ λόγον κοντὰ στὴ ζωὴ καὶ τὸν πλουτίζει μὲ συναισθηματικὰ στοιχεῖα. Οἱ διάλογοι τοῦ Πλάτωνα μᾶς δίνουν τὸν τόνον τῶν συζητήσεων στοὺς κύκλους τῶν καλλιιεργημένων Ἀθηναίων σὲ καθαρὸ ἀττικὸν λόγον. Ἡ γλῶσσα τοῦ Ξενοφώντα, ποὺ ζοῦσε μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἀθήναν, εἶναι λιγότερη καθαρὴ καὶ προαναγγέλλει τὴν ἀλεξανδρινὴν κοινήν, ποὺ παρουσιάζεται στὴν ἀρχὴ μὲ μιά τεχνικὴν, διανοητικὴ πρόζαν, ποὺ θυμίζει τὴν ἰωνικὴν (βλ. ἔργον Ἀριστοτέλη). Οἱ ρήτορες (Ἰσοκράτης, Δημοσθένης) καὶ οἱ συγγραφεῖς ποὺ χρησιμοποιοῦν τὸ ρητορικὸ ὕφος ἀνέπτυξαν ἕνα λόγιον περιοδικὸ ὕφος, ἀλλὰ τὰ γραμματικὰ στοιχεῖα του εἶναι παρμένα ἀπὸ τὴν κανονικὴν γραμματικὴν τῆς ἀττικῆς. Γενικὰ κατὰ τὴν κλασικὴν περίοδον τῆς ἀθηναϊκῆς λογοτεχνίας ἡ λογοτεχνικὴ γλῶσσα βρίσκεται σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴν καθημερινὴ ὁμιλίαν. Ἡ ἀττικὴ τῆς καλῆς κοινωνίας εἶναι τὸ μόνον ἀπὸ ἰδίωμα ποὺ γνωρίζουμε καλᾶ, μερικὰ ὅμως στοιχεῖα μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ὑποπτευθῶμε τὴν ὑπαρξὴ λαϊκότερης γλώσσας σὲ ποικιλία μορφῶν. (σκληράβων, ἄπε-

λευθέρων, αγροτών κτλ., πρ. καθ. κείμενα ἀγραμμάτων). "Όταν ἐγκαταλείφθηκε ἡ ἰωνικὴ τῶν τεχνικῶν συγγραμμάτων, ἡ ἀττικὴ κυριαρχεῖ στὸν πολιτισμὸ ὅλων τῶν Ἑλλήνων καὶ γίνεται τὸ μόνον μέσο ἐκφράσεως τῆς ἐλληνικῆς σκέψης.

ΣΤ. Ἡ γλῶσσα τῆς κωμῳδίας.

1. Λογοτεχνικὴ κωμῳδία Σικελίας. Ἡ κωμῳδία πρωτοπαρουσιάζεται στὴν Σικελία (πρ. Ἀριστοτέλη πού δείχνει ὅτι ἡ λέξις "δρᾶμα" δέν εἶναι ἀττικὴ) καὶ ἐπιδρᾷ στὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀττικῆς. Εἶναι γραμμένη στὴν δωρικὴ "κοινὴ", γιὰ τὴν ὅποια μποροῦμε νὰ σχηματίσουμε μιὰ ἰδέα ἀπὸ τὰ ἀποσπάσματα πού σώθηκαν (Ἐπίχαρμος, Σώφρων, Θεόκριτος).

2. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀντικατέστησαν τὴν σικελικὴ μέμια δικὴ τῆς κωμῳδίας, στὴν ὅποια χρησιμοποιοῦν τὴν τοπικὴ τους διάλεκτο. Ἡ γλῶσσα τῆς κωμῳδίας ἀκολουθεῖ τὴν τρέχουσα ὁμιλίαν καὶ ἡ σύγκρισις Ἀριστοφάνη καὶ Μενάνδρου μᾶς δείχνει τίς ἀλλαγές τοῦ ἰδιώματος τῶν καλλιεργημένων κύκλων μεταξύ 5. καὶ 3. αἰ. π. Χ. Ὁ διάλογος τοῦ Ἀριστοφάνη συμφωνεῖ μὲ τοῦ Πλάτωνα : καθαρά ἀττικὴ γραμματικὴ, ἄφθονα σύνθετα καὶ παράγωγα πλασμένα ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ποιητὴ (π.χ. σπουδαρχίδης κτλ.), παρωδίες γλῶσσας τραγικῶν ποιητῶν, ποιητικὸς χαρακτήρας τοῦ χοροῦ. Οἱ ξένοι (Βοιωτοὶ κᾶ.) στίς κωμῳδίες του χρησιμοποιοῦν τὰ ἰδιώματά τους (τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀριστοφάνη οἱ πολλοὶ τῶν πόλεων τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδας συνεννοοῦνταν μιλώντας ὁ καθένας τῇ διάλεκτῳ του) μὲ τρόπο πού συμφωνεῖ μ' ὅ, τι γνωρίζουμε γι' αὐτά. Ἡ μέση καὶ ἡ νῆα κωμῳδία, σ' ἀντίθεση μὲ τὴν ἀρχαία πού ἀπευθυνόταν μόνον στοὺς Ἀθηναίους, ἔχουν γενικὸ χαρακτήρα καὶ συνθέτονται γιὰ ὅλους τοὺς Ἕλληνες (στὴν ἀττικὴ).

Η Κ Ο Ι Ν Η

Α. Ὑρισμός.

Μὲ τὸν ὄρο "κοινὴ" οἱ ἀρχαῖοι ἐννοοῦσαν τὴ λογοτεχνικὴ διάλεκτο πού χρησιμοποιοῦσαν οἱ πεζογράφοι τῆς ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς (Πολύβιος, Στράβων, Πλούταρχος), ἐναντὶ τῶν ὁποίων ἀντιδρῶν οἱ Ἀττικιστῆς. Ὁ ἀττικισμὸς στᾶθηκε ἡ ἀφορμὴ δημιουργίας τεχνητῆς διγλωσσίας, διότι δέν ἀναγνωρίζει στὴ γλῶσσα τὸ δικαίωμα νὰ ἐξελισσεται. Προτιμᾷ τὴν τυφλὴ καὶ συχνά δουλικὴ μίμηση ἀρχαίων τύπων καὶ λογοτεχνίας ἀντὶ τοῦ κανόνα μιᾶς γλῶσσας κοινῆς καὶ σχεδὸν παγκόσμιας, ὁμοιομορφῆς καὶ ἀπλῆς. Ὁ ἀττικισμὸς δὲ κατόρθωσε (μὲ ἀπαγορευθεῖς καὶ διασυρμούς, π.χ. "νηρόν ὕδωρ μὴ εἴπης ἀλλὰ πρόσφατον") νὰ σταματήσῃ τὴν ἐξέλιξη τῆς ζωντανῆς γλῶσσας (τὸ "ἥμην" δέν ξανάγινε "ἦν" ἀλλὰ "ἦμουν(α)"), ἀλλὰ νίκησε στὸ γραπτὸ λόγον φέρνοντας ἓνα χάσμα στὴ γλωσσικὴ μας ἱστορία (ἡ δημι-

ουργική λογοτεχνία γίνεται τεχνητή και φτωχή, με αφύσικη γλώσσα και νεκρό ύφος, ή παιδεία αγαθό λίγων ανθρώπων, ή πνευματική και ψυχική ζωή του Έθνους πληγώνεται).

Οι νεώτεροι γλωσσολόγοι με τον όρο "κοινή" έννοούν τη γλώσσα που διαμορφώθηκε στη μετακλασική εποχή, από τα αλεξανδρινά χρόνια ως τα ρωμαϊκά και ως την ίδρυση του Ανατολικού Ρωμαϊκού Κράτους, όταν ζωντανή όμιλία κατανοητή παντού (όπως φαίνεται από παπύρους κτλ.), ή ακόμη τη γλώσσα που μπορούμε να αποκαταστήσουμε με βάση τη σύγκριση των ΝΕ διαλέκτων και την ιστορία της ΝΕ.

Ο όρος δε χρησιμοποιείται λοιπόν για μία μόνο έννοια, αλλά οι φιλολογικές καταστάσεις στις οποίες αναφέρεται είναι συνδεδεμένες. Η κοινή είναι μία γλώσσα με μία ισορροπία συνεχώς μεταβαλλόμενη, μεταξύ σταθεροποίησης και εξέλιξης, είναι ένας ιδανικός τύπος που γίνεται ολοένα πιο αρχαϊκός, πιο απομακρυσμένος από τις τάσεις της καθημερινής όμιλίας και μία προσπάθεια συνεχώς ανανεωνόμενη για συμφιλίωση των δύο.

Β. Πηγές.

Μαρτυρίες και κείμενα που σώθηκαν από την αρχαιότητα διασώζουν ίχνη των εξέλικτικών τάσεων της καθημερινής όμιλίας. Έπει-
δή όμως είναι δύσκολο να κρίνουμε αν τα γλωσσικά αυτά χαρακτηριστικά ήταν γενικά ή αναφέρονται σε ορισμένες εποχές, περιοχές και άτομα, μπορούμε μόνο να καθορίσουμε σε ποιά κατεύθυνση εξέλισσονταν η γλώσσα.

Τα πολυτιμότερα κείμενα που διαθέτουμε είναι : προσωπικά γράμματα, λογαριασμοί, αναφορές κτλ, ιδίως ανθρώπων με μικρή μόρφωση (βλ. λάθη παπύρων της ελληνιστικής εποχής, π.χ. αναλώσιν = αναλώσειν), και επιγραφές. Τα γραμματειακά κείμενα έχουν δυο μειονεκτήματα : τη δύναμη της παράδοσης και τη χειρόγραφη παράδοση, γιαυτό τα πιο χρήσιμα είναι όσα βρίσκονται έξω από τη λογοτεχνία (ΙΙΔ και ΚΔ εκτός από το ευαγγέλιο του Λουκά που είναι λογικότερο : ο χριστιανισμός απευθύνεται στον αμόρφωτο λαό, γιαυτό είναι αυτονόητη η χρήση μιας διεθνούς γλώσσας όπως η Κοινή). Παραδείγματα : ακμή ΝΕ ακόμη, οίδας κᾶ.), αλλά και τα πιο λογοτεχνικά μας δίνουν ορισμένα στοιχεία (π.χ. ο Πολύβιος κᾶ. δέν επιδιώκουν αρχαϊσμούς, όπως φαίνεται από την αντίδραση του άττικισμού).

Η ΝΕ με τις διαλέκτους της αποτελεί απαραίτητη πηγή, γιατί μας δίνει το τέρμα της εξέλιξης και μας επιτρέπει να καθορίσουμε τα στοιχεία των κειμένων που δείχνουν την τάση εξέλιξης

Γ: Ιστορικές συνθήκες συστάσεως της Κοινής.

Στην αρχή η ελληνική ζωή δεν είχε αστικό χαρακτήρα (πρ. τόν αρχαϊκό χαρακτήρα που διατήρησαν οι δωρικές πόλεις), οι πραγματικές "πόλεις" (παλαιότερα = "φρούρια") εμφανίζονται στην Ίωνια. Αντίθετα στην ελληνιστική περίοδο οι πόλεις χάνουν την πολιτική τους ανεξαρτησία και οι Έλληνες δίνουν σημασία μόνο στον πολιτισμό τους, που είναι η μόνη δύναμη συνοχής και περιωπής που διαθέτουν και που εκφράζεται με την ένδοξη της λογοτεχνικής και κοινωνικής γλώσσας των καλλιτεργημένων τάξεων. Η μεγάλη αυτή αλλαγή δεν έγινε άμεσα: η περσική κατάκτηση οδηγεί στην ένωμένη αντίσταση των Ελλήνων και αυτή στις πολιτικές ήγεμονίες Σπάρτης και Αθηνών, στην μακεδονική ανάπτυξη αργότερα και τέλος στη ρωμαϊκή κυριαρχία.

Μετά την ανάπτυξη της Ιωνικής κοινής, κυρίως μετά το 475 π.Χ., η Αθήνα αναπτύσσεται (πρ. αποστολή κληρουχίων και αποικιών) και γίνεται δικαστικό και κυρίως πολιτιστικό κέντρο. Η εφημερη αυτή ήγεμονία των Αθηνών δεν ήταν η δύναμη που δημιούργησε την Κοινή, αλλά οι συνθήκες στις οποίες βρέθηκε ο ελληνισμός και η επικράτηση των Μακεδόνων, που γλώσσα της αύλης των είχαν την αττική των καλλιτεργημένων κύκλων του 5. αϊ. π.Χ. Ο Μ. Αλέξανδρος δίνει στην αυτοκρατορία των Περσών μια διοίκηση που εκφράζεται με την αττική διάλεκτο και τόν ελληνικό πολιτισμό. Ο ελληνισμός δεν αποτελεί πια ένα έθνος, αλλά μια μορφή πολιτισμού και η γλώσσα του είναι ανεξάρτητη από τη γλώσσα κάθε περιοχής. Όταν πεθαίνει ο Αλέξανδρος, τα κυριότερα πολιτικά κέντρα, που γίνονται και κέντρα πολιτισμού, βρίσκονται έξω από την Ελλάδα (Αλεξάνδρεια, Αντιόχεια κτλ., Μακεδονία) και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της αττικής δεν διατηρούνται όλα. Τα τοπικά ιδιώματα επιζούν εν μέρει, ιδίως εκεί που προστατεύονται από τη λογοτεχνία και την επίσημη παράδοση, αλλά σ' όλες τις πρόσφατα εξελληνισμένες χώρες δεν υπάρχει παρά μια γλώσσα, η κοινή του ελληνιστικού αστικού πολιτισμού (όργανο της διπλωματίας, του εμπορίου και της εκπαίδευσης).

Η κοινή ήταν λίγο κατάλληλη για την ποίηση, καλό όμως όργανο για την επιστήμη και φιλοσοφία. Η επίδρασή της στο λεξιλόγιο όλων των ευρωπαϊκών γλωσσών (μέσω της λατινικής) είναι ανυπολόγιστη (πρ. τα μεταφραστικά δάνεια όπως *conscientia* = συνείδηση κτλ.). Χρησιμοποιημένη από τον χριστιανισμό παίρνει όλοένα χαρακτήρα αίκουμενικό και ορθολογικό και χρησιμεύει ως πρότυπο για τη δημιουργία των λογοτεχνικών γλωσσών της Ανατολής (π.χ. Εκκλησιαστικής σλαβικής, κλασικής αρμενικής κτλ.).

"Ολες οἱ ποιητικές γλώσσες (π.χ. τῆς τραγωδίας) ὑπῆρξαν σέ διαφορετικό βαθμό "κοιγές" γλώσσες καὶ κατὰ συνέπεια σύνθετες, συντελώντας στὴν προπαρασκευὴ μιᾶς γενικῆς γλώσσας τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ οἱ συνθέτες ποὺ ὁδήγησαν στὴν κοινὴ ἦταν οἱ ἀνάγκες τῆς φιλοσοφίας, ἐπιστήμης, ἱστορίας, πολιτικῆς καὶ οἰκονομίας καὶ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ποὺ ἀναφέραμε.

Δ. Γλωσσικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς κοινῆς.

Ἡ ἀποδοχὴ τῆς ἀττικῆς ἀπὸ τοὺς Ἴωνες καὶ ἄλλους πληθυσμοὺς ἐπισπεύδει τὴν ἐξέλιξή της (ἀποβάλλει τοὺς ἰδιωματισμούς, τοὺς ἀρχαϊσμούς, τὶς λεπτές διακρίσεις καὶ γίνεται πρὸ κοινοτοπική).

1. Φωνητική.

α) ὁ ρυθμὸς τῆς ὁμιλίας ἀπὸ ποσοτικὸς γίνεται τονικὸς (ἤδη ἀπὸ τὸν 3. αἰ. π. Χ., π. χ. σὲ *defixiones*, τῶν Ἀθηνῶν "μετερα=μητέρα"). Π. β. καὶ τὰ φαινόμενα μονοφθογγισμοῦ διφθόγγων καὶ ἰωτακτισμοῦ.

β) τὸ *Ϝ* καὶ ἡ ρασεῖα (ἐνῶ **i>/z*) τὸ *ϝ* διατηρήθηκε σὲ ὀρισμένα ἰδιώματα ὡς τὸν 3. αἰ. π. Χ. καὶ μέχρι σήμερα στὸ τσακωνικὸ *uakhe* (φαρνέον). Ἐπειδὴ ἡ ἐπέδραση τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἀσίας ἦταν ἀποφασιστικὴ στὴν ἐξάπλωση τῆς κοινῆς, ἡ προφορὰ τοῦ *h* ἦταν ἀνώμαλη (π. β. αὐρίον - μεθαὐρίον) στὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν χωρῶν ὅπου μιλοῦνταν.

γ) αὐξηση τῶν ἐξακολουθητικῶν συμφώνων (τά *b, d, g > v, δ, γ* καὶ *τὰ ρh, th, kh > f, θ, x*) καὶ περιορισμὸς τοῦ φωνηεντισμοῦ (π. χ. *ω > ο*).

2. Τυπικὸς.

Με συνεχῆ γραμματικὴ ἐξέλιξη ἰσοπεδώνονται οἱ ἀρχαῖες ἀνωμαλίες, ἡ γλώσσα γίνεται πρὸ ἀπλοποιημένη καὶ εὐκολώτερη.

α) ὁ οὐκὸς ἀριθμὸς ἐκλείπει.

β) ἀνώμαλοι ὀνοματικοὶ τύποι ἀπλοποιοῦνται ἢ ἀντικαθίστανται π. χ. *υἱὸς* → *υἶδς*, *ναῦς* → *πλοῖον* κτλ.

γ) ἡ συμφωνικὴ κλίση ἐξαφανίζεται, π. χ. ἀπὸ τὴν αἰτ. γέροντα → γέρονταν → ὄνομ. γέροντας (ἀναλογικὰ κατὰ τὰ α-θέματα), ἀλλὰ πληθ. γέροντες, -ας ἐνῶ ἀντιθέτα κλέφτες (τοῦ α-θέματος κλέπτης).

δ) ἀνωμαλίες τῶν ρημάτων ἀποβάλλονται, π. χ. *δεικνύω* (ἀντὶ δεῦ νυ-μι), *ἐδώκαμεν* (ἀντὶ ἔδομεν) κτλ. Ὁ ἀόριστος -θην ἀναπτύσσεται καὶ ἐπεκτείνεται ἡ ρηματ. κατάληξη -σαν (π. χ. *Ἰδὼ ἐλέγοςαν*) ἀπὸ ἐπέδραση τῶν συνηρημένων ρημ. καὶ τοῦ ἀορίστου σὲ -α.

ε) ἡ εὐκτική ἐγκαταλείπεται βαθμιαῖα μετὰ 4. αἰ. π. Χ. καὶ 2. μ. Χ., πρῶτα στὶς δευτερεύουσες προτάσεις καὶ στὶς κύριες ὅταν ἐξέφραζε δυνατότητα, ἐνῶ γιὰ τὴν ἔκφραση τῆς εὐχῆς διατηρεῖται καὶ στὴν ΚΔ. Ἡ ὑποτακτικὴ διατηρεῖται καλύτερα καὶ αὐτὸ ὀφείλεται στὴν ἀναγκαστικὴ χρῆση της σὲ ὀρισμένους προτάσεις (ὑπόταξη).

στ)ή μέση φωνή περιορίζεται,ὁ παρακείμενος ἀχρηστεύεται(ἐκ-
τός ἀπὸ τὴν μετοχή -μένος)καὶ μένει ἡ ἀντίθεση τῶν θεμάτων ἐνε-
στώτα - ἄορίστου (ὅπως στὰ ΝΕ).

3.Σύνταξη.

Γίνεται ἀναλυτικότερη,ἡ γεν.καὶ δοτ.τοῦ ἀντικειμένου ὑποχω-
ροῦν μέ αὔξηση τοῦ ρόλου τῶν προθέσεων,π.χ.πέποιθα + δοτ. → π. +
ἐπ. κτλ.

4.Λεξιλόγιο.

Μεταβάλλεται μέ τὶς ἀλλαγές στὶς πολιτικές καὶ κοινωνικὲς
ιδέες καὶ συνήθειες (ἀνάγκη ἐκφράσεως τοῦ ἀνατολικοῦ,ρωμαϊκοῦ
καὶ χριστιανικοῦ κόσμου).

α)κληρονομημένες λέξεις ἀλλάζουν σημασία,π.χ.ὄψάριον.

β)παράγωγες λέξεις παραμερίζουν τὶς πρωτότυπες,π.χ.ἡ "οὖς"
ἀπὸ τὴν "ὠτ-λον".

γ)δάνειες ξένες λέξεις : λατινικὲς (π.χ.λεγεών,τίτλος ἀπὸ
τὰ *legio* , *titulus*),ἐβραϊκὲς (π.χ.σάββατον,σατανᾶς,Πάσχα),αί-
γαῖες (π.χ.ζυθος)κᾶ.

δ)ἀλλαγή σημασίας μέ τὸν χριστιανισμό,π.χ.ἐκκλησία,ἄγγελος.

Ε.Διαλεκτολογικὲς βάσεις τῆς Κοινῆς.

Τὰ γλωσσικά καὶ ἱστορικά στοιχεῖα ποὺ διαθέτουμε μᾶς ἐπιτρέ-
πουν νὰ συμπεράνουμε ὅτι ἡ κοινὴ βασίζεται στὴν ἀττικοῦνικὴ
καὶ ἰδιαίτερα στὴν ἀττικὴ,ἀλλὰ καὶ ὅτι δὲν ἀποτελεῖ ὁμαλὴ ἐξέ-
λιξη τῆς ἀττικῆς,διότι δημιουργήθηκε μέ πολὺπλοκὲς δράσεις καὶ
ἀντιδράσεις. Ἡ ἀττικὴ ἔδωσε τὸ ἀρχικὸ μοντέλο,ποὺ ἀναπαράγεται
ὅμως μόνον ἐν μέρει καθὼς ἀπομακρύνονται τὰ κέντρα πολιτισμοῦ. Ἡ
κοινὴ παρουσιάζεται ὡς ἀποτέλεσμα τῆς μεταμόρφωσης τῶν τοπικῶν
ιδιωμάτων καὶ κυρίως τῆς ἰωνικῆς ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς ἀττικῆς
καὶ τὴν ἀντίδραση καὶ πάλιν τοῦ συνόλου τῶν διαλέκτων,ὅπως ἐπίσης,
καὶ τοῦ γεγονότος ὅτι σὲ μεγάλο μέρος μιλιέται ἀπὸ ξένδγλωσσους.
Στὰ κέντρα τοῦ ἑλληνιστικοῦ πολιτισμοῦ συνυπάρχουν ὁ παραδοσια-
κὸς τύπος τῶν καλλιεργημένων,μέ χαρακτηριστὰ ὀρθολογικὰ καὶ οἰκου-
μενικὰ,καὶ οἱ λαϊκὲς χρήσεις,μέ ἀμοιβαῖες ἐπιδράσεις τῶν τοπικῶν
ιδιωμάτων,συναισθηματικὲς ἀναζητήσεις καὶ ἀδιαφορία γιὰ σταθερὰ
κανόνες.

Χαρακτηριστικὸ τῆς κοινῆς σὲ σχέση μέ τὶς ΑΕ διαλέκτους :

α)ἀττικοῦνικὰ : ἡ ἀντὶ *ᾱ* (ἐκτός τῶν λοχαγός,ξεναγός κᾶ.),
ἂν ἀντὶ κε,ἡμεῖς κτλ.,ἀπαρέμφοτο σέ -ναι τῶν ρημ.-μι κτλ.

β)ἀττικὰ : ᾱ μετὰ ἀπὸ *ε*,*ι*,*ρ*, -οις ἀντὶ -οισι,πολίτου κᾶ.Πβ.
ὅμως στὴν κοινὴ τὰ -σος,-ρος- (π.χ.ἄρσενικός),τὴν ἐγκατάλειψε
τῆς ἀττικῆς κλίσης,τῶν συνηρημένων τύπων (στὴν ΙΙΔ ὁστέον),τὴν

ἐπέκταση τῶν ὀνομάτων σέ -ās, -ādos κᾶ.

γ) ἄλλων διαλέκτων : ἡσῆμαντα (ἄδριστος σέ -ξα, στρατιωτικοί ὄροι ὅπως λοχαγός κτλ.), ἄν καί ἡ ἀττικοποίηση παίρνει διαφορετικές μορφές κατὰ τόπους, ἀνάλογα μέ τά τοπικά ἰδιώματα.

ΣΤ. κοινή καί νέα ἑλληνική.

Ἡ ΝΕ δέν ἀρχίζει μιά ὀρισμένη περίοδο, γιατί ἐν μέρει διατηρεῖ ἀκόμη ΑΕ τύπους. Οἱ περισσότερες ἀλλαγές τῆς ΑΕ παρουσιάζονται κατὰ τήν ἑλληνιστική περίοδο, ἀλλά ἡ γλώσσα συνεχίζει καί ἀργότερα τήν ἐξέλιξή της. Ἔργο τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς εἶναι νά παρακολουθήσῃ αὐτές τίς μεταβολές ἀπό τά ΑΕ ὡς τά ΝΕ, γι' αὐτό εἶναι ἰδιαίτερα χρήσιμο νά γίνη διάκριση γραφομένης Κοινῆς (πού ὁδηγεῖ ἀπό τή γλώσσα τῆς ἀττικῆς πεζογραφίας τοῦ Πολυβίου κᾶ. στούς ἀττικιστές, στή λόγια γλώσσα τῶν μεσαιωνικῶν συγγραφέων καί τέλος στήν καθαρεύουσα) καί ὁμιλουμένης Κοινῆς (πού ὁδηγεῖ ἀπό τά λαϊκά κείμενα τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς στά δημώδη μεσαιωνικά καί τέλος στήν δημοτική).

Ἡ κοινή δέν προήλθε ἀποκλειστικά ἀπό μιά οἰάλεκτο, ἀλλά ὑπῆρξε τό ἀποτέλεσμα κοινῶν τάσεων τῶν 1Ε γλωσσῶν (π.β. μονοφθογγισμός) καί κυρίως τῆς πάλης τῶν διαφόρων διαλεκτικῶν τύπων, πού ἄρχισε μέ τήν ἐγκατάσταση τῶν Ἑλλήνων καί τήν μεταξύ τους ἀπικονωνία, ἐντείνεται κατὰ τήν περίοδο τῆς κοινῆς ἐξορμήσεως στήν Ἀσία καί Ἀφρική καί συνεχίζεται κατὰ τήν ἑλληνιστική ἐποχή καί μέ λιγότερο ἔντονο ρυθμό τόν μεσαίωνα μέχρι σήμερα (νέα κοινή γλώσσα). Ἄν μιά ἐνιαῖα διάλεκτος, ἡ αἰτική, εἶχε ἐκτοπρίσῃ τελείως τίς ἄλλες, θά ἔπρεπε ὅλες οἱ ΝΕ διαλέκτοι, ὅλοι οἱ τύποι τῶν νά προέρχωνται ἀπ' αὐτήν (π.β. ὅμως ποντιακό νύφε κᾶ.). Ἡ ποιικιλία τύπων τῶν ΝΕ διαλέκτων ἀνάγεται σέ ἀνάλογη τῆς Κοινῆς, ὅταν ἀπό τήν ἀνάμειξη ΑΕ διαλέκτων σχηματίστηκε μιά νέα γλώσσα, ρευστή καί μεταβατική, πού ἄρχισε σιγά σιγά νά στερεοποιεῖται, ὅχι ὅμως τελείως μέχρι σήμερα. Οἱ ΝΕ διαλέκτοι τῆς περιφέρειας (Μ. Ἀσίας, κάτω Ἰταλίας, ἀλλά καί τῆς Τσακωνιάς) ἔχασαν τήν ἐπαφή μέ τόν κορμό (ἡ τσακωνική πολύ νωρίς, πρίν ἀποβάλλῃ τά δωρικά της χαρακτηριστικά) καί παρουσιάζονται σήμερα πιδ κοντά στήν κοινή, μέ τύπους χωρίς ἀπόλυτη ἐνότητα μεταξύ τους ἢ μέ ἐκείνους ἄλλων τύπων. Τά ἰδιώματα τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδας καί τῶν νησιῶν ἔχουν μεγαλύτερη ἐνότητα. Κάθε νέα διάλεκτος ἐμφανίζει τά ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά τῆς περιοχῆς της κατὰ τήν περίοδο τῆς Κοινῆς καί λείψανα τῶν ἀντιστοίχων ρευμάτων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, μαζί μέ ἄλλα πού ἀναπτύχθηκαν ἀργότερα καί δελχνουν μεγαλύτερη συνέπεια. Ἡ ἀρχή τῶν ΝΕ διαλέκτων καί ἰδιωμάτων συμπέτει μέ

τὸ τέλος τῆς περιόδου τῆς Κοινῆς καὶ τῆς σταθεροποιήσεως κατὰ τὸπους ἑνὸς συνόλου τύπων ἀπὸ τῆς ποικιλίης τῆς Κοινῆς. Ἡ σχετική γλωσσική ἐνότητα τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων ὀφείλεται στὴ πολὺ μικρὴ διαφοροποίηση τῶν νέων διαλέκτων κατὰ τὸν μεσαίωνα.

2. Ποικιλίης μορφῆς κοινῆς.

"Ὅχι μόνον στὴν παλαιότερη ἐποχὴ, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἀκόμη ἡ ἄττικὴ εἶχε γίνῃ ὁ κανὼνας τοῦ γραπτοῦ λόγου, καθὲ ἑλληνικὴ χώρα χρησιμοποιοῦσε σὲ ἰδιωτικὰ καὶ δημόσια μνημεῖα καὶ στὶς ἐξωτερικὰς διεθνεῖς σχέσεις τῆς (τιμητικὰς ἀποφάσεις, συνθήκας κτλ.) τὴ διάλεκτόν της. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀνοδο τῆς ἄττικης, καμιά διάλεκτος δὲν ἦταν σὲ θέσιν νὰ ἐπιδράσῃ σὲ ἄλλες παρὰ μόνον μέσα σὲ στενὰ γεωγραφικά ὅρια, ἢ ἐπικοινωνία (μὲ τὴν ὁποία συνειδητοποιοῦνται οἱ διαλεκτικὰς διαφορὰς καὶ ἀποφεύγονται ὡς ἐπαρχιωτισμοί) ὅμως καὶ οἱ ἱστορικὰς τύχαι ὁδήγησαν στὸν σχηματισμὸ πολλῶν "κοινῶν" γλωσσῶν :

1. Ἀττικὴ κοινὴ : ἀρχικὰ στὴ σφαῖρα τῆς Ἀμφικτυονίας τῆς Διῆλου, ἔπειτα ἐκτείνεται στὸν ἰωνικὸ κόσμον, στοὺς Μακεδόνες καὶ ὀδηγεῖ ὅπως εἶδαμε στὴν κοινὴν.

2. Δωρικὴ κοινὴ : τροποποιημένη ἀπὸ ἐπίδραση τῆς ἄττικης δωρικῆς, ποὺ βρῖσκουμε σὲ ἐπιγραφὰς τῶν τελευταίων αἰώνων π.Χ. Διατηρεῖ μεγάλο μέρος τῶν δυτικοελληνικῶν (βλ. παραρτήματα) χαρακτηριστικῶν μὲ τάση ἐξαλείψεως τῶν τοπικῶν ἰδιοτυπιῶν καὶ πρόσμειξη ἄττικῶν τύπων (π.χ. εἰ ἀντὶ αἰ ἄλλὰ καὶ κα, βασιλεῖς ἀλλὰ καὶ αἰτ βασιλεῖ κα.). κοινὴ γλώσσα τῆς Ἀχαΐκης Συμπολιτείας.

3. Βακτικὴ κοινὴ : παρόμοια μὲ τὴν δωρικὴν κοινὴν ἀνάμειξη ἄττικῶν καὶ δυτικοελληνικῶν τύπων, ἀλλὰ διαφέρει ἀπ' αὐτὴ γιὰτὶ διατηρεῖ τὸ ἐν=εἰς καὶ τὴν ὁστ. πληθ. τῶν συμφωνικῶν θεμάτων σὲ -οις. Ἡ κοινὴ αὕτη συνδέεται μὲ τὴν πολιτικὴν δύναμιν τῆς Αἰτωλικῆς Ἀμφικτυονίας (3. αἰ. π.Χ.).

Στὶς κοινὰς αὐτὰς γλώσσας ἐγκαταλείπονται βαθμιαῖα τὰ διαλεκτικά χαρακτηριστικά (στὴν ρωμαϊκὴ ἐποχὴ ἀπὸ ἀρχαιολογικὰ ἐνδείκνυται ἐμφανίζονται πάλιν στὶς ἐπιγραφὰς) καὶ παρουσιάζονται κάποτε μιγάδες τύποι (π.χ. δωρ. μέλλοντας μὲ ἄττ. ου : ποιήσουντι κα.).

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Α. Ἰδρυση καὶ ἐξελληνισμὸς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους.

Ὁ βυζαντινὸς πολιτισμὸς (ποὺ στηρίζεται σὲ τέσσερα στοιχεῖα : τὸν μεσαιωνικὸ ἑλληνισμὸ, τὸ ρωμαϊκὸν κράτος, τὴν ἐπίδραση τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὸν χριστιανισμὸ) χρησιμοποιοῖ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνες ὡς ὄργανόν του τὰ λατινικά (πρ. τὰ ὀνόματα Νέα Ρώμη, Ρωμαῖ-

οι > Ρωμαίοι, τόν 'Ιουστινιανό που ἀνάγνωρίζει τήν ἑλληνική ὡς γλώσσα τῆς νομοθεσίας καί τοῦ δικαίου (535), τὸ ἑλληνογλωσσό καί λατινόγλωσσό πανεπιστήμιο στήν Ἱδρία), ἀλλά σέ λίγους αἰῶνες ὁλοκληρώνεται ὁ ἐξελληνισμός (ἀπόσχιση μὴ ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν, στερεοποίηση ἑλληνισμοῦ).

Λατινική ἐπιδόραση παρατηρεῖται συνήθως ἀπὸ τὴν προφορική ὁμιλία, π.χ. στάβλος <stab(μ)lus, καβαλάρης <caballarius, ράσο <rasum κᾶ.

Τὴν ἐποχὴ τῶν ΑΒ διαλέκτων καί τῆς κοινῆς διαδέχεται ἡ ἐποχὴ τῆς διγλωσσίας τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ, πού κράτησε πάνω ἀπὸ χύλια χρόνια. Ἡ γραπτὴ μεσαιωνικὴ κοινὴ καθιερώνει μὲ τὸν ἀρχαϊσμό της μιὰ ἀττικιστικὴ παιδεία μὲ χαρακτηριστὰ ἐκκλησιαστικὸ, ἐνῶ ἡ προφορική (πολίτικη) κοινὴ ἀπλώνεται καί ἐμποδίζει τὴν ἐμφάνιση νέων ἰδιωμάτων. Μετά τὴ συμφιλίωση κράτους καί ἐκκλησίας ἡ ἐκκλησιαστικὴ γλώσσα ἐξαττικίζεται (οἱ κλασικοὶ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τοῦ 4. αἰ. μ.Χ. ἀττικίζουν, ἐνῶ παλαιότερα "Ἕλληνες" σὴ μαινέ "εἰδωολάτρες"). Ἡ γραπτὴ γλώσσα ποικίλλει κατὰ τοὺς συγγραφεῖς, τὸν σκοπὸ, τὴν περίσταση, τὸ κοινὸ πρὸς τὸ ὁποῖο ἀπευθύνεται. Ἐχει ἐνιαῖο τύπο στὴ φωνητικὴ καί στὸ τυπικὸ, χωρὶς νὰ ἀποφύγῃ ὀρισμένους συμβιβασμοὺς μὲ τὴ ζωντανὴ γλώσσα.

Β. Προφορικὴ κοινὴ.

1. Πηγές : σκόλια (αὐτοσχέδιοι στίχοι, φράσεις τῆς στιγμῆς, περάγματα, π.χ. γιὰ τὸν αὐτοκράτορα Φωκά "πάλιν στὸν κάφκον ἔπιες, πάλιν τόμ νοῦν ἀπώλεκες"), μεγαλύτερα κείμενα σέ ἀπλὴ γλώσσα (Μαλάλας τοῦ 6. αἰ. μ.Χ., ἐπισκοπὸς Λεόντιος τοῦ 7., Κων/τίνος ὁ Πορφυρογέννητος τοῦ 11. Παραδείγματα : ἐπτελέσθη, τὸ ἄγαλμα φοβερὸν ὄντα, βασιλέαν κᾶ.).

2. Δόγοι τελειωτικῆς διαμόρφωσης τῆς μεσαιωνικῆς κοινῆς : ξεπεσμός τῆς παιδείας, πολιτικὴ παρακμὴ, φραγκοκρατία, παράδειγμα καί συμμετοχὴ ξένων στὴν καλλιέργεια τῆς γλώσσας. Ἀπὸ τὸν 12. αἰ παρουσιάζονται κείμενα ἔμμετρα καί μεγάλα : προδρομικά ποιήματα (12.), Χρονικὸ τοῦ Μορέως (13.).

3. Ἵνωρσματα.

α) φωνητικὴ : τὰ υ καί οἱ ἀπὸ ῥ ι τὸν 10. αἰ., συνζήση ι καὶ ε. + ϣ, ἀφομοίωση σέ συμπλέγματα Σ μὲ ἔρρινο (π.χ. νύμφη > -φφ- > νύφη) τελικὸ ν καί σέ λέξεις ὅπου δέν ὑπῆρχε ἀρχικά. (π.χ. ὀξύγαλαν).

β) τυπικὸ : ἡ τρίτη κλίση συγχέεται μὲ τὴν πρώτη, ἐσεῖς ἀντὶ ὑμεῖς, παράλειψη χρονικῆς αὔξεσης, ἐξαφάνιση τῆς εὐκτικῆς, ἀπαρέμφατο μόνον στοὺς σύνθετους χρόνους (θέλω γράψειν), περιφραστικοὶ τύποι, -ουν ἀντὶ -ουσι κᾶ.

γ) σύνταξη : παρατακτικότερη καί ἀναλυτικότερη.

.δ)λεξιλόγιο : νέες σημασίες (π.χ.ἄλογο), νέες λέξεις (π.χ.κουράω, παράγωγα σέ -ας, -ικι(ο)ν, -ισσα κτλ.) καί ξένα δάνεια (π.χ.λατ.σέ -ἄριος, λσιος κᾶ.ἀπό λατ. σέ -atius, -ensis κτλ.).

4. Ἡ ἐξέλιξη τῆς μεσαιωνικῆς κοινῆς τοὺς τελευταίους αἰῶνες πρὶν ἀπὸ τὴν ἄλωση : Τά "Ἑρωτοπαλγνία" τοῦ 15.αἰ. εἶναι γραμμέναι σέ μιὰ γλῶσσα ὅμοια περὶπου μέ τῇ σημερινῇ (π.χ.συλλαβικὴ αὔξησις κλονισμένη, γιοφύρι, πουρνό κτλ., ἀλλὰ καί "ἔναι" ἢ "έν" = "εἶναι", τὸ "θά" ὅθεν συνηθίζεται κᾶ.). οὐ ξένες λέξεις τοῦ ἑλληνικοῦ λεξιλογίου δεῖχνουν τίς ποικίλες σχέσεις μέ ἄλλους λαοὺς καί γλῶσσες (σλαβικές, ἰταλικές: ἰδιῶς βενετσιάνικες, τουρκικές, ἁλβανικές κᾶ.). Ἡ ἀπόσπασσις ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους ὁδηγεῖ σέ γλωσσικὴ ἀποκέντρωσις καί χωριστὴ ἐξέλιξις ἰδιωμάτων (νότια Ἰταλία, Καππαδοκία, Μαύρη θάλασσα, Κύπρος). Ὑστερὰ ἀπὸ τὴν Δ' Σταυροφορίαν ἐμφανίζονται τὰ νέα ἰδιώματα λόγῳ τῆς μεγάλης ἐκτάσεως στὴν ὁποία μιλοῦνταν ἡ μεσαιωνικὴ προφορικὴ κοινὴ (ποῦ καθορίζονταν ἀπὸ τὴν ἰδίαν) καί τῆς ἐλλείψεως κρατικῆς ἐνότητος (πρ. καί τὴν ἀπουσίαν μιᾶς κανονιστικῆς γραπτῆς μορφῆς τῆς, ποῦ θὰ ἀποτελεῖτο πρότυπο γιὰ ὅλους).

Γ. Γραπτὴ γλῶσσα.

Ἡ ἀρχαῖκὴ γραπτὴ γλῶσσα τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ ὅθεν ἦταν ζωντανή, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ ἐξῆς : (α) ἡ ἐξέλιξις τῆς ζωντανῆς γλῶσσας συνεχίστηκε ἀνεπηρέαστη ὡς τῇ σημερινῇ τῆς μορφῇ, (β) ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐπίσημην γραπτὴν ὅθεν ἀναφέρεται ἄλλη ἀπὸ τὴν "χυδαία" λαϊκὴ, (γ) οἱ λόγιοι ζωντανεύουν τὸ ὕφος τοὺς καταφεύγοντας στὴν λαϊκὴν γλῶσσαν. Ἡ μεσαιωνικὴ αὐτὴ διγλωσσία ἐντείνεται κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνες τοῦ Βυζαντίου (ἡ γραπτὴ γλῶσσα γίνεται ἀρχαϊκότερη μέ τὴν ἀναγέννησιν τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν στὰ χρόνια τῶν Κομνηνῶν καί Παλαιολόγων. Πβ. Ψελλῶ, "Ἀννα Κομνηνὴ κᾶ.) καί ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα μιὰ δυσαρμονίαν ἀνάμεσα στὸ αἶσθημα ἢ τὴ σκέψιν καί στὴν ἔκφρασίν τοὺς, ποῦ ἀποτελεῖ ἐμπόδιον στὴν παιδείαν καί ἀναγέννησιν τοῦ λαοῦ. Τὸ ἴδιον πρόβλημα ἀντιμετώπισαν καί οἱ χῶρες τῆς Δύσεως (λατινικὰ καί *lingua vulgari*), ὅπου ὅμως οἱ λαϊκές, ζωντανές γλῶσσες ἀναπτύσσονται σέ ἐθνικές (γαλλικὴ, ἰταλικὴ κλπ.) χάνοντας τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ χυδαῖομοῦ (πρ. στὴν Ἑλλάδα τὸν δημοτικισμό).

Δ. Ἐπιδόρασις τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς.

Ἡ ἐξωτερικὴ ἱστορία τοῦ Βυζαντίου δεῖχνει τὴν ἐκπολιτιστικὴν ἐπιδόρασιν τοῦ ἑλληνισμοῦ (κυρίως μέ τὸν χριστιανισμό τῆς ἐκκλησιολογικῆς ἐκκλησίας) στοὺς Ἀρμενίους, Γότθους, Βούλγαρους, Σέρβους, Ρώσους, Βλάχους, Ρουμάνους, Ἀλβανούς κᾶ. γειτονικοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς (πρ. δάνειες λέξεις, σημασίες, παραγωγή, σύνταξις).

Ἐμμεσά ἐπέδρασε ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς καὶ στοὺς Αἰθίοπες, Ἀραβες καὶ ἄλλους σημιτικοὺς λαοὺς καὶ μέσω τῶν λατινικῶν σέ λαοὺς τῆς δυτικῆς καὶ κεντρικῆς Εὐρώπης. Ἡ ἑλληνικὴ αὐτὴ ἐπίδρασις ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἀργότερα μὲ διαφορετικὰ ἀποτελέσματα καὶ ἀκολουθώντας ποικίλους δρόμους (στοὺς βαλκανικοὺς λαοὺς ὡς τὸν 19. αἰ.).

ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Α. Προφορικὴ γλῶσσα.

1. Χαρακτηριστικὰ τῆς ΝΕ.

α) φωνητικὴ : ἀπλοποίηση ἢ τροπὴ συμφωνικῶν συμπλεγμάτων (π.χ. σπλάχνα, νύχτα), ἀπώλεια τοῦ τελικοῦ ν, ἀνάπτυξη νέων φηφθόγγων (π.χ. κορδιδο).

β) τυπικὸ : λίγοι τύποι τῆς ἀρχαίας τρίτης κλίσης, κλονισμὸς τῆς γενικῆς ἰδῶς σὲν πλήθυντικὸ (π.χ. χρονῶ), σύμπτωση περισσώτερων πτωτικῶν τύπων μὲ τάση νά φυλάγεται τὸ ἴδιο Φ σ' ὅλο τὸ παρὰδειγμα (π.χ. μαῖμου, -οῦς κτλ.) καὶ νά μένη, ὁ τόνος στὴν ἴδια συλλαβὴ μὲ τὴν ὄνομ. ἐν. (π.χ. κάρβουνου), ἡ αἰτιατικὴ παίρνει τὴν βασικὴ κανονιστικὴ θέσιν στὴν κλίση τῶν ὀνομάτων, πολλαπλασιασμός οὐδετέρων (π.χ. ὀδοντι κτλ.), συντακτικὲς ἐγκλίσεις, περιορισμὸς ὑποτακτικῆς, κλονισμὸς τῆς ἁτομῆς συλλαβικῆς αὔξησης, ἐξομαλισμοὶ ἀνώμαλων τύπων, τάση νά μένη τὸ σῶμα τῆς λέξης ἀμετάβλητο (πβ. "παρήγγειλε"), περιφραστικοὶ σχηματισμοί, τὸ ἀοριστικὸ θέμα παίρνει τὴ βασικὴ κανονιστικὴ θέσιν ἐπηρεάζοντας τὸν ἐνεστώτα.

γ) σύνταξις : ἀναλυτικὴ, οἱ ἐμπρόθετες πτώσεις γίνονται συχνότερες.

δ) λεξιλόγιον : στά χρόνια τῆς σκλαβιᾶς φτωχάίνει σέ ἔννοιες ἀνώτερου πολιτισμοῦ (πβ. καὶ τὴν ἀπώλεια πολλῶν μεσαιωνικῶν λέξεων μὲ τὴν πτῶση τοῦ Βυζαντίου), ἀλλὰ γίνεται πλουσιότερο σέ ἔννοιες καθημερινῆς ζωῆς καὶ σέ ξένα ὀνόματα (ἰδῶς ἰταλικά καὶ τουρκικά). Τὸν 17. καὶ ἰδῶς τὸν 18. αἰ. εἰσάγονται σ' αὐτὸ λόγιες λέξεις. Ἡ ἀπελευθέρωσις ἀπὸ τοὺς Τούρκους τὸν 19. αἰ. παραμερίζει πολλές τουρκικὰς λέξεις (πχ. κατῆς) καὶ ὁ καθαρισμός (βλ. παρακάτω) πολλές δημοτικὰς καὶ ξένες (π.χ. μινίστρος). Λόγιες λέξεις καθιερώνονται πάλι στίς δημοτικὰς (π.χ. μαγαζι - κατάστημα, παρὰλληλοι φωνητικοὶ τύποι ὅπως λευτεριά - ἐλευθερία κτλ.), ἐνῶ πολλές λόγιες εἰσάγονται ἀπὸ τὴ γραπτὴ γλῶσσα γιὰ νά ἐκφράσουν νέες ἔννοιες τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ (π.χ. ἐστια, μητρ-ικὸς κτλ.). Ἡ ἐπικοινωνία μὲ τὴ Δ. Εὐρώπην φέρνει πολλές ξένες λέξεις διαφόρων κατηγοριῶν (π.χ. πατάτα, σοκάρω κτλ.).

2. Γλωσσική εξέλιξη.

Στην εξέλιξη της (φαινόμενο φυσικό και αναγκαίο για κάθε γλώσσα) η ΝΕ παρουσιάζεται συντηρητική. Η προφορά της ελληνικής άλλαξε στα χρόνια της κοινής, αλλά πολύ λίγο από τότε, το τυπικό δεν δέχεται ριζική ανανέωση (έπειδή οι τελικές συλλαβές διατηρούνται) και το λεξιλόγιο διαφύλαξε μεγάλο μέρος του αρχαίου θησαυρού (με αλλαγές κάποτε στη σημασία και νέες σημασίες λογίων λέξεων). Όπως είδαμε, η αρχή της ΝΕ είναι δύσκολο να έντοπιστη, αν και τα φαινόμενα που την προαναγγέλλουν παρουσιάζονται άφθονότερα στα χρόνια της ελληνιστικής κοινής. Η εξέλιξη της συνεχίζεται και αργότερα και σε βασικά σημεία ακολουθεί τάσεις αρχαιότητας (π.χ. ο περιορισμός του κλιτικού συστήματος προχωρεί σε ΝΕ διαλέκτους σε συμπτώματα ακλισίας). Η επίδραση του τύπου εμποδίζει τη δημοτική να φυλάξει την καθαρότητά της (πρ. τίς ακίτες ξένες λέξεις: φιλμ, γκόλ κ.ά.) και οι λόγιες λέξεις και γραμματικοί τύποι που περιέλαβε της δίνουν ως βασικό γνώρισμα μία φωνητική διφύα και πολυτυπία.

3. Γεωγραφική έκταση.

Έξω από τα σύνορα του ελληνικού κράτους η ΝΕ μιλιέται από Έλληνες γηγενείς (Πόλη, Β. Ήπειρος, Κύπρος), εγκαταστημένους (Ρωσία, Ρουμανία, Αμερική κ.ά.) και από ελληνόφωνους (Τουρκοκρητικοί, Τουρκοδύφτοι). Εκτός απ' αυτούς υπάρχουν και οι δίγλωσσοι των γλωσσικών μειονοτήτων, όσοι Έλληνες δηλ. μιλούσαν εκτός από τα ελληνικά και αρβανίτικα, βλάχικα, σλαβικά, ισπανικά, τουρκικά, αρμενικά.

Β. Διαλεκτολογία της ΝΕ.

1. Γενικά.

Η ΝΕ διαλεκτολογία βασίζεται σε μεθόδους της γλωσσογεωγραφίας (ισόγλωσσα, ισογλωσσικές θέσμες, γλωσσικοί άτλαντες, ιδιώματα και διάλεκτοι κτλ.) και γενικής γλωσσολογίας για την καταγραφή και μελέτη των ποικίλων μορφών που παρουσιάζει η ΝΕ (δεν υπάρχει ακόμη γλωσσικός άτλαντας για τα ΝΕ και η μελέτη των ΝΕ οφείνεται πλήρως). Οι λόγοι της ποικιλίας αυτής είναι γεωγραφικοί, διοικητικοί και εποικιστικοί. Με την ΝΕ διαλεκτολογία συνδέονται και μερικά άλλα προβλήματα, όπως π.χ. η παλιά διαμάχη μεταξύ αρχαϊστών (μιστριώτης, Χατζιδάκης) και δημοτικιστών (Σολωμός, Τσιμνι κ.ά.) σχετικά με το αν υπάρχουν μόνο ΝΕ ιδιώματα ή και μία κοινή ΝΕ γλώσσα (όπως πιστεύουν οι δευτεροί).

2. ΝΕ ιδιώματα.

α) Ιστορία : εμφανίζονται τον μεσαίωνα, διαφοροποιούνται περισσότερο στα χρόνια της σκλαβιάς και παίρνουν τη σημερινή περίπου

μορφή τους στην αρχή του περασμένου αιώνα. Από τότε υποχωρούν δολοένα μπροστά στη νέα κοινή, έως ότου η μετοικεσία πληθυσμών προς την ήπειρωτική Ελλάδα, μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, αρχίσει να επηρεάζει την εξέλιξή τους (ένάμιση εκατομμύριο προσφύγων σκορπίζουν και ανακατεύονται).

β) κατάταξη : μπορεί να γίνει με βάση τα εξής ισόγλωσσα

(1) διατήρηση τελικού ν, ιδίως στα όνόματα, π.χ. κοντάριν

(2) αλλαγές άτονων φ : ο, ε > υ, ι και υ, ι > ρ, π.χ. χαίριτι, μιάμι

(3) -b-, -d-, -g- αντί -mb- κτλ., π.χ. πέδε

(4) χ + ε, ι > ξ ή s, π.χ. τρέξει

(5) διατήρηση συλλαβικής ή χρονικής αύξησης, π.χ. έδενετε

(6) σύνταξη με αιτιατική προσώπου των "δόνω", "λέγω" κτλ.

(7) έπίταξη άτονης προσωπικής αντωνυμίας, π.χ. παρακαλώ σε

Τά (1), (4), (7) χωρίζουν τα ΝΕ ιδιώματα σε ανατολικά (Δωδεκάνησα, Χίος, Νάξος, Κύπρος, Μ. Ασία) και δυτικά (όριο ό 44. μεσημβρινός)

Τό (2) χωρίζει τα ιδιώματα σε βόρεια (Στερεά, Εύβοια, Ήπειρος, Θεσσαλία, Μακεδονία, Θράκη) και νότια (όριο ό 38. παράλληλος).

Τό (3) συνθίζεται στην Β. Ελλάδα εκτός της Αττικής, γύρω στο Αίγαίο, σε πολλά νησιά του Αιγαίου, Κρήτη, Επτάνησα.

Τό (6) στην Β. Ελλάδα ανατολικά από Πίνδο και βόρεια από Όρη ως βόρεια νησιά Αιγαίου, Πόλη, Πόντο.

Τό (5) ξεχωρίζει τρεις περιοχές : (α) ήπειρωτική ή βορειοκεντρική, όπου χάθηκε η χρονική αύξηση και η άτονη συλλαβική (Β. Ελλάδα, Ρούμελη, μέρος Πελοποννήσου), (β) νησιώτικη ή περιφερειακή, όπου διατηρήθηκε η συλλαβική αύξηση (Επτάνησα, Κρήτη, Αίγαίο, Κύπρος, μέρος Πελοποννήσου, Ν. Ρούμελη), (γ) νοτιοανατολική, όπου φυλάχτηκε και η χρονική αύξηση (Χίος, μερικές κυκλάδες, Δωδεκάνησα). Το γνώρισμα της συλλαβικής αύξησης μαζί με το νέο ξεχώρισμα των όμοιων τύπων του παρατατικού θα μπορούσε να ληφθεί ως βάση κατάταξης, με το πλεονέκτημα ότι θα συνένωνε τα ιδιώματα της ήπειρωτικής Ελλάδας απ' όπου προήλθε η νέα κοινή, αλλά η Πελοπόννησος στά σύνορα των δύο περιοχών δεν έχει ξεκαθαρισμένη θέση. Έτσι μπορούμε να δεχτούμε την κατάταξη του Thum (βάσει του (1)) :

δυτικά : Πελοποννήσου, Στερεάς, Ήπειρου, Σαρακατσανών, παλαιά αθηναϊκά, μεγαροαιγινήτικα, Εύβοιας, Επτανήσων, Θεσσαλίας, θρακομακεδονικά, αἰγαιοπελαγίτικα, Κρήτης, Κ. Ιταλίας

ανατολικά : Δωδεκανήσου, Χίου, Ικαρίας, Κύπρου, Καπαδοκίας, Ιόνι Τσακωνικά (χωριστά από τα άλλα ιδιώματα)

Συνήθως ονομάζουν περιφερειακά τα ιδιώματα της Κ. Ιταλίας, Ιόν του, Καπαδοκίας, Τσακωνιάς, που παρουσιάζουν περισσότερες ιδιότη-

πρές, ἀρχαϊσμούς καὶ ξενισμούς (ἐκτός ἀπὸ τὰ τσακωνικά).

3. Ἰδιωματική ποικιλία - παραλλαγές.

α) ἴδια λέξη μὲ διαφορετική σημασία, π.χ. ζυγώνω=πλησιάζω, κυνηγῶ=τὴν διδάσκω τῆς Κρήτης

β) διαφορετικοὶ φωνητικοὶ τύποι, π.χ. αὐγὸς = ἄβκον (Κύπρος)=ὦβον (ποντιακὴ Χαλδίας)

γ) διαφορετικὲς λέξεις γιὰ τὴν ἴδια ἔννοια, π.χ. κοκκινόγούλια = παντζάρια = γογγύλια = σέσκουλα

δ) διαφορετικὲς παραγωγικὲς καταλήξεις, π.χ. -ἄκι = -οῦδι (θράκη, Μακεδονία, Κύπρος) = -έλι (Μυτιλήνη)

ε) σύνταξη, π.χ. σοῦ λέγω = σέ λέγω = λέγω σου = λέγω σε

στ) μορφολογικὲς πολυτυπίες, π.χ. βασιλιάδες=βασιλέδες κτλ.

ζ) διπλοὶ ὅροι μὲ τὴ διελσούση τῆς νέας κοινῆς, π.χ. ἄλογο καὶ ἄκπαρος (Κύπρος)

Γ. Γραπτές κοινές.

1. Ἐποχὴ Τουρκοκρατίας (1453-1828).

κατὰ τὴν ἐποχὴ αὕτῃ ἐκτός ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψη τῆς μητρικῆς γλώσσας, τὴν ἀνάπτυξη τῆς κοινῆς τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας καὶ τὸν πρῶτο δηματικισμό (γιὰ τὰ ὅποια βλ. παρακάτω) παρουσιάζεται καὶ ἡ καθαρεύουσα (πρῶτοι πειραματισμοὶ τὸν 16.-18. αἰ.). Ἡ καθαρεύουσα εἶναι ἕνας συμβιβασμός καὶ μιὰ διέξοδος ἀπὸ τὴν ἀντινομία ποὺ δημιουργήσε ὁ ἀρχαϊσμός : παρουσιάζεται νεωτεριστικὴ στὸ λεξιλόγιο καὶ στὴ σύνταξη, ἀλλὰ ἀρχαϊστικὴ στὴ φωνητικὴ καὶ στὸ τυπικόν. Ἀπὸ τὸν 17. αἰ. τὴν ἀκολουθεῖ καὶ ἡ ἐκκλησιάζα.

Ἡ κρῖσιμη ἐποχὴ γιὰ τὴν ἀλλαγὴ αὕτῃ (1789-1821) ἔρχεται μὲ τὸν πλουτισμό τῆς ἀστικῆς τάξης, τὴν διάδοση τῆς παιδείας, τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἐθνικῆς συνείδησης, τῆς τυπογραφίας καὶ τῶν ἐπαφῶν μὲ τὴν Εὐρώπη στὲς παροικίες τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Ὁ ἀρχαϊσμός (ποὺ πιστεύει ὅτι τὸ ἐλληνικὸ ἔθνος στὶς ἱστορικὲς περιπέτειές του ξέπεσε πνευματικὰ καὶ ἠθικὰ, ἐπειδὴ ἔχασε ἀπὸ ἀμάθεια τὴν πραγματικὴν του γλώσσα, καὶ ὅτι γιὰ νὰ ἀναγεννηθῇ πρέπει νὰ μένῃ πιστὸ στὰ ΑΒ, ποὺ δὲν ἔπαφον νὰ ὑπάρχουν) εἰλχε ἐπικρατήσῃ γιὰ λόγους φυλετικούς (ἡ φυλὴ δὲν κατόρθωσε νὰ ἀρχίσῃ τὴν ἀναγέννησίν της), κοινωνικοῦς (μεσαιωνικὴ ὀλιγαρχία), εκπαιδευτικούς (ἀρχαϊστικὴ, ἀριστοκρατικὴ παιδεία), γλωσσικούς (ἡ ξαφνικὴ ἀνάγκη χρήσης βρῖσκει τὴν δημοτικὴ ἀκαλλιέργητη), ψυχολογικούς (ἐλπίζουν ὅτι μὲ τὴ γλώσσα θὰ ξαναζωντανέψῃ καὶ ὁ ΑΒ πολιτισμός). Στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο θὰ ξαναζωντανέυῃ ἡ ἀρχαία γλώσσα παρουσιάζονται διαφωνίες μετὰ τῶν ἀρχαϊστῶν· οἱ περισσότεροι βασίζονται στὴ γραπτὴ γλώσσα καὶ στὸ ἔργο τοῦ σχολει-

του ἢ συμφωνοῦν ὡς ἓνα σημεῖο γιὰ μιὰ ἀπλούστερη γλώσσα, ποῦ θά διορθωνόταν μέ συνεχεῖς ἀρχαῖστικὲς μετατροπές.

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ παρουσιάζονται λόγιοι ποῦ ὑποδεικνύουν ἓναν διὰ μέσο ὁρόμο (μεταξὺ ἀρχαῖσμοῦ καὶ δημοτικισμοῦ), ὅπως ὁ Κοδρικᾶς ὁ Μοισιδάξ, ὁ Κοραῖς. Ὁ τελευταῖος προτείνει καλλιέργεια τῆς μητρικῆς γλώσσας, τοῦ ἰδιώματος τοῦ λαοῦ, μέ πλουτισμὸ τοῦ λεξιλογίου, γραμματικὸ ἐξαρχαῖσμὸ καὶ "οἰορθωση" τῶν βαρβαρικῶν στοιχείων (π.χ. ἐκβῆκαν, ὀψάριον κτλ.). Ὁ μέτριος καθαρισμὸς τοῦ Κοραῖ δικαιολογεῖ τὴν ἔνστασι τοῦ ἀρχαῖσμοῦ (ποῦ κινδύνευε ἀπ' αὐτόν) ὅτι εἶναι ἀστήρικτη ἡ οἰορθωση ὡς τὴ μέση. Τὴν ἴδια ἐποχὴ ἐγκαινιάζονται καὶ οἱ νεοελληνικὲς σπουδὲς μέ τὲς πρῶτες γραμματικὲς καὶ λεξικά τῆς ΝΕ, ποῦ γράφονται συνήθως ἀπὸ ξένους γιὰ πρακτικοὺς σκοποὺς.

Ἡ καθαρεύουσα ποῦ κληρονόμησε τὸ νεοσύστατο ἐλληνικὸ κράτος ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας ἦταν σύμφωνη μέ τὴν τότε πνευματικὴ κατάστασι, μέ τὴν ζωτικότητι καὶ αὐτοπεπολοθῆσι ἑνὸς ἔθνους ἄωρου ἀκρόμῃ γιὰ μιὰ πραγματικὴ ἀναγέννησι. Ἡ στροφὴ στὰ περασμένα ξεπέφτει σὲ δουλικὴ μίμησι καὶ ψεύτικο κλασικισμὸ.

2. Ἐποχὴ καθαρισμοῦ (1828-1900).

Ἡ διορίκησι καὶ ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἐκκλησία καὶ ὁ στρατός, ὁ τύπος καὶ ἡ παιδεία βοήθουν στήν ἐξάπλωσι τῆς νέας γραπτῆς, τῆς καθαρεύουσας, ποῦ ἐξαρχαῖζεται ἔντονα (1828-1890). Ἡ καθαρεύουσα ὀρίζεται περισσότερο ἀπὸ τὸ ἰδανικὸ καὶ τὴν προπαιδεία ἐκείνων ποῦ τὴν γράφουν καὶ λιγότερο ἀπὸ τὴν κατανόησι ἐκείνων ποῦ θά ἐξυπηρετήσι. Στὴν ἀνάπτυξί τῆς πρωτοστατοῦν φαναριστὲς καὶ κῶν/πολίτες, ἱερωμένοι, φιλόλογοι καὶ ἐλληνιστὲς, γραμματικοὶ καὶ λεξικογράφοι (Βυζάντιος, Κοῦμας, Π. Σοῦτσος), ἐνῶ ἄλλοι ἀποτρέπονται ἀπὸ τὸν ὑπερβολικὸ ἀρχαῖσμὸ καὶ τονίζουν τὲς ἀρετὲς τῆς δημοτικῆς (Ἀσώπιος, Σπ. Τρικούπης, Μαυροφρύδης κᾶ.). Ἡ πράξι δελχνεὶ ὅτι εἶναι ἀδύνατο νὰ σταματήσι ὁ καθαρισμὸς στὴ μέση (π.χ. τὸ "ἂν δὲν ἤμπορώ" ὁδηγεῖ στὸ "ἔάν μὴ δύναμαι"), ἀφοῦ μάλιστα ὁ γραμματικὸς τύπος τῆς καθαρεύουσας δὲν ὀρίστηκε ἀπὸ τὴ δημιουργικὴ λογοτεχνία. Ἡ ἀρχαῖστικὴ τάσι θεωρεῖται αὐτονόμη (οἱ μόνοι πιστοὶ τῆς δημοτικῆς, οἱ Ἑπτανήσιοι, ζοῦν ἐξω ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ κράτος) καὶ ἀντανάκᾳ στήν παιδεία, ὅπου τὸ μάθημα τῆς ἀρχαίας γραμματικῆς γίνεται κύριο ἔργο τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, μέ θυσία κάθε ἄλλης μορφωτικῆς ἐργασίας.

Ὁ καθαρισμὸς κορυφώνεται τὴν δεκαετία 1876-1886, ὅταν ὁ Κόντος, ποῦ θυμίζει μέ τὴ διδασκαλία του τοὺς ἀρχαίους ἀττικιστὲς, δελχνεὶ τὸ ἀπροχώρητο ὅπου εἶχε φέρει τὸ ὄνειρο τῆς ἐπιστροφῆς

στην αρχαία γλώσσα. Οι προσπάθειες στρέφονται τώρα στη ρύθμιση της νέας γλώσσας σύμφωνα με τους κανόνες της αρχαίας γραμματικής (δέν μοιάζει με τη γλώσσα του Κοραή, αλλά χρησιμοποιεί μέσους άρθρους, παρακειμένους με αναδιπλασιασμό, ρήματα σε -μι κτλ. 'Η θεωρία του Κόντου επέδρασε στους Χατζιδάκη, Μιστριώτη κ.ά.). 'Η καθαρεύουσα γράφεται άσχημα (λάθη, ξενισμοί), δέν έχει ένδοτητα, είναι αδύνατο να την μεταχειριστή κανείς σωστά χωρίς τη γνώση της αρχαίας γραμματικής. Δέν ζωντανεύει στοιχεΐα του ΑΕ πολιτισμού, αλλά δίνει μόνο λέξεις στον λαό, που εξακολουθεΐ να μεταχειρίζεται τη γλώσσα του.

Δημιουργήθηκε Έτσι μιὰ τεχνητή διγλωσσία : δημοτική - καθαρεύουσα (ο έλληνικός λαός χρησιμοποιεί ως όργανο της παιδείας και της επιστήμης του μιὰ γλώσσα ξένη και φιαφορετική μορφολογικά από την δική του), που δέν παρατηρείται στους ευρωπαϊκούς λαούς, όπου συναντούμε μόνο τη διαφορά μεταξύ της κοινής που αποτελεί για όλους το πρότυπο του προφορικού και γραπτού λόγου (λογοτεχνία κτλ.) και των διαφόρων προφορικών ποικιλιών της (π.χ. στα ΝΕ "τοΐ είπα" - "τόν είπα", σε αντίθεση με το "τοΐ είπον" της καθαρεύουσας που γράφεται μονάχα). 'Η νεοελληνική ζωή και ο έκφραστικός πλοΐτος της ΝΕ περιφρονούνται, οι τοπωνυμίες και τα οίκογενειακά όνόματα μετονομάζονται ή έξελληνίζονται (π.χ. Καλαμάτα → Καλάμαι, Γιαγμουρλής → Βροχλός), ή όρθογραφία είναι ιστορική και δύσκολη (έξαιρέσεις : φωνητική γραφή του Βηλαρά, χρήση λατινικού αλφαβήτου στην Κρήτη), ή λογοτεχνία στην καθαρεύουσα δέν έχει καμιά ζωντάνια και δείχνει την άποτυχία της προσπάθειας του καθαρισμού.

Κατά την περίοδο αυτή συνειδητοποιείται ή ανάγκη γλωσσικής αλλαγής (ή ποιητική γλώσσα δέν δέχεται πια την επείδραση του αρχαϊσμού, ή επιστήμη οδηγεί σε μιὰ καλύτερη γνώση του νεοελληνικού πολιτισμού (π.χ. λαογραφικό έργο του Ν. Πολίτη), ο Βερναρδάκης προτείνει την βαθμιαία άπλοποίηση της καθαρεύουσας προς την κατεύθυνση της δημοτικής) και αναπτύσσονται οι νεοελληνικές σπουδές (Μαυροφρύδης, Deffner, Κιμμβέρχτ, Χατζιδάκης, Λάμπρος κ.ά.).

3. Έποχή δημοτικισμού (20. αΐ.)

Κατά την έποχή αυτή καθιερώνεται ή δημοτική (1901-1917) και επεκτείνεται ή χρήση της (ιδίως στη λογοτεχνία). 'Ο αρχαϊσμός αντιδρά (κατά του "μαλλιρισμού", όπως ονομάζει το δημοτικισμό) ταυτίζοντας και ανακατώνοντας την καθαρεύουσα με τη γλώσσα της εκκλησίας, τη γλώσσα των Εΐαγγελίων, τα ΑΕ. Έτσι κλονίζεται ή καθαρεύουσα δίνοντας τη θέση της σε ένδιάμεσους ανακατωμένους

τύπους. Δημιουργούνται ούδ' ψυχικά καὶ πνευματικά ἀντίθετοι κώ-
σμοι, πού βρῖσκονται οὐ διαμάχη. Τὸ εὐνταγμα τοῦ 1911 ὀρίζει :
"Ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ κράτους εἶναι ἐκείνη εἰς τὴν ὅποιν συν-
τάσσονται τὸ πολίτευμα καὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας τὰ κείμενα
Πᾶσα πρὸς παραφθοράν αὐτῆς ἐπέμβρασις ἀπαγορεύεται". Ἰλῶσσα τῆς
παιδείας εἶναι ἡ σχολικὴ καθαρεύουσα. Βλ. καὶ παρακάτω.

Δ. Τὸ γλωσσικὸ ζήτημα (διγλωσσία).

1. Γένεση καὶ αἰτίες.

Τὸ γλωσσικὸ ζήτημα πρωτοπαρουσιάζεται μετὰ τὴν τεχνητὴ διγλω-
σσία τοῦ ἀττικισμοῦ (βλ. παραπάνω), ἃν καὶ κάποια διγλωσσία εἶχε
γνωρίσει ὡς τότε ἡ Ἑλλάδα μετὰ τὴν διαμόρφωσιν κοινῶν γλωσσῶν
(ἀττ. κοινὴ → ἑλληνιστικὴ κοινὴ κἄ.) πλὴν στὰ ἰδιώματα καὶ μετὰ τὴν
λογοτεχνικὴν γλῶσσαν ποὺ εἶχαν καθιερωθῇ πλὴν στὴν προφορικὴν.
Διατυπώθηκαν ὅμως καὶ ἄλλες ἀπόψεις : ὁ Ψυχάρης τοποθετεῖ τὴν
ἀρχὴν τῆς διγλωσσίας στὸν 4. αἰ. μ. Χ., ἐνῶ ὁ *Roussel* πιστεύει ὅτι
ἡ ἑλληνικὴ παρουσίαζε πάντοτε τὴν σύγκρουσιν καθαρισμοῦ καὶ δη-
μοτικισμοῦ κτλ.

Οἱ αἰτίαι ποὺ δημιούργησαν τὴν διγλωσσίαν εἶναι ἐσωτερικαί
(οἱ ἀμόρφωτοι ἔλκονται ἀπὸ τοὺς τύπους τῆς καθαρῆς γλώσσας γιατί
οὐκ ἀναφέρουν πολὺ ἀπὸ τοὺς τύπους τῆς δημοτικῆς) καὶ ἐξωτερικαί
(γεωγραφικὴ διαμόρφωσις τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, ἡ ψυχολογία τῶν Ἑλ-
λῆνων : ἀτομικισμὸς, ἡ κοινωνικὴ διάρθρωσις : ἑλλειψὴ μεσαίας τά-
ξεως, ἡ πολιτικὴ καὶ πολιτιστικὴ κατάστασις : ἑλλειψὴ ὄχι οὐροῦ καὶ
σταθεροῦ στοιχείου ἐνότητος, κἄ.). Ἡ δημοτικὴ δυσκολεῖται νὰ
ἐπικρατήσῃ λόγῳ τοῦ μακροχρόνιου ἀρχαϊσμοῦ (ποὺ εἶχε ἀντικτυπο-
στῆν γλῶσσαν τῶν μορφωμένων), τῆς συντηρητικότητος τῆς ἑλληνικῆς
γλώσσας, τῶν ψυχολογικῶν ὑποκειμενικῶν δυσκολιῶν τῶν ἀρχαϊστῶν,
τῆς αἵγλης τοῦ γλωσσικοῦ παρελθόντος, τῆς ἐπιφράσεως ξένων ζη-
τημάτων στὸ γλωσσικὸ ζήτημα (π.χ. τῆς πολιτικῆς).

2. Ἐξέλιξις τοῦ προβλήματος τῆς διγλωσσίας.

α) Μορφῆς καθαρισμοῦ :

(1) ἀττικισμὸς : πρώτη μορφή τῆς τεχνητῆς διγλωσσίας μετὰ ὁ-
λέθριες συνέπειες στὴν πνευματικὴ ἐξέλιξιν τοῦ ἔθνους, γιατί ὁ
γραμματικὸς διχασμὸς ποὺ ἐγκαίνισε ἔφερε καὶ ψυχικὸν διχασμὸν,
ἐμποδίζοντας τὴν ἐλεύθερην ἔκφρασιν καὶ τὴν ἐπίδρασιν τῆς λογοτε-
χνίας στὸ πολὺ κοινόν.

(2) μεσαιωνικὴ γραπτὴ κοινὴ : καθιερώνει τὸν ἀρχαϊσμὸν καὶ
ἀττικίζει δημιουργώντας χάσμα παιδείας καὶ λαοῦ (ἡ κοινωνικὴ
σύνθεσις καὶ τὸ πολυσύνθετον τοῦ βυζαντινοῦ κράτους τὴν βοήθη-
σαν νὰ ριζώσῃ).

(3)καθαρεύουσα (19.αί.): ὄργανο παιδείας καὶ ἐπιστήμης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ (μὲ σχετικὴ ἐπάρκεια στὸν ἐπιστημονικὸ λό-
γο, στήν διοικητικὴ γλῶσσα κτλ., χωρὶς ὅμως φυσικότητα καὶ ἄμεσι
ἐποπτεῖα τῆς ἑλληνικῆς φύσης καὶ ζωῆς), μορφολογικὰ διαφορετικὴ
ἀπὸ τὴ ζωντανὴ γλῶσσα.

β) Μορφές δημοτικισμοῦ :

(1)ἀνακάλυψη τῆς μητρικῆς γλῶσσας : πρῶτο κήρυγμα καὶ καλ-
λιέργεια ἀπὸ τὸν Σοφιανὸ (γράφει τὴν πρώτη γραμματικὴ τῆς ΝΕ
τὸ 1540, ποὺ ὁμοσιεύεται ὅμως τὸ 1870) καὶ ἄλλους προδρόμους
τοῦ δημοτικισμοῦ ποὺ τὸν ἀκολούθησαν.

(2)κοινὴ τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας (16.-17.αί.): ἡ πρώτη
ΝΕ κοινὴ γραπτὴ γλῶσσα (Ἐρωτόκριτος, Θυσία τοῦ Ἀβραάμ), τὴν
διακρίπτει ὅμως ἡ τουρκικὴ κατάνκτηση (1669).

(3)ὁ πρῶτος δημοτικισμὸς : ἐπιδιώκει μιὰ ἐθνικὴ ἀναγέννη-
ση μὲ βᾶση τὸν κοινὸ τύπο τῆς ζωντανῆς γλῶσσας, ἀντιτίθεται
στὸν ἀρχαϊσμὸ καὶ μελετᾷ τὴν δημοτικὴ (Γ. Κωνσταντάς, Δ. Φιλιππί-
δης, Ἀθ. Ψαλλίδας, Ἀ. Χριστόπουλος, Γ. Βηλαράς, Δ. Σολωμός).

(4)κήρυγμα τοῦ Ψυχάρη ("Ταξίδι", 1888) : μεταστροφή τοῦ
γραμματικοῦ ἰδανικοῦ πρὸς τὴν ΝΕ πραγματικότητα, γραφὴ τῆς ἐθνι-
κῆς γλῶσσας μὲ ἀντικειμενικὴ βᾶση καὶ ἀπόλυτὴ ἀκολουθεία, καλλι-
έργεια τῆς δημοτικῆς στὴ λογοτεχνία.

(5)ὀρμητικὴ ἐποχὴ τοῦ δημοτικισμοῦ (1901-1917) : ἐπέκταση
καὶ καλλιέργεια τῆς νέας γλῶσσας στὴ λογοτεχνία (ἡθογραφεῖς,
θέατρο, μεταφράσεις κτλ.) καὶ διαμόρφωση τοῦ κοινοῦ τύπου τῆς,
ὕστερα ἀπὸ κάποιες ἀναζητήσεις (κάποτε μὲ ὑπερβολές : ἰδιωματι-
κὰ στοιχεῖα, ὕφος κτλ.) καὶ ἔντονη ἀντίδραση τοῦ ἀρχαϊσμοῦ. Ἰδρύ-
ονται δημοτικιστικοὶ σύλλογοι μὲ διαφωτιστικὸ ἔργο, ὅπως ὁ Ἐκ-
παιδευτικὸς Ὑμῖλος (μὲ συντηρητικότερο σύστημα ὀρμητικῆς καὶ
μεταρρυθμισμένη ὀρθογραφία).

(6)ἐποχὴ κρατικοῦ δημοτικισμοῦ (1917-) : σχολικὴ καθιέρω-
ση τῆς δημοτικῆς (περὶ τῆς τὸ 1913 στὰ Νεοελληνικά Ἀναγνώσμα-
τα). Ὁ ἐπαναστατισμὸς τῆς γλωσσικῆς ἀλλαγῆς μετριάζεται καὶ ἀ-
ναπτύσσεται ἡ ἐπιστημονικὴ μελέτη τῆς δημοτικῆς καὶ τοῦ νεοελ-
ληνικοῦ πολιτισμοῦ (γραμματικὲς, λεξικά, ἀρχεῖα, μουσεῖα, λαογρα-
φία, ἱδρύση ἐδρῶν στὰ πανεπιστήμια Ἀθηνῶν (1917) καὶ Θεσ/νίκης
(1924-6)). Παρουσιάζεται ἡ ἀνάγκη λεξιλογικῆς καλλιέργειας, ἀκρι-
βολογίας καὶ ὕφους τῆς μητρικῆς γλῶσσας.

γ) Διαμόρφωση τῆς νεοελληνικῆς κοινῆς.

Ἡ γλωσσοεκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση (1917-20) εἶχε ὡς ἀπο-
τέλεσμα τὴ διαμόρφωση τοῦ γραμματικοῦ τύπου τῆς νέας κοινῆς

μέ βάση τή λογοτεχνική γλώσσα καί μέ μερικές διαφορές (στή φωνητική, μορφολογία καί σύνταξη) στή γλώσσα τής παιδείας (σχολική γραμματική), τής έπιστήμης καί τής άλλης πεζογραφίας (διαβαθμίσεις ως διαφορές ύφους). Μέ τόν τύπο τής νεοελληνικής κοινής τέλνουμε νά περάσουμε από τή διγλωσσία στήν μονογλωσσία (μέ τήν καλλιέργεια καί πρακτική έφαρμογή της σέ νέα πεδία, πβ. καί ευρωπαϊκές γλώσσες). "Άλλες πρόχειρες λύσεις, όπως ή άπλοποιημένη ή άπλή καθαρεύουσα, ή μεικτή κτλ., δέν είναι εφαρμόσιμες καί μόνιμες. "Η λεξιλογική καλλιέργεια τής γραπτής κοινής γίνεται μέ λέξεις νεοπλαστες (παραγωγή καί σύνθεση), ιδιωματικές, ξένες (πού πολιτογραφούνται μέ τήν ξένη μορφή τους ή έξελληνίζονται, πολλές φορές όμως δέν είναι άπαραίτητος, όπως π.χ.οί μεταφρασμένοι ξενισμοί πού άφθονούν στήν καθαρεύουσα), άρχαϊες (όταν ύάρχη άνάγκη).

"Η λογοτεχνική κοινή διαφέρει από τήν έπιστημονική στή φωνητική (π.χ. ποιητικοί τύποι όπως "σύγνεφο" κτλ.), στή τυπική (π.χ. ρηματικές καταλήξεις -αγα, -θη, άρσεν. σέ -άδες κτλ.), στή σύνταξη (π.χ. άποφυγή υπερβατών καί πτερόδεμένης σύνταξης). Βλ. γιά τά πρόβλήματα αυτά τή Γραμματική του Τριανταφυλλίδη.

4. Χαρακτηρισμοί :

α) δημοτικισμός : προσπάθεια του νέου έλληνισμού γιά μιá πραγματικότερη άναγέννηση μέ βάση τά γόνιμα στοιχεία τής έθνικής ζωής. Παρουσιάζεται στήν άρχή νά επιδιώκη μόνο τήν άνανέωση του τέλου τής γραπτής γλώσσας καί του περιεχομένου τής λογοτεχνίας, αλλά γρήγορα αποκαλύπτεται ως πλατύτερα αναμορφωτική καί εκπαιδευτική κίνηση καί συνεργάζεται μέ συγγενικές τάσεις (λαογραφία, λαϊκές τέχνες κτλ.) γιά τή διαμόρφωση ενός νεοελληνικού πολιτισμού!

β) άρχαϊσμός - καθαρισμός : ή καθαρεύουσα μέ τήν τεχνητή καί άφύσικη μορφολογία καί σύνταξη της θολώνει καί νοθεύει τς ψυχικές καί πνευματικές άκόμη λειτουργίες πού σχετίζονται μέ τόν γραπτό λόγο, έμποδίζει τή λογοτεχνική συζήτηση καί δημιουργία καί περιορίζει τήν έπιδρασή της, δυσκολεύει τήν έθνική μόρφωση καί παιδεία, τήν εκλαίευση τής έπιστήμης κά. Καλλιεργώντας τήν ρητορική καί κενολογία οέ βάρος τής ούσας άπομακρύνει από τήν πραγματικότητα, δυσκολεύει τήν άκριβή καί σαφή σκέψη καί έκφραση (πβ. τήν νεοελληνική "άοριστία") καί οδηγεί σέ ψυχικό διχασμό μέ βλαβερή έπιδραση στους χαρακτήρες.

Τά δύο αυτά ρεύματα συνυπάρχουν, αλλά ό δημοτικισμός είναι αυτός πού πραγματοποιεί τς πρώτες κατακτήσεις (π.χ. στήν λογοτεχνία), ενώ ό καθαρισμός χάνει έδαφος καί γίνεται αντιδραστικός.

Ε. Σημερινή γλωσσική κατάσταση.

1. Διολυγλωσσία :

α) καθαρεύουσα : τάση επιστροφής στο αρχαίο ελληνικό τυπικό (κυρίως στη μορφολογία και λιγότερο στη σύνταξη, ενώ στην προφορά ἀκολουθεῖ τὰ ΝΕ), που περνᾷ ἀπὸ δωάφορα στάδια (βλ. παραπάνω) χωρὶς νὰ ἀποκτήσῃ ὁμοιογένεια καὶ πλήρη γραμματική ἐνότητα, εἶναι γλώσσα γραπτὴ μὲ τεχνητὸ καὶ πλαστὸ χαρακτήρα, στερεότυπες ἐκφράσεις καὶ ξένα δάνεια στὴ φρασεολογία καὶ σύνταξη. Χρησιμοποιεῖται στὴ διοικητική γλώσσα, νομοθεσία – σύνταγμα, δικαστήρια, στρατὸ, ἐκκλησία, συμβόλαια κτλ. καὶ ἐν μέρει στὸν τύπο, ραδιόφωνο, ἐκπαίδευση, ἐπιστῆμες.

β) δημοτική : τελευταῖο στάδιο στὴν ἐξέλιξη τῆς ἐλληνικῆς ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς σήμερα (βλ. παραπάνω), ἀποτελεῖ τὴ βάση τῆς νεοελληνικῆς κοινῆς (πού τὰ λόγια δάνεια τῆς δίνουν μιὰ λεξιλογική διφυῆα). Χρησιμοποιεῖται στὴ λογοτεχνία, ἐξωσχολικὸ παιδικὸ βιβλίο, λαϊκὰ περιοδικὰ, εἶναι ἡ γλώσσα τῆς καθημερινῆς ἐπικοινωνίας, τοῦ σπιτιοῦ, τοῦ θεάτρου, τῶν μεγάλων ἀστικῶν κέντρων, καὶ ἐν μέρει στὸν τύπο, ραδιόφωνο, ἐπιστῆμες, πνευματικὴ κίνηση, ἐκπαίδευση (κάποτε καὶ στὴν διοίκηση, ὅταν ἀπευθύνεται σὲ ἀμόρφωτους).

γ) ἰδιώματα καὶ διάλεκτοι : τοπικὲς μορφές τῆς ΝΕ, τοπικὲς κοινές, διάλεκτοι περιφερείας. Ἡ προφορική κοινὴ, ποὺ διαμορφώθηκε στὰ πελοποννησιακὰ κέντρα καὶ ἔπειτα στὴ νέα πρωτεύουσα, τὴν Ἀθήνα, ἀπλώνεται καὶ τὰ περιορίζει.

Ὁ ἡμερήσιος τύπος παρουσιάζει στὸν ἴδιο χῶρο πολὺ μεγάλη ποικιλία γλωσσικῶν μορφῶν καὶ μεικτῶν καταστάσεων μὲ καταστροφικὴ ἐπίδραση στὴν καθαρότητα τοῦ γλωσσικοῦ αἰσθήματος. Ἡ ἐξέλιξίς του στὸν αἰῶνα μας δείχνει τὴν ἐγκατάλειψι τῆς ἀρχαῖστικῆς καθαρεύουσας καὶ τὴν μεγαλύτερη ὁλοένα χρῆση τῆς δημοτικῆς (πρὸς τὴ ζωντάνια τῶν εἰδήσεων σήμερα στὴν δημοτικὴ).

2. καθαρότητα τῆς δημοτικῆς.

Στὴν καθημερινὴ γλωσσικὴ πράξις ἡ δημοτικὴ παρουσιάζει στοιχεῖα ποὺ ὀφείλονται σὲ ἐπίδραση τῆς καθαρεύουσας καὶ τῶν διαλέκτων καὶ εἶναι ἀνάλογα σὲ ἔνταση μὲ τὴν προέλευση, τὸ ἐπάγγελμα, τὸ περιβάλλον, τὴν παιδεία, τὴς γλωσσικὲς πεποιθήσεις τῶν ἀτόμων καὶ μὲ τὴς περιστάσεις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Συχνὰ παρατηρεῖται (ἰδίως στοὺς μορφωμένους) ἐνσυνείδητη χρῆση στοιχείων τῆς καθαρεύουσας γιὰ ἔκφραση ὀρισμένων συναισθηματικῶν ἀξιών καὶ διαθέσεων (εἰρωνείας, παικτικῆς διαθέσεως, ἡπιότερης ἐκφράσεως κτλ.)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Α. ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΛΦΑΒΗΤΟ

φοινικ. ἑλληνικά

Ελ. Sam. Mss.	ἡρω. αὐτ. παλ. κώκκ.	Mss. (ἑβρ. ὄνομ.)	(ἑλλ. ὄν.)	
𐤀 𐤁 𐤂	Α Β Γ	alef 'βόδι'	ἄλφα	1
𐤃 𐤄 𐤅	Δ Ε Ζ	beth 'σπίτι'	βῆτα	2
𐤆 𐤇 𐤈	Ζ Η Θ	gimel 'καμήλα';	γάμμα	3
𐤉 𐤊 𐤋	Δ Δ Δ Δ	daleth 'φύλλο ποταμῶν'	δέλτα	4
𐤌 𐤍 𐤎	Ε Ζ Η Θ	heh ;	εῖ	5
𐤏 𐤐 𐤑	Υ Φ Ψ Ω	waw 'καρφί, ἄρ- πάγη'	Ϝ ϝ	6
𐤒 𐤓 𐤔	Ι Κ Λ Μ Ν	zayin 'ὄπλο';	ζῆτα	7
𐤕 𐤖 𐤗	Ε Η Θ Δ Ε Ζ	het 'φράκτης';	ἥτα	8
𐤘 𐤙 𐤚	Θ Δ Ε Ζ Η Θ	tet ;	θῆτα	9
𐤛 𐤜 𐤝	Ζ Ζ Ζ Ζ	jod 'χέρι'	ιώτα	10
𐤞 𐤟 𐤠	Ψ Υ Φ Κ	kaf 'παλάμη'	κάππα	20
𐤡 𐤢 𐤣	Λ Λ Λ Λ	lamed 'κεντρί';	λάβδα	30
𐤤 𐤥 𐤦	Μ Ν Ξ Ο Π	mem 'νερό'	μῦ	40
𐤧 𐤨 𐤩	Ν Ξ Ο Π Ρ	nun 'ψάρι'	νῦ	50
𐤪 𐤫 𐤬	Ξ Ψ Ω Μ Ν Ξ	samekh 'ψάρι' ἢ 'ὑποστήριγμα'	ξεῖ	60
𐤭 𐤮 𐤯	Ο Π Ρ Σ Τ	ayin 'μάτι'	οῦ	70
𐤰 𐤱 𐤲	Π Ρ Σ Τ Τ	pe 'στόμα';	πεῖ	80
𐤳 𐤴 𐤵	Μ Ν Ξ Ο	qadē ;	(σάν)	-
𐤶 𐤷 𐤸	Ο Π Ρ Σ Τ	qof ;	κόππα	90
𐤹 𐤺 𐤻	Ρ Σ Τ Ζ	resh 'κεφάλι'	ῥῶ	100
𐤼 𐤽 𐤾	Σ Τ Ζ Ζ	sin 'ὀδόντι';	σίγμα	200
𐤿 𐥀 𐥁	Τ Τ Τ Τ	tau 'σημάδι'	ταῦ	300
𐥂 𐥃 𐥄	Υ Φ Ψ Ω		ϛ	400
𐥅 𐥆 𐥇	Φ Ψ Ω Ψ		[ks]	
𐥈 𐥉 𐥊	Χ Ψ Ω Ψ		φεῖ	500
𐥋 𐥌 𐥍	Ψ Ω Ψ Ψ		χεῖ	600
𐥎 𐥏 𐥐	Ψ Ω Ψ Ψ		φεῖ	700
𐥑 𐥒 𐥓	Ω Ψ Ω Ψ		ῶ	800
𐥔 𐥕 𐥖	Ψ Ω Ψ Ψ		σαμπῖ	900

ἰων. γέμμα

ϛ, ἑ: φίλον στήν βυζ
ἐπὶ ἀπὸ γὰρ οἱ ἀκρε
βυζ. στῖγμα (πβ. στ),
αἰολ. δέγμαμα

ἰων. ῆτα

μετακλασ. λάμβδα

ἰων. μῶ, φοινικ. mē

ἰων. νῶ κατὰ τὸ μῶ

στά 'πράσ.' = ζ

βυζ. ὁ μικρὸν γιὰ

διάκριση ἀπὸ ω

= pē, μετακλ. πῖ (εἴ, φῖ),
μόνο δωρ.

φοιν. ῥῶ

σίγμα 200

ταῦ 300

ϛ 400

{μετατροπὴ τοῦ wāu,
βυζ. ὁ φίλον γιὰ διό
κριση ἀπὸ οἱ

φεῖ 500

χεῖ 600

φεῖ 700

ῶ 800

σαμπῖ 900

= σάν II

B. APXAIΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΔΙΑΔΕΚΤΟΙ

I. ANATOLIKH EΛΛHNIKH.

1. Ἀττικοῦωνική (κυρίως ἄττικοῦωνικά εἶναι τὰ χαρακτηριστικά 1-7, τὰ 8-9 εἶναι κοινὰ μέ τήν ἄρκαδική, τὸ 10 μέ τήν ἄρκαδοκυπριακή) :

1) η < *ā, 2) ἀντιμεταχώρηση (π.χ. λεῶς < λᾶος), 3) ἐφελευστικό ν, 4) ἡμεῖς, αἰτ. -έας, -ᾶς, 5) ποῦ, ὅπου κτλ., 6) ἔθεσαν, ἔδοσαν κτλ., 7) ἦν = 3. ἐν. πρὸς. τοῦ εἰμῆ, 8) σύνδεσμος εἰ, 9) μῶριο ἄν, 10) ἀπαρέμφατο σέ -ναι, 11) πρώτη ἀπώλεια τοῦ F.

α) ἄττική : βλ. Γραμματική ΑΕ.

β) ἰωνική (τὰ 1, 8, 9, 14, 20, 22 εἶναι μόνο ἰωνικά, τὰ ἄλλα εἶναι κοινὰ μέ ἄλλες διαλέκτους. Μετά τὸν 5. αἰ. π.Χ. λίγες ἐπιγραφές ὑπάρχουν χωρὶς ἄττική ἐπιδραση) :

1) η < *ā καὶ μετὰ ἀπὸ ε, ι, ρ, 2) εα, εὐ, εω, εοι συνήθως ἀσυναρτητα, 3) εὐ = εὐ ἀπὸ τὸν 4. αἰ. π.Χ., 4) κράση ο, ῥ (ου), ω + α σέ ω (πχ. τῶγῶνος), 5) ξένος, κοῦρη < *ξένφος, *κόρφᾱ (ἀπώλεια F καὶ ἀντέκταση, ἄττ. ξένος, κόρη), 6) σσ = ἄττ. ττ, 7) ρσ = ἄττ. ρρ, 8) ἦν = ἄττ. ἔάν, ἄν, 9) τὰ ᾱ-θέματα ἔχουν γεν. ἐν. ἄρσεν. -εω, -ω, γεν. πληθ. -εων, -ῶν, δοτ. πληθ. -ηισι(ν), 10) πόλις, -ιος, 11) βασιλεὺς, -έως, 12) -κλῆς, -κλέως, 13) ρῆμ. -μι κλίνονται σάν συνηρημένα (π.χ. τιθεῖ, 14) 3. πληθ. τιθέσθαι κτλ., 15) ἔων = ἄττ. ὦν, 16) ἐπλήθημα -ηιος = ἄττ. -εἰος, 17) βόλομαι = βούλομαι, 18) ἱρὸς κοντά σὶς ἱερὸς, 19) μέζων = ἄττ. μελζων, 20) δέκνυμι = ἄττ. δεικνυμι, 21) κεῖνος = ἄττ. ἐκεῖνος, 22) ξυνός = ἄττ. κοινός, 23) ἦνευκα = ἄττ. ἦνευκα, 24) ἰθύς = ἄττ. εὐθύς, 25) ὠ(ο)η, κῆ

Ἡ ἰωνική διακρίνεται σέ :

(1) ἀνατολική (ἰων. πόλεις Μ. Ἀσίας καὶ Σάμος, Χίος, μέ ἀποικίες Ἑλλησπόντου, Προποντιδίας, Εὐξεινου Πόντου) : 1) ψίλωση, 2) αο, εο = αυ, ευ, 3) ὑποτακτ. σιγματ. ἀορίστου μέ βραχὺ φωνῆεν, 4) αἰολισμός στή Χίο (π.χ. πρήξοισιν = οὐσιν κᾶ.)

(2) κεντρική (ἰων. κυκλάδες : Νάξος, Ἀμοργός, Πάρος - Θάσος, Δήλος, Τήνος, Ἀνδρος, κᾶ.) : 1) ἀπώλεια ψίλωσης, 2) Η μόνο γιὰ η < *ā

(3) δυτική (Χαλκίδα μέ ἀποικίες στήν Ἰταλία, Σικελία, Χαλκιδική, καὶ ἄλλες πόλεις τῆς Εὐβοίας, ἰδίως Ἐρέτρια) : 1) ττ, πβ. ἄττ., 2) ρρ, πβ. ἄττ., 3) ξένος, πβ. ἄττ., 4) -ει, -οι < -ηι, -ωι, 5) τοῦτα = ταῦτα κτλ., 6) -κλῆς, γεν. -κλέω, 7) κύρια ὀνόματα σέ -ις, -ιδος, 8) εἶν κοντά σὶς εἶναι, 9) στήν Ἐρέτρια καὶ ρωτακισμός τοῦ σ μετα-εὐ φωνηέντων (π.χ. ἔχουριν'), ἄν (ἄθην. ἐπιδραση)

2. Ἀρκαδοκυπριακή.

Ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά : 1) ἰν = ἐν, 2) γεν. ἐν. -αυ, 3) πός = πρὸς, 4) κᾶς = καὶ (ἄρκαδ. συνήθως καὶ), 5) σις, σις = τις, 6) καταλή-

ξεις μέσης φωνής -τυ, -ντυ (-το, -ντο), 7) ὄνυ = ὄδε, 8) ἀπό, ἐξ κτλ. μέ δοτ., 9) -κρέτης = -κράτης

Χαρακτηριστικά κοινά με άλλες διαλέκτους : 1) ἀπαρέμφ. -ναι, 2) βόλομαι = βοῦλομαι, 3) ἀπύ = ἀπό, 4) ὄν (ὄν) = ἀνά, 5) ορ = αρ, 6) συνηρημένα ρήματα τὰ -μι, 7) ἐν (ἰν) = εἰς, 8) η, ω = καταχρηστικές δόφθογγοι ει, ου (= εἰ, οῦ), 9) ἐς = ἐξ μπροστά σέ Σ, 10) αἰτ. ἐν. -ην τῶν ἀρσεν. σ-θεμάτων, 11) ἱερός = ἱερεὺς (συνήθως μόνο ἀρκαδ.), 12) ὑποτακτ. -ης, -η, 13) ἄρθρο ὡς ἀναφορικό, 14) εὐκτική σέ ὑποδείξεις, 15) πτόλις

Δέξεις καὶ σημασίες ποῦ ἑλλοῦ θεωροῦνται ποιητικές (κυρίως ὁμηρικές), π.χ. ἀρκαδικές καὶ κυπριακές (αἶσα, εὐχολά), ἀρκαδικές (ἄμαρ, κέλευθος, δῶμα), κυπριακές (Φάναξ, ἀνώγω, ἰγατήρ).

α) ἀρκαδική (ἐκτός ἀπὸ τὰ ἀρκαδοκυπριακά χαρακτηριστικά παρουσιάζει με άλλες διαλέκτους τὰ ἐξῆς : 1-2 με ἀττικοῖωνική, 3 με λεσβιακή, 5 με αἰολική, 6 καὶ 15 με Δ. Ἑλληνική) :

1) σὺνδεσμος εἰ, 2) μόριο ἄν, 3) ὀέκοτος = ὀέκατος, 4) ἦνθον = ἦλθον, 5) πεδά = μετά, 6) παρετάξωνσι κτλ., 7) ρρ = ρσ, 8) πᾶνσα κτλ., 9) αἰτ. πληθ. -ος, 10) δοτ. ἐν. -οι, 11) ὑποτακτ. ὀέῃτοι κτλ., 12) ἀπαρέμφ. -εν καὶ -ην, 13) 3. πληθ. προστακτ. -ντω, 14) ἐπιρ. -θι (π.χ. ὀπόθι ὀπου), 15) ὀδελός = ὀβολός, 16) μεστ' 'μέχρι', 17) ἰδιουπλες ὅτῃ χρήση τῆς δασείας, 18) Ἰάρκτικό καὶ μετά ἀπό Σ, μεταξύ Φ > θ

Εἰδικὰ γνωρίσματα ἀρκαδικῆς : 1) γεν. ἐν. θηλ. -αῦ (Τεγέα), 2) 3. πληθ. -νσι, 3) 3. ἐν. μέσης φωνῆς -τοι = -ται, 4) ὀέκο, ἡεκοτόν, 5) ἀριθμητικά σέ -κάσιοι = -κόσιοι, 6) ὄνι = ὀδε, 7) κατὺ = κατὰ, 8) πλός = πλέον, 9) ἀπυδόας = ἀποδοῦς, 10) ι < ε μπροστίνᾳ Φ, ἰ < εἰ, 11) δυνός = κιν

Ἐξωτερική ἐπίδραση : καὶ, τις (ἴσως ἀπὸ τὴν ἀττική), ἀπὸ τὸν 4. αἰ. π.Χ. ἐπίδραση ἀττ. κοινῆς καὶ ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 3. αἰ. π.Χ. τῆς δωρικῆς κοινῆς (καὶ ΒΔ κοινῆς). Κάποια ἀναβίωση τῆς διαλ. τὸ 200 π.Χ.

β) κυπριακή (ἐπιγραφές σέ κυπριακό συλλαβικό ἀλφάβητο) : ἐκτός ἀπὸ τὰ ἀρκαδοκυπριακά γνωρίσματα παρουσιάζει με άλλες διαλέκτους

1) ι < ε μπροστά σέ Φ, 2) συνοδότης φθόγγος μετά τὸ ι (π.χ. ἰγατέραν), 3) αἶλος = ἄλλος, 4) ψέλωση, 5) πεῖσει = τεῖσει (λαρυγγοχειλικό > χειλικό μπροστά σέ ε), 6) παράλειψη κάποτε τοῦ σ στό τέλος καὶ μεταξύ φωνέντων, 7) δοτ. ἐν. καὶ σέ -ὀ, -ᾶ, 8) αἰτ. ἐν. ἰγατέραν, 9) βασιλεὺς, -ῆφος, 10) 3. πληθ. κατέθειαν, 11) κε = ἄν, 12) Ἰπαντοῦ

Εἰδικὰ κυπριακά : 1) γεν. ἐν. -ὄν, 2) πτόλιφι, 3) Ἰρέτα = ῥήτρα, 4) ζᾶ = γᾶ, 5) ὀ = ἐπὶ, 6) ἔ = εἰ, κᾶ.

3. Αἰολική.

Χαρακτηριστικά κοινά στή λεσβιακή, θεσσαλική καὶ βοιωτική (τὸ 6 με τῶν Δελφῶν, τὸ 7 με ἀρκαδοκυπρ., τὸ 8 με ἀρκαδική) : 1) χειλικό ἀντὶ, ὀδοντικό (π.χ. πέμπε = πέντε), 2) μετοχή ἐνεργ. παρακεί

μένου -ων, -οντος, 3) πατρωνυμικά ἐπλήθεται ἀντὶ τῆς γεν. τοῦ πατρὶ-
κοῦ ὀνόματος, 4) ἴα = μῖα, 5) ρε = ρι, 6) δοτ. πληθ. πῶδεσσι, 7) ρο = ρα,
θερσ- = θαρσ-

Χαρακτηριστικά κοινὰ στὴ λεσβιακὴ καὶ θεσσαλική (4-7 μὲ ἀρκα-
δοκυπριακή) : 1) διπλὰ ὑγρά καὶ ἔρρινα (π.χ. ἔμμι, φθέρρω, στάλλα <
*ἔσμι, *φθερ-ῖω, *σταλ-νᾶ), 2) ἀγρέω = αἰρέω, 3) <ι μπροστὰ σέ Φ,
4) συνηρημένα ρῆμ. κατὰ τὰ -μι, 5) ὄν = ἀνά, 6) ἀπύ = ἀπό, 7) κε = ἄν

Χαρακτηριστικά κοινὰ στὴ λεσβιακὴ καὶ βοιωτικὴ (τὸ 2 καὶ ἀρκα-
δοκυπρ., κρητικὸ κτλ.) : 1) ἐκάλεσσα, 2) πεδᾶ = μετὰ

Χαρακτηριστικά κοινὰ στὴ θεσσαλικὴ καὶ βοιωτικὴ (τὸ 1 ὁμηρικὸ
καὶ αἰολικὸ στοιχεῖο) : 1) ἀπαρέμφατο φερέμεν, 2) 3. πληθ. -νθι, 3)
ει = η, 4) γίνυμαι = γίγνομαι, 5) θεόχοτος, 6) ἔλεξε = εἶπε (ἐπλήρη γλ.)

α) λεσβιακή (ἀσιατικὴ αἰολική) : ἔχει κοινὰ μὲ ἄλλες διαλέκτους
(ἐκτός ἀπὸ τὰ κοινὰ μὲ τὶς ἄλλες αἰολικὲς) : 1) η, ω = καταχρηστι-
κὲς ὀφθογγοὶ εἰ, ου, 2) τελικὰ -ᾱ, -η, -ω < -ᾱι, -ηι, -ωι (ἀπὸ τὸ τέλει
τοῦ 4. αἰ. π. Χ.), 3) ψίλωση, 4) δοτ. πληθ. -αῖσι, -οῖσι, 5) βασιλεὺς,
-ηος, 6) τὰ ἄρσεν. σ-θέματα ἔχουν αἰτ. ἐν. -ην, γεν. ἐν. -η, 7) ἄρθρο
ὡς ἀναφορικὸ, 8) ἀπαρέμφατο -ην, 9) ἀπαρέμφ. παρακειμένου -ην, 10)
παθητ. ἀπαρέμφ. -ην, 11) δέκοτος = δέκατος, 12) τὸ Γ χάνεται νωρὶς.

Εἰδικὰ λεσβιακὰ : 1) ισ < νσ (π.χ. ταῖς, φέροισι), 2) αἴμις = ἡ-
μῖς, 3) ναῦος = νᾶφος, ἀττ. νεώς, 4) ὅτα = ὅτε, 5) ὅττι, ὅπως κτλ.,
6) ἀπαρέμφ. ἔμμεναι, 7) ἀπαρέμφ. ὀδων, κέρνᾱν, 8) 3. πληθ. προστακτ.
-ντόν, -σθον, 9) ἀναριθμασμὸς τοῦ τόνου, κᾶ.

Ἀπὸ τὴν μακεδονικὴ ἐποχὴ ἀρχίζει ἡ ἀνάμειξη τῆς κοινῆς (δια-
λεκτικὲς ἐπιγραφές ὡς τὸν 2. αἰ. π. Χ.).

β) θεσσαλική : παρουσιάζει (ἐκτός ἀπὸ κοινὰ μὲ ἄλλες αἰολικὲς)

Χαρακτηριστικά κοινὰ μὲ Δυτικὴ Ἑλληνικὴ : 1) διατήρηση τοῦ
τ ατὰ -ντι, -νθι (3. πληθ.), 2) ἵκατι = εἵκοσι, 3) ψαφρίζασθαι, 4) καὶ
ἰσθός, 5) -κάτιοι, 6) ἐν = εἰς, κᾶ.

Χαρακτηριστικά κοινὰ μὲ ἄλλες διαλέκτους : 1) ι < ε μπροστὰ
σέ Φ (συχνότερα ε), 2) τελικὰ -ᾱ, -ου (<ω), -ει (<η) = -ᾱι, -ωι, -ηι,
3) ἔς = ἐξ μπροστὰ σέ Σ, 4) πάνσα, 5) αὐτ. πληθ. -ος, 6) τι = πτ, 7) πτό-
λις καὶ πόλις, 8) ὀδ = ζ, 9) ψίλωση στὸ ἄρθρο, 10) ἀρκτηκὸς ὡς τὸ
400 π. Χ., 11) γεν. ἐν. -ᾱο (συνήθως -ᾱ), 12) γεν. πληθ. -ᾱουν (συνή-
θως -ᾱν), 13) βασιλεὺς, -εῖος, 14) κλίσση στὸν πληθ. ὀδῶ, ὀδας, 15)
Νικοκλέας, 16) ἄρθρο ὡς ἀναφορικὸ, 17) εἰ, ου (<η, ω) = εἰ, ῶ, 18) παρά + αἰτ

Εἰδικὰ θεσσαλικά : 1) ου = ω, 2) γεν. ἐν. -οι, 3) κίς = τίς, 4) ἀπο-
κοπή πιδ ἔντονη ἀπὸ ἄλλες διαλέκτους (π.χ. κάτ, πότ, πάρ κτλ.), 5)
διπλασιασμὸς συμφώνων (π.χ. πόλλιος), 6) διέ = διὰ, 7) 3. πληθ. ἐνεφα-
νίσσεν, 8) 3. ἐν. μέσης φωνῆς ἐψάφισται (Λάρισα), 9) ἀπαρέμφατο

δεδοσθ_{ειν} (Λάρισα), 10) ὄνε(τόνε κτλ.)=ὄδε, 11) ἀναφορική χρήση τῶν κ_{ζς}, πο_{τος}, 12) μ_α=ὄε, 13) μέσοδοι=ἔως, 14) Πεθαλός=θεσσαλός, κ_α.

Ἡ θεσσαλική παρουσιάζει ἑσωπερικές διαφορές καὶ διαιρεῖται σέ πελασιγώτιδα (Λάρισα κ_α.) καὶ θεσσαλιώτιδα (Φάρσαλα κ_α., ποὺ διαφέρει ἀπὸ τὴν πρώτη στὰ ἑξῆς : γεν. ἐν. τῶν ο-θεμάτων σέ -ὄ, -ου καὶ ὄχι -οι, ἀπαρέμφ. σέ -ἔν, -εἰν καὶ ὄχι -εμεν κ_α.). Χρησιμοποιεῖται ὡς τὸ τέλος τοῦ 2. αἰ. π. Χ. (μὲ λίγους τύπους τῆς Κοινῆς).

γ) βοιωτική : (ἐκτός ἀπὸ τὰ κοινὰ μὲ τῆς ἄλλες αἰολικές) ἔχει

Χαρακτηριστικὰ κοινὰ μὲ Δυτική Ἑλληνική : 1) δ_λὼ_{τι}, 2) Ἔκ_α-τι=εἴκοσι, 3) πεντακ_ατιοι, 4) ἐπεσκευ_αζε (συχνότερα ττ), 5) το_λ, τα_λ=οἱ, αἱ, 6) ἱαρ_δ=ἱερ_δ, 7) Ἄρταμις=Ἄρτεμις, 8) κα_κ=κε, ἄν, 9) π_ρᾶτος=π_ρῶτος, 10) αὐ_τ (δηλ. αὐ_τεῦ)=αὐτοῦ, 11) ἐν_ε=εἰς, 12) δε_λμενος=δεδ_λμενος, 13) πα_ρά+αἰ_τιατική 'μα_ζε'

Χαρακτηριστικὰ κοινὰ μὲ ἄλλες διαλέκτους : 1) ι < ε μπροστὰ σέ Φ, 2) ω=καταχρηστική δ_λφθογγος ου, 3) ττ στὸ θάλαττα κ_α., 4) ττ στὰ μέττος, ἐφα_λττατο κ_α., 5) δδ, ἄρκτικὸ δ = ζ, 6) ἐς=ἔξ μπροστὰ σέ Σ, 7) π_ρισγε_δ=π_ρεσβε_δ, 8) τὸ F μεταξύ φωνηέντων διατηρεῖται ὡς τὸ 450 π. Χ., τὸ ἄρκτικὸ F ὡς τὸ 200 π. Χ., 9) ὄνομ. ἐν. ἄρσεν. -ᾱς καὶ -ᾱ, 10) γεν. ἐν. καὶ πληθ. ἄρσεν. -ᾱο, -ᾱων (ἀλλὰ τᾱν), 11) δο_τ. ἐν. -αι(-η), -οι(-υ), 12) βασιλε_δ, -εῖος, 13) αὐτοσαυ_τός κτλ., 14) ἄρθ_ρε-ταν-ι κτλ., 15) 3. πληθ. ἀνέ_θεαν, 16) 3. πληθ. προστ. -ντω(-νθα), 17) παρακείμενος χωρὶς κ (π. χ. ἀποδε_δαν_θι), 18) ἔντω(ἔνθα)=ὄντων, 19) Διοκ_λῆ_α, 20) διπλασιασμός Σ στὰ ὑποκοριστικά, 21) πατρωνυμ. -ώνδ_αs

Εἰδικὰ βοιωτικά : 1) ἐς=ἔξ μπροστὰ σέ Φ, 2) ἔπ_ασις=ἔμ_πασις, 3) οὔ_τος, οὔ_τα κτλ., 4) εἰ_νι_ξαν=ἦνεγκαν, 5) γ_αέργος=γ_εώργος-, 6) ὑ-ποκοριστικά σέ -ει, κ_α. Τὸ χαρακτηριστικότερο γνώρισμά της εἶναι τὸ φωνητικὸ σύστημα τῆς : μονοφθογγισμὸς διφθογγῶν καὶ κλεισιμοφωνηέντων, δηλ. γνωρίσματα ποὺ ἐμφανίζονται ἀργότερα καὶ ἄλλου καὶ ὁδήγησαν στὴν ΝΕ προφορά (στὴν βοιωτική παρουσιάζονται ὡς ὀρθογραφικὲς ἰδιοτυπίες κατὰ τῆς ἑξῆς ἐποχῆς : ι = ε+φ τὸν 5. αἰ. π. Χ., ι = ει τὸν 5. αἰ. π. Χ., η = αι τὸ 400 π. Χ., ει = η τὸ 400 π. Χ., ου = υ τὸ 350 π. Χ., ιου = υ τὸ 300 π. Χ., υ = οι τὸ 250 π. Χ., ει = οι τὸ 200 π. Χ., ἀλλὰ καὶ υ = υ, ο = οι). Ἡ ἐπ_λδραση τῆς ἀττικῆς κοινῆς παρουσιάζε-
ται ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 3. αἰ. π. Χ., ἀλλὰ ἡ διάλεκτος διαρheῖ ὡς 100 π. Χ.

II. ΔΥΤΙΚΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ.

Γενικὰ χαρακτηριστικά : 1) διατήρηση τοῦ τ στὰ ρημ. -τι, -ντι (π. χ. δ_λὼ_{τι}), 2) -κ_ατιοι = -κ_δσιοι, (F) ἱκ_ατι = εἴκοσι, 3) ἐδ_λκ_αξα (στὴν ἀργεῖα περιορισμένο), 4) το_λ, τα_λ=οἱ, αἱ (κρητική : οἱ, αἱ), 5) ἱαρ_δ (=ἱερ_δ), 6) Ἄρταμις=Ἄρτεμις (ὅπως καὶ στὴν κρητική), 7) κα_κ, τ_δκα, π_δκα, ὄκα ἀντὶ τε κτλ., 8) π_ρᾶτος=π_ρῶτος, 9) ὅπ_ει 'ὅπου' (στὰ-

ση), ὅπη 'ὅπω/ὅταν' (τόπος, χρόνος), ὅπω 'ἀπ' ὅπου', 10) φέρομες, 11) μέλλοντας σέ -σέω, 12) παθητικός μέλλοντας μέ ἐνεργητική κατάληξη, 13) τέτορες=τέτταρες, τετρώκοντα=τετταράκοντα, 14) ἐμίν=έμοι, 15) ἐμέος=έμοῦ κτλ., 16) ἡμισσος=ἡμισυς, 17) ὁδελδος=ὁβολδος, 18) σειρά τῶν λέξεων αἷ τῖς κα, 19) η< αε, 20) ἔβδωμος, 21) δήλομαι, δειλ=-δῶλ.

1. Βοιωτοῦτική ἑλληνική.

Κύρια χαρακτηριστικά : 1) ἐν=εἰς (καὶ στήν θεσσαλ., βοιωτ., ἀρκαδοκυπρ. ἴν), 2) καλεξμενος (ἡλειαική -ἡμενος, καὶ βοιωτ.), 3) φαρω, 4) στ=σθ, 5) ἔντε, δελφ. ἑέντε=ἔστε, 6) δοτ. πληθ. πάντοις κτλ., 7) παρα+αἷτ. 'μαζι', 8) αἷτ. πληθ. τέτορες (ὅχι στή λοκρική)

α) φωνική (δελφική) : (ἐκτός ἀπὸ γνωρίσματα τῆς Δ καὶ ΒΔ ἑλληνικής καὶ μερικά αἰολικά, ὅπως π.χ. πάνρεσσι, δίδημι=δῶ κᾶ.) παρουσιάζει χαρακτηριστικά ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κοινὰ μέ ἄλλες διαλέκτους : 1) ἀρκτικό F ὡς τὸ 400 π.Χ., μεταξὺ φωνέντων ὡς τὸ 600 π.Χ. 2) ἰοιοτυπιες στή χρῆση τῆς δασείας, 3) ἀφομοίωση τελικῶν ν καὶ σ (π.χ. τῶλ λαβυαδᾶν, τοῦν νόμους), 4) ἀμφιλλέγω, 5) βᾶπληθ. προσταντι, 6) ει, ου = ῆ, ῥ, 7) αὐτοσαυτος, 8) τοῦτοι=οὔτοι, 9) τῆνος=ἐκετνος, 10) φοικω=οὔκοθεν, 11) ἐχθος=ἐκτος, ἐνδος=ἐντος, 12) πολ καὶ ποτ=προς, 13) βᾶπληθ. παρακειμ.-αντι, 14) ἀπαρέμφατο σέ -εν, κᾶ.

Ἐξωτερική ἐπίδραση : ἄττική (353-325) καὶ ἀργότερα (278-172) ΒΔ κοινή (ἀνάμειξη : πάντεσσι, πάντοις, πᾶσι) καὶ βοιωτική (θελωνθι).

β) λοκρική : (ἐκτός ἀπὸ γνωρίσματα τῆς Δ καὶ ΒΔ ἑλληνικής) ἔχει κοινὰ μέ ἄλλες διαλέκτους : 1) Ε, ΕΙ, Ο, ΟΥ = ῆ, ῥ, 2) κοθαρδος=καθαρδος, 3) ἀσυναρετο οε (π.χ. Ὑπδεντι), 4) διατήρηση ἀρκτικού F καὶ κάποτε μεταξύ φωνέντων, 5) ἰοιοτυπιες στή χρῆση τῆς δασείας 6) ἀποκοπή, ἀφομοίωση καὶ ἀπλοποίηση, π.χ. κᾶ τῶνδε, 7) ἔμισον, 8) διπλασιασμδς ξ, 9) μετοτος=ὑπερθ.τοῦ μελων, κᾶ.

Εἰδικὰ λοκρικά : 1) φρίν=πρίν, 2) ἐ δᾶμο=ἐκ δῆμου, 3) ἡρέσται=ἐλέσθαι, 4) κατά+γεν. 'σύμφωνα μέ', κᾶ. Οὐ μόνες ἐπιγραφές σέ καθαρὴ διάλεκτο εἶναι τοῦ 5. αἰ. π.Χ. (ἀργότερα σέ ΒΔ κοινή).

γ) ῆλειαική : (ἐκτός ἀπὸ γνωρίσματα τῆς Δ καὶ ΒΔ ἑλληνικής) παρουσιάζει κοινὰ χαρακτηριστικά μέ ἄλλες διαλέκτους : 1) η, ω = καταχρηστικές διφθογοι ει, ου, 2) ψῆλωση, 3) δδ καὶ ττ=ζ, 4) ρρ=ρσ, 5) ρωτακισμός τελικῶς, 6) σ μεταξύ φωνέντων > ῆ ἢ ῥ (ἀργᾶ), 7) ἀρκτικό F καὶ μπροστᾶ σέ Σ, σπάννια μεταξύ φωνέντων (π.χ. βοικῆρα=οἰκιας), 8) αἰλοτρια=ἀλλοτρια, 9) παράλειψη ι στὸ ἔα=εἴη κτλ., 10) γροφεύς=γραφεύς, 11) ἀποκοπή (π.χ. πᾶρ=παρά καὶ περί), 12) δνομ. ἐν. τελεστᾶ, 13) δοτ. ἐν.-οι, 14) αἷτ.πληθ.-αις;-αιρ,-οιρ, 15) δοτ. πληθ.φυγάδεσσι (συνήθως σέ -οις), 16) βασιλεύς,-ῆος, 17) τὸτᾶ=τὸ-δε, 18) ἀσιστα=ἀγχιστα, 19) ὑπα=-ὑπο-, 20) βᾶ.ἐν.ὑποτακτ.-ᾶ=-η,

21) ὑποτακτ. ὁριστοῦ μετ' α̃ (π.χ. φυγαοεὐαντι), 22) 3. ἐν. εὐκτικῆς ὁριστοῦ σέ -σειε, -ῆαιε, 23) ἀπαρέμφατο -ην, 24) ἐγγραμένος=γεγραμμένος, 25) ἄρθρο ὡς ἀναφορικὸ, 26) 3. πληθ. προστακτ. -ντῶν, κᾶ.

Εἰδικὰ χαρακτηριστικά : 1) α̃=η, 2) α=ε πρὶν καὶ μετὰ ἀπὸ ρ, μπροστὰ σέ -ν, 3) πόλερ=πόλις, 4) ζ=δ στίς πρῶτες ἐπιγραφές, 5) πᾶ+σκω=πᾶσχω, 6) οσ=σθ (ἀργά), 7) ἔντονη ἔκθλιψη στὸ ἄρθρο (π.χ. τῖα-ρῶ), 8) γεν. -δοτ. οὐϊκοῦ -οιοις, -οιοιρ, 9) μεϋς=μήν, 10) ἄνευ+αἰτ.=ἄνευ, 11) ῥήματα σέ -ειω(-αιω)= -εω, 12) ἦστω=ἔστω, 13) εὐκτικῇ+κᾶ σέ προτάγες (ἀργότερα καὶ ὑποτακτ.), 14) εὐκτικῇ σέ ὑποθέσεις

Τὸ τέλος τοῦ 2. αἰ. π. Χ. ἐπικρατεῖ ὀριστικά ἢ ἄττικῇ κοινῇ στίς δημόσιες ἐπιγραφές.

2. Δωρικῇ.

α) λακωνικῇ (Λακωνία, Τάρας): (ἐκτός ἀπὸ γνῶρίσματα τῆς Δ ἐλληνικῆς) παρουσιάζει εἰδικὰ χαρακτηριστικά (ἐν μέρει κοινὰ μὲ ἄλλες διαλέκτους) : 1) η, ω=καταχρηστικὲς δόλθογγοι εἰ, ου, 2) ι<ε μπροστὰ σέ ψ, 3) σ μεταξύ φωνηέντων >η ἢ ρ, 4) ρωτακισμὸς τελικοῦ ς (ἀργά), 5) σ=θ (ἀργά στίς ἐπιγραφές), 6) ἰλοῖχοιδαν=ἰλοσιδῶν, 7) ἁπέλλων=ἁπόλλων, 8) ἀρτικὸ F ὡς τὸ 400 π. Χ., μεταξύ φωνηέντων στίς πρῶτες ἐπιγραφές, ἀργότερα β, 9) ἀποκοπὴ (π.χ. κᾶ(τ), πέρ), 10) αὐτὸς ὡς αὐτοπαθῆς, 11) τετράκιν, 12) ἀπαρέμφ. -ην, -μεν, 13) 3. πληθ. προστ. -ντω, μέσ. φωνῆς -ῶσθῶ, κᾶ.

Ἀπὸ τὸν 2. αἰ. π. Χ. οἱ ἐπιγραφές δὲν εἶναι στὴν διάλεκτο ἢ στὴν ὁρικῇ κοινῇ, ἀλλὰ στὴν ἄττικῇ κοινῇ μὲ κάποιον διαλεκτικὸ χρωματισμό. Ἡ χρῆσις τῆς διαλέκτου ξαναζωντανεῦει σέ μερικὲς ἐπιγραφές τοῦ 2. αἰ. π. Χ.

β) ῥακλεωτικῇ (λακωνικῇ ἀποικία Ἡράκλεια) : χαρακτηριστικά (ἐκτός ἀπὸ Δ ἐλληνικῆς) κοινὰ μὲ ἄλλες διαλέκτους : 1) η, ω=καταχρηστ. δόλθογγοι εἰ, ου, 2) ι<ε μπροστὰ σέ ψ, 3) ἀνεπίγροφος, 4) κοῦθαρός, 5) εω(ιω)<εο, 6) τᾶμνω=τέμνω, 7) ἀρτικὸ F μὲ κάποιες ἀνωμαλίες, 8) συχνή ἢ ὁασεῖα (μὲ κάποιες ἀνωμαλίες), 9) ἀποκοπὴ στὰ ἄν, πότ, πᾶρ, κᾶτ, 10) μής=μήν, 11) ἦης=εἷς, 12) ὄνομ. πληθ. τρῖς, 13) αὐτοσαυτός, 14) τῆνος=ἐνεῖνος, 15) ἄρθρο ὡς ἀναφορικὸ, 16) ἄνωθᾶ, ἔμπροσθᾶ, 17) ἀπαρέμφ. -εν, -μεν, 18) ἔντες=ὄντες, 19) 3. πληθ. πρ. -ντω

Εἰδικὰ χαρακτηριστικά : 1) δοτ. πληθ. ἔντασι, 2) τετελεσμένος μέλλοντας γεγράφεται, 3) πόλιστος=πλεῖστος, 4) ποτικαλγω=προκλείω

Ἐπίδρασις τῆς ἄττικῆς κοινῆς ἐμφανίζεται τὸν 4. αἰ. π. Χ., ἰδίως στὰ ἀριθμητικά (π.χ. τρεῖς καὶ τρεῖς, ἦοι καὶ τοῖς).

γ) ἀργεῖα (ἢ ἀργολικῇ στὸ Ἄργος, Μυκήνες, Τροιζήνα, Ἐπίδαυρος, Αἰγίνα) : (ἐκτός ἀπὸ γνῶρίσματα τῆς Δ ἐλληνικῆς, ἀλλὰ "δικάσσαι" ἀντὶ "δικάζει") παρουσιάζει συνήθως μαζί μὲ ἄλλες διαλέκτους :

1)κάποτε η,ω,ει,ι,ου=ε̄,ε̄, 2)κάποτε ι(ε μπροστά σέ Φ, 3)βδ̄ν=βοῦν, 4)ο(εο+ντ, 5)γρ̄φ̄ε̄υς, 6)φο'όλες τ̄ς θέσεις σ̄τ̄ς παλαιότερες ἐπιγραφές, ἀρκτικό ὡς τὸ 400 π.Χ., 7)σ μεταξύ φωνηέντων>η ἢ ρ, 8)αἷτ.πληθ.-ανς,-ονς,-ινς(ἀλλά καὶ -ας,-ος,σπάνια-ως), 9)πάνσα, 10)ποῖ=πρός, 11)πεδ̄α=μετ̄α, 12)ὄνομ. τὺ καὶ ὡς αἷτ., 13)τ̄ηνος=ἐκεῖνος, 14)συντ̄ξ̄ησι, 15)ἀπαρέμφ.-εν,-μεν, 16)3.πληθ.προστ.-ντω, 17)ἔσσα=οὔσα, 18)ἔχθ̄οι=ἐκτός, ἄνευ, 19)ἀποκοπή (π.χ.πάρ,πδ,κἀ), 20)δασεῖα μ̄ καίποιες ἀνωμαλίες, 21)ἔς=ἐκ, 22)αὐταυτός, κᾶ.

Ἡ διάλεκτος τοῦ Ἀργούς παρουσιάζει διαφορές μέ τ̄ς ἄλλες ἀνατολικές πόλεις (Ἐπίδαυρος),ποῦ δειχνουν νωρίς ἀττική ἐπίδραση (4.αἷ.π.Χ.).

δ)κορινθιακή (Κόρινθος μέ ἀποικίες:Κέρκυρα,Λευκάδα,Συρακοῦσες κτλ.,Σικυώνα,Φλιοῦντα κτλ.): (ἐκτός ἀπό γνωρίσματα τ̄ης Δ ἑλληνικ̄ς)παρουσιάζει κοινά μέ ἄλλες διαλέκτους : 1)ευ(εο, 2)'Απέλλων='Απόλλων, 3)ντ,νθ=λτ,λθ (π.χ.ἐνθεῖν), 4)μεῖς=μήν, 5).κύρια ὀνόματα ἀπό ὑποκοριστικά σέ -ην, 6)δοτ.πληθ.συμφωνικῶν θεμάτων -εσσι, 7)3.πληθ.προστ.-ντω, 8)φο'όλες τ̄ς θέσεις, 9)ἀπαρέμφ.-ειν,-μεν, 10)ἀποκοπή σπάνια, 11)δοτ.Διελ,12)αὐτοσαυτός

Εἰδικά χαρακτηριστικά : πολὺ νωρίς μονοφθογγισμός εἰ,ου.

Μετά τ̄ς παλαιότερες ἐπιγραφές σ̄τ̄ ἐπιχώριο ἀλφάβητο:λίγες ὡς τὸν 3.καὶ 2.αἷ.π.Χ.,ὅπου παρουσιάζεται ἀττική ἐπίδραση .

ε)μεσσηνιακή : ὑλικὸ πολὺ ἀργά,ὅταν ἡ διάλεκτος δέν ἦταν πιά καθαρή.

στ)μεγαρική (Μέγαρα καὶ ἀποικίες Σικελίας,Προποντίδας καὶ Βοσπόρου): (ἐκτός ἀπό γνωρίσματα τ̄ης Δ ἑλληνικ̄ς)ἔχει κοινά μέ ἄλλες διαλέκτους : 1)ἀμφιλλ̄ε̄γω, 2)ευ=εο (ἀργά), 3)Ε,ει,Ο,ου=ε̄,ε̄, 4)φ>ἐκτός ἀπό τὸ ἀρκτικό (5.αἷ.π.Χ.), 5)γεν.ἐν.ἄρσεν. Φάγας, 6)μεῖς=μήν, 7)τράφω=τρέφω, 8)φίντων=φίλων, 9)ἀποκοπή συνδέσμων, 10)τοῦτοι=οὗτοι, 11)ἀπαρέμφ.-ειν,-μεν,12)τ̄ημος, κᾶ.

Εἰδικά χαρακτηριστικά : 1)θ̄ε̄δωρος, 2)σά=τινα, 3)ἐνπ̄ιδες=ἐλπιδες, κᾶ.'Επίδραση ἀττικ̄ς κοιν̄ς ἀπό τέλος 4.αἷ.π.Χ.

ζ)ροδιακή (Ρόδος,Κάρπαθος,Τήλος,Σύμη,Γέλα,'Ακράγαντας κᾶ): (ἐκτός ἀπό γνωρίσματα τ̄ης Δ ἑλληνικ̄ς)ἔχει κοινά μέ ἄλλες διαλέκτους : 1)η,ω καὶ εἰ,ου=ε̄,ε̄, 2)ευ=εο, 3)ἱαρός,ἱερός, 4)υἷς.'μέχρι', 5)ὄκκα(ὄκα κα=ὄτε, 6)3.πληθ.προστ.-ντω, 7)τιμ̄εω=τιμ̄ώ, 8)τὸ F χάνεται νωρίς, 9)τ̄δ̄ζε=τ̄δ̄δε, 10)γεν.'Ιδαμεν̄ος,11)κ̄ηνος

Εἰδικά χαρακτηριστικά : 1)ἀπαρέμφ.-μειν, 2)κτοῖνα 'περιφερειακή διαίρεση'(πβ.κρητομυκηναϊκὸ *ko-to-na*) κᾶ.

Οἱ περισσότερες ἐπιγραφές εἶναι ἀπό τὸν 3.αἷ.π.Χ.καὶ δειχνουν ἐπίδραση τ̄ης δωρικ̄ς κοιν̄ς (ὡς τὸν 2.αἷ.μ.Χ.).

η) κῶα (κῶς, κάλυμνος) : (ἐκτός ἀπό γνωρίσματα τῆς Δ ἑλληνικῆς) ἔχει κοινά μέ ἄλλες διαλέκτους : 1) η, ω καὶ εἰ, ου = ξ, ρ, 2) ευ = εο, ε + ϑ (π.χ. κυεύσα), 3) τάμνω = τέμνω, 4) αἰτ. πληθ. τῶν ο-θεμάτων σέ -ος 5) ὑποτακτ. ἀορίστου μέ βραχύ Φ, 6) ἀπαρέμφ. -εν καὶ στά συνηρημένα, -μεν, 7) 3. πληθ. προστ. -ντω, 8) τό F χάνεται νωρίς, 9) τοῦτοι, κᾶ.

οἱ περισσότερες ἐπιγραφές εἶναι τοῦ 3. αἰ. π.Χ. καὶ στήν δωρικὴ κοινή.

θ) θηραϊκή (θήρα, μήλος, κυρήνη κᾶ.) : (ἐκτός ἀπό γνωρίσματα τῆς Δ ἑλληνικῆς) ἔχει κοινά μέ ἄλλες διαλέκτους : 1) η, ω = ξ, ρ, 2) ευ < εο, 3) τό F χάθηκε πολὺ νωρίς, 4) ρρ = ρσ, 5) -νς) -ς χωρὶς ἀντέκταση, 6) ἀπαρέμφ. θεματικῶν τύπων -εν, 7) ἀφομοίωση τελικῶν ν, ς σέ ἐπόμενο λ, 8) ἄρθρο ὡς ἀναφορικόν, 9) παθητικὸς μέλλοντας μέ ἐνεργ. καταλήξεις, 10) -τηρ = -της, 11) 3. πληθ. προστ. -ντων, κᾶ.

Εἰδικὰ τῆς κυρήνης : 1) ε < εο + ντ, 2) ὄνομ. καὶ αἰτ. πληθ. ἰαρές

ι) κρητική : (ἐκτός ἀπό γνωρίσματα τῆς Δ ἑλληνικῆς, ἀλλὰ οἱ, αἰ, ἄρτεμις ἀντί τοῦ, ταί, ἄρταμις) ἔχει κοινά μέ ἄλλες διαλέκτους : 1) η, ω = ξ, ρ, 2) ξήνος < ξένφος, 3) ι < ε μπρῶστά σέ Φ, 4) τράπτω, τράφω, 5) ἄελλων, 6) ψίλωση, 7) ἀρκτικό F ὡς τὸν 3. αἰ. π.Χ., κάποτε μέ β, μεταξύ φωνηέντων μόνο σέ σύνθετα, 8) πᾶνσα, -ονς (ἀλλὰ καὶ -ος), 9) ττ = πτ καὶ κτ (καὶ σπάνια στ), 10) ὁπόττος, 11) ἔς = ἐξ + Σ, 12) αὐτόν = αὐτό, 13) πρὸθα = πρὸσθε, 14) πεδά = μετά, 15) ἐνόδος, ἔξι = ἐντός, ἔξω, 16) μάλτυρες = μάρτυρες, 17) δδ (κάποτε ττ) = ς, 18) γγ, γ = σγ, 19) ὑποτακτ. ἀορίστου μέ βραχύ φωνήεν, 20) ὑποτακτ. πέπαται, 21) ἀπαρέμφ. -εν καὶ στά συνηρημένα, 22) ρήμ. τύποι -εω = -αω, 23) ἴαττα = οὔσα, 24) ἀντίγρῳφον, 25) φ = σφ, 26) πρῶιμη ἀπώλεια δοῦκοῦ, 27) εἰν αὐτόι = ἐαυτοῖ, 28) παθητ. μέλλ. μέ ἐνεργητ. καταλήξεις, 29) 3. πληθ. παρακειμ. ἀπελσάλκνντι, 30) 3. πληθ. προστ. -ντων, κᾶ.

Εἰδικὰ χαρακτηριστικά : 1) θθ (καὶ τθ) = σθ, 2) θθ = σσ (ἀργά), 3) νν = ρν, 4) μμ = μν, 5) πρεῦγυς, πρελγῶν κτλ. = πρέσβυς κτλ., 6) πιδ ἐκτεταμένη ἀφομοίωση στήν φωνητική τῆς φράσης ἀπὸ ἀλλοῦ, 7) αἰτ. πληθ. συμφωνικῶν θεμάτων -ανς, 8) αἰτ. πληθ. τρίνις, 9) ὅτις, γεν. ἐν. ὅτι, οοτ. ἐν. ὅτιμι, αἰτ. πληθ. ἄτι, 10) ὅτερος = ὁπότερος, 11) τελικὸς σύνδεσμος ὅπαι, 12) πορτί = πρὸς, 13) ἀπαρέμφ. -μην, 14) νεότας, γεν. ἐν. νεότας, αἰτ. νεότα, 15) δέφυρα = γέφυρα, 16) τνατός = θν-

Τὰ παραπάνω γνωρίσματα εἶναι κυρίως τῆς κεντρικῆς Κρήτης (Γόρτυνα, Κνωσὸς κτλ.). Ἡ Δ καὶ Α Κρήτη διασώζουν μεταγενέστερες ἐπιγραφές μέ ἀττική καὶ δωρικὴ ἐπίδραση (διαφέρουν ἀπὸ τὴν κεντρικὴ σὲ ὅτι τό εο > ο ἢ ω καὶ ὄχι ιο).

ΣΗΜΕΙΩΣΗ : ΑΕ διάλεκτος εἶναι καὶ ἡ λίγο γνωστὴ παμφυλιακή, ποὺ ἔχει σχέσεις μέ τὴν ἀρκαδοκυπριακή, δυτικοελληνική, κρητική.

Γ. ΝΕΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΙ

Ι. ΔΥΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ.

1. Μωραΐτικα. Χαρακτηριστικά : 1) ἀρχαῖος φωνηεντισμός καὶ συμφωνισμός (π.χ. κουβαλῶ, ἐνῶ ἄλλου κβαλῶ), 2) διατήρηση τῆς ἄτονης συλλαβικῆς αὔξεσης σὲ πολλά μέρη, 3) τὰ σ, ξ, ψ προφέρονται παχιά συχνότερα ἀπὸ ἄλλου, 4) "πές το μου" ἀντὶ "πές μου το"

2. Μανιάτικα : 1) ΑΕυ=ου (π.χ. Ὀῖτυλος=Βοῖτουλο, σκυλιά=σκουλά), 2) ωου (π.χ. φουλιά, χτού=8), 3) τὰ -λα, -έα φυλάγονται, 4) ἐπένθεση τοῦ ἡμίφωνου ι (π.χ. μεριά>μεῖρά), 5) τὸ -ς συχνά χάνεται (π.χ. ὁ πατέρα), 6) τὸ δ χάνεται μετὰ φωνηέντων, ποὺ συναιροῦνται κατόπι (π.χ. κουνουπιδι>κουνουπί), 7) τὰ γε, γι>ζε, ζι, 8) σέ, σᾶς>ζε, ζᾶς, 9) τὰ κε, κι>τσε, τοι ἢ κ'ε, κ'ι, 10) 3. πληθ. παθητ. ἄορ. στου -νι (π.χ. μαζεῦτηνα), 11) 3. πληθ. παθητ. ἄορ. ὑποτακτ. -οῦ (π.χ. νά χαθοῦ= νά χαθοῦνε), 12) ἀρχαῖοις: Νάπα < νάπη, καρέα < καρυά, κᾶ.

Με τὰ μανιάτικα φαίνεται ὅτι συγγενεύουν τὰ κορσικανικά, ποὺ τὰ μιλοῦσαν Ἕλληνες ἄποικοι ὡς τὸν περασμένο αἰῶνα : 1) υ=ου (π.χ. σοῦκο), 2) ἀσυνέζητα ἑα, ἱα (π.χ. μερέα), 3) τὰ κ, χ, γ + ι, ε ἔγιναν ἀντιστοιχὰ ἱξ, ξ, ζ (π.χ. τξάλ, ξαιρετῶ, ξέρος), 4) μερικά ρήματα σέ -έσκω (π.χ. ἀλαφρυνέσκω), 5) λεξιλόγιο : ἑλληνικὲς λέξεις (ἄρα 'τίποτε' ὁδὲν ἔχω ἄρα), ἄμερδ 'ἀλάτι', κᾶματος 'ὄργωμα') καὶ ἄφθονες ἰταλικὲς, 6) ξενισμοί (π.χ. πῶς στέκεσαι ; < ἰταλ. come sta ?).

3. Ἐπτανησιώτικα. Διαφέρουν λίγο ἀπὸ τὰ ἰδιώματα τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδας, μετὰ πολλές ἰταλικὲς (βερετσιάνικες) λέξεις καὶ λίγες τουρκικὲς. Χαρακτηριστικά : 1) τὰ mb, nd, ng προφέρονται b, d, g (πρ. Α Στερεά, Θεσσαλία, Α Μακεδονία, Θράκη), 2) τσοῦ, τση, τσι ἀντὶ τοῦς, τῆς, τῖς, 3) διατήρηση ἄτονης συλλαβικῆς αὔξεσης (σ' ὀρισμένα ὅμως ρήματα ὁδὲν διακρίνεται ὁ ἐνεστ. ἀπὸ τὸν παρατατ. : ἀρχίζετε), 4) τὰ παθητ. περισπώμενα λήγουν σέ -ιόμαι (π.χ. τραβιόμαι), 5) ὄχ= ἔκ, ἐκειός= ἐκεῖνος, 6) μερικά θηλυκά σέ -α ἔχουν γεν.-ὸς (π.χ. κοπελός), 7) μετοχή σέ -αδός γιὰ ἰταλικῆς προελεύσεως ρήματα (π.χ. στραπατσάδος), 8) τοπικά ἐπιρρήματα σέ -θιδ (π.χ. ἀποκατωθιδ) καὶ ὑποκοριστικά σέ -έλι, -έλικος (π.χ. μικρέλικος), 9) τοπωνύμια σέ -άδες, 10) βρέχουμου= βρέχομε, βρέχομαι, 11) χρῆση ἀναβητων τύπων παρατατικοῦ γιὰ 2. πρδσ. προστακτικῆς (π.χ. καθόσουνε'), 12) τοπωνύμια σέ -άτα, 13) τὰ εο, εο μένουν ἀσυνέζητα ἐκτός ἂν προηγῆται κγ, χ, λ, ν. Τὰ 7, 8, 9 στήν Κέρκυρα, τὸ 10 στοὺς Παξοὺς, τὰ 11, 12 στὴν Κεφαλληνία καὶ Λευκάδα, τὸ 13 στὴ Ζάκυνθο.

4. Μεγαροαιγινητικά, παλαιὰ ἀθηναϊκά, κουμιώτικα : 1) ΑΕ υ, οἰς ιου, ου (μετὰ ἀπὸ σ, πρ. ὁροσά < ὁροσιά) π.χ. ἄχουρο, ἔτσοῦλος, 2) ἀσύμ. ζητα ἑα, εα, 3) τσιτακισμός : κ, γκ + ι, ε > τσ, τς, 4) ἐνεργητικὸς ἄοριστ

σβ -κα (π.χ. ἄκουκα, ἄκουτσες), 5) παθητ. ἄδριστος ἐλύθηνα, ἐστάθης (στά μέγαρα, αἴγινα, κύμη), 6) πῖς, πίνος, ποῖοι ; (Μέγαρα), 7) γλέπω (Μέγαρα) - λῑέπω (Π. Ἀθήνα) - λέποι (κύμη), 8) ἄκλιτο φέλλοντες = φέλλοντας (κύμη).

Τά παλιά ἄθηναικά, πού δέν μιλοῦνται πιά, παρουσιάζουν : 1) ἄ-χιουρα, βουτσά=βυτῶ, 2) ὕγρη προφορά τοῦ λ (π.χ. λιοῦκος=λύκος), 3) κ, γ, τ + ι, ε > τσ (π.χ. κατσά=κακιᾶ), 4) σκυ>ξ του > ξου (π.χ. ξουλί), 5) ὁ γάλας, ὁ στόμας (καί στήν κύμη), 6) λεξιλόγιο : ἰβολ 'μπά', γνάγκαρο 'σῶερο πού ἔκλεινε τήν ἐξώπορτα' καί Γναγκαράτοι 'Ἀθηναῖοι', μονοτάρου 'ἀμέσως', ντά λιές 'τέ λές'· κᾶ.

5. Ρουμελιώτικα καί ἡπειρώτικα. Ἔχουν μέ τά μωραῖτικα καί τά ἄλλα νότια ἰδιώματα κοινή τή χρήση τῆς πλάγιας καί χαριστικῆς γενικῆς (π.χ. σοῦ λέω, κάνε μου τή χάρη) καί μέ τά θεσσαλομακεδονικά (καί τῆς Σάμου) τόν βόρειο φωνηεντισμό (τά ἄτονα ε, ο > ι, υ καί τά ἄτονα ι, υ > φ, π.χ. χαλριτι, γρούν=γουρούνι), τήν διατήρηση στήν κλίση τῶν ρημάτων τοῦ τόνου στήν ἴδια συλλαβή (τοῦ ἐνικοῦ) ἢ τήν ἀνάπτυξη δευτέρου τόνου (π.χ. ἔφαγαμι, ἔφαγαμέ) καί τήν ἀπώλεια τῆς ἄτονης συλλαβικῆς αὐξήσεως (π.χ. παρατατ. καθόμαστε, πού διαφοροποιεῖται ἀπό τόν ὁμοῦχο ἐνεστώτα μέ διαφορετικές καταλήξεις, π.χ. καθόμασταν). Ὁ βόρειος φωνηεντισμός (πού δημιουργεῖ πολλά καί ποικίλα συμφωνικά συμπλέγματα καί ἀλλαγές προφορᾶς, π.χ. φλός, ξός = χρυσός, μπλάρ=μουλάρι) δέν ἀκολουθεῖται τελείως ἀπό τά ἡμιβόρεια ἰδιώματα, πού εἶτε διατηροῦν τά ἄτονα ι, υ ἀλλά τρέπουν τά ε, ο σέ ι, υ (Λιβύσι Λυκίας), εἶτε χάνουν τά ἄτονα ι, υ ἀλλά διατηροῦν τά ἄτονα ε, ο (Σκύρος κᾶ), εἶτε τρέπουν καί ἄτονα ε, ο σέ φ (Κομοτινή).

α) ρουμελιώτικα : 1) προχωρημένος τύπος τοῦ βόρειου φωνηεντισμοῦ (μαζῖ μέ θεσσαλικά), 2) τὸ γ > φ μεταξύ φ καί ι, ε (π.χ. μάειρας), 3) πυρκαῖά, τελειώνω: τετρασύλλαβα, 4) διατήρηση τοῦ -ν στήν αἰτ. ἄρσεν. (τοῦν βρήκαμι, κανέναν), 5) ἀλλά ἀντί μά, 6) γεν. πληθ. οὔδετ. σέ -οῦνις (π.χ. πιδιοῦνις=παιδιῶν) στή Σκόπελο, Σάμο, Β. Εὐβοίᾳ

β) ἡπειρώτικα : 1) ἐνεργ. παρατατ. καί ἄδριστος μέ -μαν, -ταν (π.χ. λέγαμαν, εἶδαταν), 2) ἐνεργ. ἄδρ. σέ -κα (π.χ. ἐπικα), 3) τοπω νύμια σέ -άτες, 4) ἀναλυτικοί ρημ. τύποι τῶν περισπωμένων (π.χ. πη δᾶω, πηδάεις), 5) παθητ. παρατατ. σέ -μασταν, -σταν, 6) ὄχ=ἐκ, κᾶ. Τά χιμαριώτικα τῆς Β. Ἠπείρου δέν ἔχουν τὸ βόρειο φωνηεντισμό.

γ) σαρακατσαναίικα. Τά μιλοῦν νομάδες κτηνοτρόφοι (διαφορετικοί ἀπό τοὺς Κουτσόβλαχους, πού εἶναι διγλωσσοί, μιλοῦν ἀρμουνικά) καί συγγενεῶν μέ τά ἡπειρώτικα καί τά αἰτωλικά. Χαρακτηριστικά : 1) τὸ ε γίνεται ἀνοικτότερο μπροστά σέ ἄ, ο, υ (ἄ), 2) ἰ ἀν-τέ ὁ.

6. Θεσσαλικά, μακεδονικά, θρακικά (Α από τήν Πίνδο καὶ Β ἀπὸ τήν Ὑθρη, στίς βόρειες Σποράδες καὶ ἄλλα νησιά τοῦ Αἰγαίου, στήν ἡροποντίδα) : 1) σύνταξη μέ πλάγια αἰτιατική (π.χ. τὸν εἶπα), 2) βόρειος φωνηεντισμός (συχνά στὸν ἡμιβόρειο τύπο), 3) κλονισμένη χρήση τῆς γενικῆς (π.χ. στή μέση στ' ἁλῶνι ἀντὶ τοῦ ἁλωνιοῦ), 4) ἰ ἀντὶ ὁ (π.χ. ἰ κώστας, ἰ οὐρανός), 5) τὰ λ, ν + ἰ, ε > οὐρανικά (π.χ. λέμι, ἰ Ν' (λους) στὰ θεσσαλικά, 6) συνίζηση τῶν εα, εο σέ ᾱα, ὄο (π.χ. παχᾱά=παχιά), 7) ἀνάπτυξη δευτέρου τόνου ρημάτων δυὸ συλλαβές μετὰ τὸν πρῶτο καὶ ὅχι τρεῖς (π.χ. ἔφαγάμε), 8) ὑποκοριστικά σέ-οὔδι (Α Μακεδονία, Ὑράκη, Ἰμβρος) καὶ -έλι (Μυτιλήνη), 9) θά διῶ (ἐνῶ θά διῶ στή Ροῦμελη καὶ Θεσσαλία, θά ὀῶ στήν Πελοπόννησο).

Τὰ μαστοριανά ἔχουν : 1) ἔκθλιψη τοῦ α μπροστά σέ πιὸ ἀδύνατα Φ (π.χ. μ' εἶχεν=μά εἶχε), 2) καὶ Φ > κὶ Φ- (π.χ. κὶ ἔφυγαν), 3) λ+ε οὐρανικό (π.χ. λ' ἐν), 4) διατήρηση τοῦ τελικοῦ ν, 5) ἀποφυγή γεν. πληθ., 6) ἔφαγάμε, 7) λέξεις ἰδιωματικές (π.χ. μυρισματαῖδα=μυρωδιὰ), 8) ἀρχαϊσμοί (π.χ. κοῦτλο 'ἐύλινο γουόλ': ΑΒ κοτύλη), 9) ξένες λέξεις (τουρκικές, σλαβικές) καὶ ξενισμοί (π.χ. μέ τρώγεται=θέλω νά φάω).

Στήν Α Θράκη μιλοῦν σήμερα τὰ ἑλληνικά μόνο στήν Πόλη, χωρὶς τὸν βόρειο φωνηεντισμό (συνεχίζουν τήν παράδοση τῆς μεσαιωνικῆς κοινῆς), ποῦ παρατηρεῖται ἀντίθετα στὰ σαμοθρακιώτικα (ὅπου ἐπέσης παρουσιάζεται συχνά ἀπώλεια τῶν λ, ρ μέ διφθογγισμό, ἀντέκταση καὶ μετακίνηση τοῦ τόνου, π.χ. ἀοεῖφ=ἀδέρφι, βέεε=βρέξη).

7. Σκυριανά : 1) τὰ ἄτονα ι, υ > φ, 2) τσιτακισμός, 3) ρι > ρζι καὶ ρζι > τζι (π.χ. καθάρζι=κριθάρι), 4) οὐσιαστικά, ἐπίθετα καὶ μετοχές σέ -ος > -ες (π.χ. πικρές=πικρός).

8. Κυκλαδοκρητικά : (μέ μεγάλη ποικιλία κατὰ τὰ νησιά) 1) τσιτακισμός : κ, γι + ι, ε > τσ, τς (π.χ. τσεφάλι), 2) τδ ἰ χάνεται μετὰ τὰ σ, ζ (π.χ. μαγαζά, μοιρασά), 3) τὰ mb, nd, ng > b, d, g, 4) ἀνάπτυξη γ μετὰ ξύ β καὶ Φ (π.χ. κόβγω), 5) τοὺς > τὶς, τς, τσί (π.χ. τὶς γιατροί), 6) αἰτ. πληθ. σέ -οι τῶν ἄρσεν. σέ -ος, 7) ἀντωνυμία τῶν (ε) καὶ τῶς ἀντὶ τοὺς (π.χ. τὰ παιδιὰ τῶνε), 8) ἔντα ἀντὶ τῆς, 9) διατήρηση τῆς συλλαβικῆς αὔξεσης καὶ συχνά καὶ τῆς χρονικῆς, ποῦ χρησιμεύει καὶ γιά συλλαβική (π.χ. ἦπεσα), 10) ἡ ἄτονη προσωπική ἀντωνυμία ἀκολουθεῖ τὸ ρῆμα (π.χ. ρλέπω σε).

Ἡ Τήνος καὶ Ἔνα μέρος τῆς Ἀνδρου παρουσιάζουν τὸν βόρειο φωνηεντισμό, ἐνῶ πολλὰ ἀπὸ τὰ γνωρίσματα εἶναι κοινὰ μέ ἄλλες διαλέκτους (π.χ. τὰ 1, 3, 10).

Τὰ κρητικά, ποῦ παρουσιάζουν τὰ χαρακτηριστικά : 1) τι, ντι + Φ > θι, δι (π.χ. μαθιά, ντόδια=δόντια), 2) περιφραστικός μέλλοντας (π.χ. νά φέρω θέλω), 3) πρόταξη προσωπικῆς ἀντωνυμίας στήν προστακτική

(π.χ. ἓνα κρασί μοῦ βάλε'), 4) ἄφθονες ἰδιωματικές λέξεις (π.χ. θέτω 'πλαγιάζω', πράμα 'τίποτε', χτήμα 'ζώω'), διαίρεθονται σέ :

(α) ἀνατολικῆς κρήτης (καὶ 'Ηρακλείου) : 1) πλούσος, μαγαζά, 2) μερά=μεριά, 3) τως=τους (παιδιά δως), 4) συλλαβική αὔξηση ἥ- (π.χ. ἥφερα, ἀλλά ἐφέραμε), 5) 3. πληθ. ἐνεστώτα ἐνεργ. φ.-οῦνε (π.χ. γέλοῦνε), 6) 3. ἐν. παρατατ.-ετο (π.χ. ἐφαίνετο), 7) παθητ. ἄδριστος -θηκα

(β) δυτικῆς κρήτης (Ρέθυμνο, Χανιά, Σφακιά) : 1) πλούσιος, μαγαζιά, 2) μερέ=μεριά, 3) τὰ παιδιά δωνε, 4) συλλαβική αὔξηση ἐ- (π.χ. ἐφερα - ἐφέραμε), 5) 3. πληθ. ἐνεστ.-οῦσι (π.χ. λέγουσι), 6) παθητ. ἄδριστος ἐδέθη, -ης, -η, ἀλλά ἐδεθήκαμε κτλ.

II. ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΜΑΔΑ.

1. Νοτιοανατολικά ἰδιώματα.

Μιλιοῦνται στὰ νησιά τοῦ ΝΑ Αἰγαίου (Χίος, Ἱκαριά, Δωδεκάνησα) καὶ ἔχουν δεχτῇ ἐπιδράσεις ἀπὸ τὰ κυκλαδοκρητικά καὶ τὰ κυπριώτικα (καταλήξεις ρημ.-εὐγω/-εὐνω/ἐύγω, -οῦσι(ν), -αῖσι(ν), ἄντωνυμ.: ἴντα=τί, σύνταξη "βλέπω σε", καὶ εἰδικὰ ἀπὸ τὰ κυπριώτικα τὰ διπλά σύμφωνα (θάλασ-σα, τίποτε), τῇ διατήρηση καὶ ἀφομοίωση τελικοῦ ν (χαρτίν, τόγ γιδμ μου) καὶ ποικίλα παθήματα συμφώνων).

Χαρακτηριστικά : 1) ἀδύνατη ἄρθρωση ἢ πέσιμο τῶν β, δ, γ μετὰ ἐξ ὠνηέντων (π.χ. κουαῶ), 2) ἄηχο Σ+ι>ξ, σ (π.χ. πξάνω), ἡχηρὸ Σ+ι>ξ (π.χ. σέρξα=χέρια), 3) τὰ ρδ, ργ, βγ> ρτ, ρκ, βκ (π.χ. ἀβκά), 4) διατήρηση τῆς συλλαβικῆς καὶ χρονικῆς αὔξεσης (π.χ. ἡθώρουν μέ χρονι ἀντὶ συλλαβική, ἀλλὰ καὶ ἐγαποῦσαν μέ συλλαβ. ἀντὶ χρονική), 5) τὰ κκ, ηκ, ττ προφέρονται σέ πολλά νησιά κχ, πφ, τθ ἢ κ', π', τ'.

α) χιώτικα : 1) τσιτακισμός (π.χ. πῆεν τζ' ἤφερεν), 2) ἀποβολὴ Σ μετὰ ἐξ ὠνηέντων καὶ συναίρεση (συνήθως, π.χ. τρώγει>τρῶ), 3) τούς>τῶς, κἄ. Ὅμοια μ' αὐτὰ εἶναι τὰ συμρινιώτικα.

β) καλυμνιώτικα : 1) τὸ ι γίνεται ἀνάλογα μέ τὸ προηγούμενο Σ σ, ζ, τσ, τζ (π.χ. πσός, σέρξα, ἡλτσος, παάρτζα=ποδάρια), 2) τσιτακισμός (π.χ. ληνιτσά=ἐλληνικά), 3) χ+ι, ε>σ (π.χ. ἔσει), 4) θ>τθ (τθάνατος)

γ) καρπαθιώτικα : 1) τσιτακισμός (π.χ. ἥστουφε=ἔσκυφε), 2) τὸ ζ προφέρεται διπλό, 3) τὸ τελικὸ ν διασώζεται μόνον στὴν συμποροφά (π.χ. ἥβρασιν ὄξω), 4) τὰ πια, μπια προφέρονται περὶπου μτο (π.χ. μτσάνω<πιάνω), 5) τὸ λλ>λο σέ πολλά χωριά (π.χ. λαλόδ 'γιαγιά'), 6) τὸ σσ>τσ (θάλατσα, τὸ κορμίτ σου)

2. Κυπριώτικα.

Αποτελοῦν ἐνδιάμεσο τύπο (μεταξὺ δωδεκανησιανῶν καὶ μικρασιατικῶν) μέ ἀρχαῖσμούς καὶ ξένες ἐπιδράσεις (γαλλικῇ, ἀγγλικῇ).

Χαρακτηριστικά : 1) Σ+ι>Σκ (π.χ. δκυδ), 2) ρ+ι>ρκ (π.χ. κονταρκά), 3) ργ, ρδ>ρκ, ρτ (π.χ. πύρκος), 4) βγ, βδ, γδ>βκ, βτ, γτ (π.χ.

μκαίνω, γτέρνω), 5) ἐγώ > ἐγιώ ἢ ἐγιώνη, 6) ἐννά = θά, 7) ρχ > ρκ (π.χ. ἔρκουμαι), 8) τὰ β, δ, γ μεταξύ φωνηέντων χάνονται (π.χ. κούρας), 9) διατήρηση διπλῶν ζ, 10) ἔγκλιση : ἔθ θερίζω = δέν θ., κᾶ.

3. Μικρασιατικά ἰδιώματα.

Ἀπό τό λεξιλόγιο τῶν ἰδιωμάτων αὐτῶν λείπουν λέξεις δάνει-
ες ἀπό τὰ ἰταλικά, σλαβικά, ἀλβανικά, ὑπάρχουν ὅμως ἀρκετές παλιές
λατινικές. Στά καππαδοκικά καί φαρασιώτικα παρατηρεῖται ἔντονη
τουρκική ἐπίδραση (καί ἀρμενική μέσω τῶν τουρκικῶν) : φωνητική
(φωνηεντική ἀρμονία, φθογγοί q, tʰ, dʒ, ʈ, ü, i), μορφολογική (χάσιμο γε-
νῶν, περιορισμός ἀρθροῦ, διαμόρφωση κλίσης, κλίση ρημάτων κᾶ.), τουρ-
κισμοί (κόρης του σπλτξί, Μαρία κί εἴπι = καί ἡ Μαρία εἶπε). Τά μι-
κρασιατικά διακρίνονται σέ :

(α) ΝΔ οἰκογένεια (Λιβέσι, Σίλη) : 1) δικός μου, 2) παθητ. ἀόριστ
-κα, 3) 1. ἐν. παθητ. ἐνεστώτα -ουμου (π.χ. φερτώννουμου)

(β) ΒΑ οἰκογένεια (καππαδοκία, Φάρασα, Πιδνός) : 1) διάκριση ἐν-
κλίση τῶν οὐσιαστικῶν τῶν προσώπων καί ἀψύχων, 2) διατήρηση τῶν
ἐμὸς κτλ., 3) παθητ. ἀόρ. -α, -ης, -η, -αμε, 4) προσ. ἄντωνυμία μετά τό
ρήμα (π.χ. λέγ' ἄτον), 5) διατήρηση τῶν -οῦμαι ἀντὶ -ώνομαι, 6) ὑπο-
κοριστικά σέ -όπον, 7) ἄρνηση κί (< ἰων. οὐκ), 8) χ+ι, ε>ξ. Τά φαρα-
σιώτικα καί ποντιακά παρουσιάζουν μεγαλύτερη συγγένεια μεταξύ
τους (: ἀσυνίζητα (π.χ. χωρίζω), ια > ἄ, ἐκεῖνος καί ὡς αὐτοπαθής,
ἄρνηση κί, κοινὸ λεξιλόγιο).

α) λιβισιανὰ : 1) ἄτονα e, o > i, u (π.χ. εἴπιν), 2) τό -ν ἀφομοι-
ώνεται πρὸς ἀκόλουθο ἀρχικό Σ (π.χ. τόθ θεδν), 3) τὰ ἐξακολουθητι-
κά Σ μεταξύ φωνηέντων παραλείπονται σπάνια (π.χ. ἄ(γ)αθός), 4) ρδ
> ρτ (π.χ. καρτιά), 5) τό ἄρθρο ὁ > i, 6) τὰ ὀξύτονα οὐσιαστ. σέ -ός
λήγουν στόν πληθ. σέ -έ ἀντὶ -οί (π.χ. οἱ γιατρέ), 7) τὰ οὐσ. σέ -ας,
-ης ἔχουν πληθ. σέ -άροι (π.χ. ποπάδοι), 8) ἐγώ > ἰβώ, τό τίς κλίνε-
ται : γεν. τούνους, αἵτ. τίναν, πληθ. ποιέ, ποιανῶν, 9) ρήμ. ἀπό ἄ- ἔχουν
αὔξηση ἐ- (π.χ. ἔκουσα), 10) ἐνεστωτικά θέματα σέ -ννω (π.χ. καθίν-
νου = καθίζω), 11) τουρκική ἐπίδραση (στό λεξιλόγιο, προθετικό i-
στίς λβξεις ἀπό ΣΣ-, π.χ. ἰστράτα).

β) σιλιώτικα : 1) ἄτονα e, o > i, u συνήθως μόνο στίς καταλήξεις
(π.χ. πέσαν' i, ἡτου), 2) τὰ θ, δ > σ, ρ ὅταν εἶναι ἀρχικά, μεταξύ φωνη-
έντων καί στό σύμπλεγμα νθ (π.χ. σύρα, φλρι, κελ), 3) τ, ντ + i > tʰ, dʒ
(π.χ. τοῦτξη, ρόντξι = δόντι), 4) σ, ξ, φ, χ + i > ξ, κξ, πξ, ξ (π.χ. πξυξή),
5) λ, ν + i > ούρανικά, 6) τό ἄρσεν. καί θηλυκὸ ἄρθρο ἔμεινε μόνο
στήν. αἵτ. (π.χ. ἐνάκκα = ἡ γυναῖκα), 7) δεικτική ἄντωνυμία τούτους
καί τιάς, θηλυκὸ καί οὐδέτ. τιά, αἵτ. τιάν, 8) ἐνεργητικὸς παρατατι-
κὸς σέ -ινδσκα, -ινδντξίσκα (π.χ. σελίνσκα = ἦθελα), 9) τουρκισμοί

γ) καππαδοκικά :: 1) ἄτονα (κυρίως τελικά) $i, u > \emptyset$ (π.χ. τὸ σπῖτ, ἀλλὰ τὸ σπῖτι μ), 2) ἄτονα $e, o > i, u$ σὲ μερικά χωριά (π.χ. νίγιτι=γίνεται), 3) συχνή φωνηεντική ἀφομοίωση (π.χ. ἄνομος=ἄνεμος), 4) ἄτονο η συνήθως προφέρεται ε (π.χ. πεγάδ), 5) $\sigma\phi > \phi, \sigma, \phi\sigma$ (π.χ. ἔφσαξα), 6) στόν, στήν στά > σόν, σήν, σά, 7) περιορισμένη χρήση ἄρθρου (κυρίως τὸ, τά, π.χ. τ' ἄνθρωποι=οἱ ἄνθρωποι), 8) ἐπέκταση τῶν καταλήξεων -ι, -ιοῦ τῶν ὑποκοριστικῶν καὶ στά οὐσιαστ. σέ-ος (π.χ. μύλος, γεν. μυλιοῦ), 9) διαφορετική κλίση ἔμφυχων καὶ ἄφυχων, 10) ἔμδος, σὸς, ἡμέτερος (π.χ. τὸ μόν τὸ σπῖτ), 11) ἔνεργ. παρατατικούς βαρύτερων σέ -ισκα καὶ περισπώμενων σέ -ανα, -ινα (π.χ. γέλανα), 12) παθητ. σχηματισμοί σέ -οῦμαι, 13) παθητ. ἄδριστοι μέ τὸ α τοῦ ἔνεργ. ἁορίστου (π.χ. γενήθα), 14) χρήση τῆς παθητ.-μεστε καὶ δτήν ἔνεργ. φωνή (π.χ. ἔχουμεστε), 15) τουρκικὴ ἐπίδραση (π.χ. -ινις=πληθ.)

δ) φαρασιώτικα :: 1) σὲ μερικά μέρη τὸ ἄτονο e τῆς λήγουσας $i, \tau\acute{o}$ ἄτονο $o > u$, τὸ i μετὰ ἀπὸ τονισμένη συλλαβὴ χάνεται ὅταν ἀκολουθῇ σ (π.χ. βούτσε=βούτσησε), 2) τὸ τελικὸ $-s > \emptyset$ (π.χ. ὕρέφ=γυρεύεις), 3) $i + \gamma, \chi > ie$ (π.χ. λιέγω), 4) τὸ ἄτονο η προφέρεται συχνά e (π.χ. ψεδ=ψηλός), 5) τὸ $vy > vq$, 6) τὸ $\lambda + \alpha, o, u > \emptyset$ ἢ u, β, γ (π.χ. ἄγος=λ-, ἄζω=ἀλλάζω, ἄργο=ἄλογο), 7) τὰ ἄψυχα οὐσταστ. σέ -ἄς ἔχουν πληθ.-ἄδε (π.χ. παράς, παράδε, ἀλλὰ παπάς, παπάδοι), 8) λείπει ἡ γει πληθ., 9) τὰ ἐπίθετα σέ -ος ἔχουν ἓναν πτωτικὸ τύπο : ἔν.-ο, πληθ.-α, 10) ἀντωνυμία 3. προσ. ἁτέ, ἐγκλιτική το, τα, 11) ἔνεργ. παρατατ.-ηκα (π.χ. ποιάηκα=πουλοῦσα), 12) μικρὴ τουρκικὴ ἐπίδραση.

ε) ποντιακά :: 1) ΑΕ η συχνά e , 2) τὰ $ia, eo > \acute{a}, \acute{o}$ (κατὰ τόπους e, o) (π.χ. σπῆλθν), 3) ἄσυνίζητα $i\acute{a}, \acute{e}o$, 4) διατήρηση τοῦ τελικοῦ v καὶ ἀναλογικὴ προσθήκη τοῦ ἄλλοῦ (π.χ. στόμαν), 5) $\chi + i, e > \acute{s}$, 6) ἀποβολὴ τοῦ γ μετὰ $\acute{u}$ φωνηέντων (π.χ. ἐπήες), 7) $\sigma\phi > \sigma\pi$ (π.χ. σπάζω), 8) τὸ $\sigma\tau > \sigma$ στὰ ἐμπρόθετα ἄρθρα, 9) τονίζεται καὶ ἡ πέμπτη συλλαβὴ σὲ περίπτωσι ἐγκλίσεως (π.χ. κρέμασον ἄτο) ἢ ἀναπτύσσεται καὶ δευτερός τόνος (π.χ. ἔρχινεσαμέ=ἀρχίσαμε), 10) ἄρθρο τὰ μέ θηλυκὰ ζώων καὶ ἀψύχων στόνπληθ. (π.χ. τὰ κοσσάρες=οἱ κότες, τὰ πολιτεῖτες), 11) τὰ ἔναρθρα οὐσιαστ. σέ -ος λήγουν ὡς ὑποκείμενα σέ -ον (ὁ δᾶβολον, ἀλλὰ αὐτός ἐν δᾶβολος), 12) ἐπαναληπτικὴ (προσ.) ἀντων. 3. προσ. ἁτός, ἁτέ, ἁτό, γεν. ἁτ/τ, θηλ. ἁτ/ἁτες/τς κτλ., 13) ἁ-οῦτος=αὐτός, ντό=τί, 14) διατήρηση ἁτονης συλλαβικῆς αὐξησης καὶ ὡς χρονικῆς (π.χ. ἔκσα=ἄκουσα), 15) ἔνεργ. παρατατ. σέ -(ι)να (π.χ. ἐπαλ(ι)να), 16) τὰ παθητ. λήγουν σέ -κοῦμαι, -ίσκουμαι, -λουμαι, 17) 3. πληθ. ἐνεστώτα σέ -οονταν, 18) τὰ παθητ. σέ -ῶνω σχηματίζονται σέ -οῦμαι, 19) παθητ. ἁδριστος σέ -θα, -θες, -θεν, -θαμεν, -θατε, -θαν, 20) ἁδριστοι ἐποῦκα 'ἐκαμα', ἐγκαζ' ἡνεκα, ἐντῶκα 'χτύπησα',

21) προθετικό α σέ άντωνυμίες καί έπιρρήματα (π.χ. άπόσον), 22) άρνηση κι/κ', 23) ύποκοριστικά σέ -όπλον, -όπον, 24) τά λέγω, φέρνω κτλ. συντάσσονται μέ αϊ.τ. τοῦ προσώπου, 25) ή άντωνυμία άκολουθεῖ τό ρήμα (π.χ. λέγω σε), 26) τό λεξιλόγιο παρουσιάζει άρχαϊσμούς (π.χ. ρωθών, ώρνόν) καί έπιδράσεις άπό τά τουρκικά, άρμενικά, ρωσικά.

Τά ποντιακά ιδιώματα διαιροῦνται σέ τρεῖς ομάδες :

(1) δυτικά ή οίνουντιακά : 1) τά άτονα i, u προφέρονται, 2) τό τελικό ν παραλείπεται, 3) έχουν όχι μόνο "ό λύκον" αλλά καί "ό βασιλέαν", 4) προστακτ. άορίστου σέ -ε (π.χ. ποῖσε 'κάνε'), 5) τά ύποκοριστικά σχηματίζονται καί μέ τήν κατάλ.-λτσα.

(2) άνατολικά ή τραπεζουντιακά : 1) τά άτονα i, u χάνονται συχνά στή συλλαβή μετά τόν τόνο (π.χ. άθρώπς=άνθρώπους), 2) προστ. άορίστου σέ -σον (π.χ. ποῖσον),

(3) Νοτιοανατολικά ή χαλδιώτικα : μεγαλύτερη συγγένεια μέ τά παρασιώτικα καί έπίδραση άπό τά τουρκικά.

III. ΝΟΤΙΟΙΤΑΛΙΚΑ.

Χαρακτηριστικά : 1) άσυνίζητα ζα, έο, 2) τό τελικό s χάνεται (π.χ. γονέο=γονίδος), 3) λ, λλ > dd (π.χ. ποddύ=πολύ), 4) γ + α, ο, u > g (π.χ. έgώ), 5) τό ζ > τς, 6) τό νθ > ττ (π.χ. σπιττούddα=σπιθούλα), 7) τλσπο=κάνεις, 8) ζ. έν. παθητ. παρατατ. σέ -ετο, 9) προστ. άορίστου σέ -σο (π.χ. πλστεφο), 10) διατήρηση τής μετοχής τοῦ ένεργ. άορ. (π.χ. έχω gράφοντα), 11) διατήρηση άπαρεμφάτου ένεργ. καί παθητ. (π.χ. έσ σώτzw μιλήσει/σταθή=όέν μπορώ νά μιλήσω κτλ.), 12) διατήρηση όνοματικού άπαρεμφάτου (π.χ. τό άπεσάει=ό θάνατος), 13) λεξιλόγιο : gαμπρή (θηλ. τοῦ γαμπρός) κᾶ. Πολλές ιταλικές λέξεις καί λατινικές άγνωστες στά άλλα ιδιώματα (π.χ. μάνιο 'όμορφος' < λατ. mᾱgnus). Δείπουν οί σλαβικές καί ύπάρχουν έλάχιστες τουρκικές.

Τά κατωίταλικά διατήρησαν άρχαϊσμούς (δωρισμούς κᾶ.), αλλά όέχτηκαν μεγάλη έπίδραση άπό τά ιταλικά καί στή μορφολογία. Διαιροῦνται σέ :

α) μποβέζικα : 1) τό ω > ου, 2) τά κτ, πτ, χθ > στ (π.χ. νύστα, έ-στά), 3) τό σφ > σπ (π.χ. σπιστό=σφικτός), 4) τά ξ, ψ > τσ (π.χ. τούλγ τσωμί), 5) άφομόλωση (π.χ. καννίζω=καπνίζω), 6) τά ρήμ. σέ -εύω λήγουν σέ -έggουω (π.χ. πιστέggουω), 7) διατήρηση θηλ. έπιθέτων σέ -ος (π.χ. ότοιμο=έτοιμος 'έγκυος'), 8) ζ. πληθ. ένεστ. σέ -ουσι, 9) λείψανα παλιών δωρικών στοιχείων (π.χ. νασίδα, αῖgα ᾠσάμο 'άσημά δευτη κατοσίκα, λανδ=ληνός).

β) ότραντίνικα : 1) ΑΕ θ > τ (π.χ. τεδ=θεός), 2) ΑΕ θ μέσα στή λέξη > τ ή σ (π.χ. λιτάρι-λίσάρι), 3) τό δ = d (π.χ. dάσο), 4) ψ, ξ > φσ (π.χ. φσέρω), 5) συχνά χάνονται μεμονωμένα σύμφωνα μεταξύ φωνήέν.

των (π.χ. τῶς=τῷ, ἀλλο=ὀλλο), 6) ἄρθρα ἡ<τῇ, ὀ<τῷ, ἄ<τῷ, 7) τὰ κτ, πτ, φθ> φτ ἢ ἄλλου θτ (π.χ. νύφτα, ὀθτώ), 8) αἰτ. πληθ.-ἄ (τῶς τιμᾶς), 9) τὰ ρήμ. σέ -εὖω λήγουν καὶ σέ -έω (π.χ. δουλῶ), 10) ἐνεργ. ἄδριστος σέ -κα (π.χ. ἡῦρηκα), 11) παθητ. ἄδρ. σέ -θηνα.

IV. Τσακωνικά.

Μιλιοῦνται στὴν Κυνουρία τῆς Πελοποννήσου ἀνατολικά ἀπὸ τὸν Πάρωνα (μιά διαφορετικὴ μορφή τοῦ ἰδιώματος σώζοταν ὡς τὸ 1923 στὴ Ν Ἀκτὴ τῆς θάλασσας τοῦ Μαρμαρᾶ : διατήρηση μετοχῆς παρακειμένου -κῶ, -κᾶ, -κῶ, παθητ. μετοχὴ παρακειμένου -μένε, α, ε, ἔλλειψη περιφραστικῆς κλῆσης ρημάτων μὲ ρηματικὸ ἐπὶθετο) καὶ ἀποτελοῦν συνέχεια τῆς ἀρχαίας λακωνικῆς (στὴ νεώτερη μορφή της) καὶ ὅχι τῆς ἑλληνιστικῆς κοινῆς (ἀπὸ τὴν ὅποια ὀρέχτηκαν μόνο ἐπιδράσεις) ὅπως ὅλες οἱ ἄλλες ΝΕ διάλεκτοι. Χαρακτηριστικά :

1) ἀντὶ ἡ (π.χ. ἂ μᾶτη=ὄωρ. μᾶτηρ), 2) ρωταϊσμός : ρ ἀντὶ ς (πχ ὀρούμενερ ἐνὶ=ὀρώμενός ἐστι), 3) τὸ σ μεταξύ φωνηέντων >h (π.χ. ὀ-ρῶ'α>ὀροῦα), 4) τὸ θ > σ (π.χ. σηλυκό), 5) ΑΕ υ=ου, ιου (π.χ. γουναίνω, λιούκο, ἀλλὰ ὕω=ὕωρ), 6) διατήρηση τοῦ F (π.χ. ὑάηη<φάρην), 7) τὸ τε λικό -ς χάνεται (π.χ. ἄρτος> ἄντε), 8) κλῆση ὀνομάτων : ὁ, τοῦ, τὸν κρέφταρὶ, τοῦ, τοῦ κρέφτοι, ἂ, τᾶρ, τάν ἐλῖα, οἱ, τούρ, τούρ ἐλῖε (=κλέφτης, ἐλῖά), 9) ἀρχαῖσμοι : νᾶ μόλου (πβ. ἔμολον), κᾶλι 'ἐύλο' (πβ. ἔρρει τᾶ κᾶλα), οὐ 'ὀέν' κᾶ, 10) τὸ λ + α, ο, υ > φ καὶ τὸ μ μεταξύ φωνηέντων γίνεταί ν (π.χ. ἐν'ι δοῦα=εἶμαι λαλοῦσα, ἀλλὰ στὴν Καστάνιτσα καὶ Σίταινα ἔμι λαλοῦα).

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Οἱ σημειώσεις αὐτὲς βασίζονται πάνω στὰ ἐξῆς βιβλία (ὅπου μπορεῖ κανεὶς νὰ βρῇ πρόσθετη βιβλιογραφία) :

- Μ. Τριανταφυλλίδης, Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ, Α' Ἱστορ. Εἰσαγωγή, 1938
 Στ. Κατωμένος, βιβλιοκρισία στὴν ΑΘΗΝΑ 50 τοῦ Costas, An outline
 of the history of the Greek language
 W. Brandenstein, Griechische Sprachwissenschaft, I, Berlin, 1954
 W. Porzig, Die Gliederung des idg. Sprachgebiets, Heidelberg, 1954
 D. A. Hester, "Pelagias", A new Indoeuropean language?, LINGUA 13
 Thumb-Scherer, Handbuch der gr. Dialekte, II, Heidelberg, 1959
 E. Vilborg, A tentative grammar of Mycenaean Greek, Göteborg, 1960
 C. D. Buck, Greek dialects, Boston, 1965
 E. Schwyzler, Griechische Grammatik, I, München, 1953
 A. Meillet, Aperçu d'une histoire de la langue grecque, Paris, 1936

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Διακριτικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἑλληνικῆς	σ.3-4
Σχέσεις τῆς ἑλληνικῆς μεῖ ἄλλες Ἰνδοευρωπαϊκῆς γλώσσες	σ.4-5
Ἡ ἑλληνικὴ καὶ οἱ γειτονικῆς γλώσσες	σ.5-6
Προελληνικὴ (μὴ πελασγικῆς θεωρίες, πελασγικὴ θεωρία, γλωσσικὸ ὕλικο)	σ.6-9
Κρητομυκηναϊκὴ (πηγές, ἐσωτερικῆς διαλεκτικῆς διαφορές, κλίσση, θέση τῆς κρητομυκηναϊκῆς)	σ.9-11
Ἀρχαῖες ἑλληνικῆς διαλέκτοι (κατάταξη, γλώσσα Μακεδόνων)	σ.12-14
Τὸ ἑλληνικὸ ἀλφάβητο (προέλευση, εἶδη, ἱστορία)	σ.14-15
Ἀρχαῖες ἑλληνικῆς λογοτεχνικῆς γλώσσες (ὁμηρικὴ, λυρική, ποίηση, ἀττική τραγωδία, ἀττ. καὶ ἰων. πεζοὺς λόγους, κωμωδία)	σ.15-20
Κοινὴ (ὀρισμός, πηγές, ἱστορικῆς συνθήκης συστάσεως, γλωσσικὰ χαρακτηριστικὰ, διαλεκτολογικῆς βάσεις Κοινῆς, Κοινὴ καὶ Νέα Ἑλληνικὴ, ποικίλες μορφές κοινῆς)	σ.20-26
Μεσαιωνικὴ ἑλληνικὴ (ἵδρυση καὶ ἐξελληνισμός τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, προφορικὴ κοινὴ, γραπτὴ γλώσσα, ἐπιδραση μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς)	σ.26-29
Νέα ἑλληνικὴ (προφορικὴ γλώσσα, νεοελληνικὴ διαλεκτολογία, γραπτές κοινές, γλωσσικὸ ζήτημα, σημερινὴ γλωσσικὴ κατάσταση)	σ.29-38
Π α ρ α ρ τ ῆ μ α τ α	
Α. Τὸ ἑλληνικὸ ἀλφάβητο	σ.39
Β. Ἀρχαῖες ἑλληνικῆς διαλέκτοι	σ.40-47
Γ. Νέες ἑλληνικῆς διαλέκτοι	σ.48-55

Συντομογραφίες

φ ἀπόβολή, ἐξαφάνιση	ΙΕ Ἰνδοευρωπαϊκός, ἡ, δ.
# ὄριο λέξης	Φ φωνήεν
→ ὁδηγεῖ σέ	Σ σύμφωνο
< προέρχεται ἀπό	ΑΕ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ κτλ.
* ἀμαρτύρητος τύπος	ΜΕ μεσαιωνικὴ ἑλληνικὴ κτλ.
ε̅ μακρὸ κλειστό	ΝΕ νέα ἑλληνικὴ κτλ.
sz παχιά σ, ζ (πβ. γαλλ. ch, j)	ΠΔ Πάλαια Διαθήκη
ρ ρ	ΚΔ Καινὴ Διαθήκη
ι ἡμίφωνο ι	Σ' οὐρανικὸ Σ